

AZ OKTÓBERI FORRADALOM DEMOKRÁCIÁJA

(1918-19)

ÍRTA
NYÍRY GYULA

HORNYÁNSZKY V. RÉSZVÉNYTÁRSASÁG KÖNYVNYOMDÁJA
BUDAPEST.

BEVEZETÉS.

Ha a forradalmak kitörésének általános okát abban keressük, hogy a szokottnál is kevesebb bölcsességgé kormányozzák a népeket, akkor azok bukása vagy sikere nyilván azon fog megfordulni: *jobbak lesznek-e az új urak az elkérgetteknél, vagy rosszabbak.* Minden forradalom közös jellemzője, hogy önmagát igazolni igyekszik. Az igazolás kétféle: egyrészt bizonyítgatása annak, hogy a régebbi állapot végzetesen rossz volt, a javulásra semmi remény nem lehetett, azt tehát mindenáron meg kellett változtatni; másrészt bizonyítgatása annak, hogy *az új helyzet csakugyan gyökeres változást, haladást jelentett a köz javára,* a mindenki által jogosnak és igazságosnak tartott *emberi és nemzeti célok felé.* Az októberi forradalom összes korifeusai részint beszédeikben, részint memoárjaikban következetesen hasonló módon igyekeznek igazolni magukat. Egyértelműleg állítják, hogy a régi Magyarország alkotmányos állapotai a demokrácia és az emberi jogok szempontjából tartathatatlank voltak s az akkor uralmon lévők elfogultsága, tehetetlensége, vagy éppen rosszakarata egyenesen behajtott — amint ők szeretik mondani — „a népet” az októberi forradalomba. Azt is egyértelműleg állítják, hogy az általuk kezdeményezett rendszerváltozás az egyedüli út volt, amelyen a reakció és a feudalizmus örvényében vergődő, pusztulásra kárhóztatott Magyarországot a kultúra, civilizáció és a világ demokráciája számára meg lehetett volna menteni.

Károlyi Mihály gróf, az októberi forradalom szomorú hőse s a magyar kommunisták tanácsköztársaságának értelmi szerzője, babértalan politikai szereplését igazolandó, szintén

kiadta emlékiratait. Meg kellett írnom — úgymond — a történelemmel és önmagammal szemben tartozó kötelességből.¹⁾

De miért adta neki e furcsa címet?: „*Egy egész világ ellen*”. Mit akart ezzel a csatakiáltással kifejezésre juttatni? Miért akar harcolni a demokrácia számkivetett apostola az egész világ ellen? A demokráciáért talán? Aligha! Miért döngetne nyitott kapukat? Vagy talán a pacifista lázad fel ily harciasan Károlyiban az egész világ ellen? Nehéz lenne megérteni, mert bizonyos, hogy a békét annak mindennemű belső és külső alakjában egyformán akarja minden épeszű ember. Ha sem az egyik, sem a másik, úgy — csak egy lehet még, ami azt a talányos címet indokolja: *Marx* (és Lenin) *világnézete*, mely Jászi, de az emlékiratok előszava szerint is *ma már teljesen öntudatos és befejezett meggyőződésévé vált Károlyi Mihály gróf lelkében*.) *A demokráciát, vagy a bolsevizmust tekinti-e ideáljának Károlyi gróf* akkor, mikor e dodonai címet adta félbenmaradt könyvének.

Nem ok nélkül vetjük fel ezt a kérdést Károlyi Mihály gróffal szemben. A történelmet és az olvasót érdeklő rész épp ott kezdődik, ahol a könyv abbamarad. Miért hallgat el a bőbeszédű lant pengése akkor, mikor e furcsa eposz még furcsább hőse egy nemzet romlása árán elérte vágyai netovábbját: kezébe került a hatalom, mellyel megvalósíthatta azokat a szépen megfogalmazott demokratikus eszméket, melyekről 500 oldalon annyi entuziazmussal mesélt. Feltűnő és talán jellemző is, hogy a régi Magyarországról és annak kormányzatáról csak úgy ontja tolla az oldalakat, de az október utáni Magyarországról és a saját kormányzatáról

¹⁾ Erre nézve olvassuk azt a találó észrevételt az „Observer”-ben, Károlyi könyvéről megjelent ragyogó kritikában, hogy: „Ha Károlyi Mihály gróf úgy teljesítette volna e kötelességét a történelemmel szemben, mint önmagával szemben, műve érdekesebb lett volna”. („If Count Michael Károlyi had fulfilled his duty to history as well as he has fulfilled it to himself, this book would have been more interesting”.)

²⁾ „Maga beszélte el nekem, — írja Jászi — hogy miként lett belőle, a régi érzelmi szocialistából, szélső marxista forradalmár”. (L. Jászi „Magyar Kálvária, Magyar Feltámadás” 109. old.)

nem szól egy szót sem Károlyi Mihály. Pedig aki annyi szépet tud magáról, annak csak van valami mondanivalója tetteiről is, hacsak maga is nem érzi, hogy tettei nem válnak dicséretére. Az öngazolás tehát — legalább egyelőre — töredéknek maradt. Aki olvasta, sok mindent megtud a szerzőről, de egyáltalában nem ismeri tetteit.

Így ebben a ránézve jótékony félhomályban, sokat beszélve, még többet elhallgatva, a népszabadság és a demokrácia tragikus hősének koturnusában szeretné magát a történelembe beiktatni Károlyi. *Ez a félbenmaradt hamis póz lenne azonban az igazi történehamisítás!* Ha Károlyi gróf sejti, hogy a történetíró ebből ki fogja őt egykor vetkőztetni s tettei után ítélve talán *Herostrates* mellé fogja állítani, *mert romlásba döntötte nemzetét, hogy híressé tegye önmagát*, akkor helyesen sejti! A történelmet nem lehet semmiféle emlékirattal megvesztegetni. Annak hiába ír kétszer 500 oldalt is Károlyi, mert az tetteinek vékony lapjáról olvas és ítélkezik!

Ehhez az ítélethez szeretnénk mi is egy-két feljegyzéssel adatot szolgáltatni, nem több és nem kevesebb joggal, mint Károlyi. A történelem ítélőszéke fogja elbírálni a vádat, a védelmet, a vádlott és a tények vallomásait. Mi nem gyűlöljük Károlyi Mihályt, de nem is sajnáljuk őt. Amiket elmondunk itt e lapokon, nem a mi érzelmi világunknak, hanem az ő kormányzatának tényei, úgy, amint azok a történelem számára majdan forrásul szolgáló iratokban, jegyzőkönyvekben és lapokban ma is már bárkinek rendelkezésére állanak.

A demokrácia a forradalom szervezetében. A Nemzeti Tanács.

1918 októberében Magyarországon már mindenki tisztában volt vele, hogy a központi hatalmak a világháborút elvesztették és minden jó hazafi szorongó szívvel várta, hogy a veszített háborúnak minő következményei lesznek a haza sorsára. A lelkeket az a nyomasztó nyugtalanság szállta meg, amely a bizonytalan, véstsejtető helyzeteknek lélektani velejárója. Sajnos, a felelős kormány nem állott feladata magaslatán. E lelki feszültségben a kormány gyengesége erőforrása lett annak az évek óta folyó aknamunkának, melyet a Károlyi Mihály grófhhoz és pártjához közelálló sajtó, továbbá a velük szövetséges radikális- és szociáldemokratapárt a nép körében végzett és amelynek célja, minden alkotmányos tekintély lejárata volt. Károlyi Mihály gróf érkezettnek látta az időt, hogy kinyújtsa kezét a hatalom átvételére. Ő és társai mindenfelé azt híresztelték, hogy csak egyesegyedül ők képesek meghozni az országnak a békét és a demokráciát. Az entente-hatalmak csak Károlyi Mihályban bíznak, aki a legjobb viszonyban van Poincaré-val, a francia köztársaság akkori elnökével, ki megelőzőleg mint ügyvéd a Károlyi-család franciaországi érdekeltiségének jogtanácsosa volt Valósággal beleszuggerták az emberekbe azt a hamis hitet, hogy az ország feldarabolását csak egyesegyedül Károlyi Mihály akadályozhatja meg. A radikális és szociáldemokrata sajtó ordítva követelte Károlyi Mihály miniszterelnökké való kinevezését és forradalommal fenyegetőzött arra az esetre, ha ez meg nem történik.

Október 25-én este Károlyi Mihály palotájában megalakították a Nemzeti Tanácsot. Ez volt az első forradalmi lépés. A megalakulást Károlyi emlékiratai szerint az az eset váltotta ki, hogy a király Andrássyt nevezte ki közös külügyminiszternek, holott Karolyi és barátai azt akarták, hogy a béketárgyalásokon Magyarország nevében már külön magyar külügyminiszter tárgyaljon. Ennek a nevezetes forradalmi testületnek az összeállítása a következő volt: Elnöke volt Károlyi Mihály gróf, tagjai voltak: Ábrahám Dezső, Batthányi Tivadar gróf, Lovászi Márton és Hock János a *függetlenségi párt* részéről, Fényes László újságíró, mint ú. n. kiszgazda képviselő, Hatvani Lajos báró, Biró Lajos, Dénes József, Jászi Oszkár, Jánossy Zoltán, Müller Ernőné, Purjesz Lajos, Szende Pál, Schwimmer Róza a *radikális párt* részéről, továbbá Garami Ernő, *Böhm Vilmos* (a későbbi népbiztos), *Kunfi Zsigmond* (később szintén népbiztos), *Garbai Sándor* (később a proletárdiktatúra kormányzótanácsának elnöke) és *Weltner Jakab* (a hírhedt kommunista-paktum egyik aláírója) a *szoáldemokratapárt* részéről. Ez a nagyon is vegyes elemekből álló társaság, amelynek kétharmada demagóg zsidó újságírókból állt, alkotta az októberi forradalom első vezérkarát. Később pedig 100, majd 1000 tagra kiegészítettven — az lett a hivatása, hogy pótolja a demokratikus parlamentet, melyet Károlyiék mindig össze „akartak” hívni, de tényleg sohasem hívtak össze, mert mindig visszariadtak a választásoktól. Komoly politikai érték, alkotó- és szervező erő nem volt a vezérkarban egy sem.

Aki a magyar viszonyokat csak megközelítőleg iff ismeri, az a fenti névsor olvastán egyszerre tisztában van vele, hogy ezek a nevek sohasem képviselheték Magyarországot. Valóban elvakult önbizalom kellett ahhoz, hogy 21 ember, akik között a néptribun szerepében tetszelgő arisztokraták, továbbá hozzájuk méltó forrófejű intellektuellek és szociáldemokrata vezérek szerepeltek, azt állítsa magáról, hogy inkább hivatott a tizennyolcmilliós nemzet képviselőjére, mint a 413 választott képviselőből álló parlament, amelyben az 1910-i választásoknál még országosan alig

számottévő,¹⁾ bár a háború alatt érhetően megnövekedett szociáldemokratákon kívül az ország minden rétege képviselve volt.²⁾

Tudjuk, hogy ezt az alkotmányos parlamentet ők azért nem tartották demokratikusnak, mert nem az általános titkos választói jog alapján gyűlt egybe. Nem akarunk szót szaporítani ennek a véleménynek az illetékessége fölött. *De kérdezzük, hogy a Nemzeti Tanácsot ezzel szemben ki választotta meg?* Megnyilatkozott-e valamikor is valamilyen legálisnak elismerhető demokratikus formában a nemzet akarata emellett az *Önkényes, egymás kölcsönös kinevezése útján létrejött testület* mellett? Megállapítjuk, hogy a Nemzeti Tanács soha semmiféle sem titkos, sem nyílt választásnak magát alá nem vetette. Sem alakulásakor, sem később, mikor már minden hatalom a Nemzeti Tanácsé volt, *nem volt alkalma a nemzet egyetemének bizalmát vagy bizalmatlanságát nyilvánítani ezzel a nyakára*

¹⁾ Az 1910-i népszámlálás adatai szerint Magyarország kereső népességének megoszlása a foglalkozási viszonyok alapján a következő volt:

Önállók (polgárság)	4.668,739	51.1%
Tisztviselők (értelmiség)	309,270	3.5%
Segédszem. (munkás)	3.978,913	44.4%
Összesen:	8.956,922.	100%

A majdnem négymillió kereső munkásból (melynek ²/₃-a az östermelés keretében volt foglalkoztatva) hivatalos szakszervezeti kimutatások szerint 1910-ben csak 86,478 volt szervezve, 1917-ben pedig 215,222 szervezett szociáldemokrata munkás volt *Nagymagyarországon, tehát az egész munkásságnak* mindössze 54%-a, az ország lakosságának pedig — ha minden szervezett munkásra és munkásnőre 4 családtagot számítunk, — nem egészen 48%-a. Ez a szám a forradalom után — a terror nyomása alatt— 1918-ban 721,000-re szökkent fel. 1919-ben a kommün bukása után ismét leszállott 214,000-re, ma cca 180,000. Meg kell jegyezni, hogy a szakszervezetek taglétszáma az igazi mértéke a szociáldemokratapárt erejének, mert a pártadót is a szakszervezetek szedik be, viszont a szakszervezeteken kívül álló párttagok — nagyobbrészt intellektuellek — száma alig jön tekintetbe. — (Megerősítik ezt Böhm Vilmosnak, a Károlyi-korszak szocialista hadügyminiszterének, később pedig kommunista népbiztosnak az emlékiratai is. V. ö. Böhm V. „Két forradalom tüzeben” Wien. 1923. — XI. fejezet 92. és 93. old.)

²⁾ Ebben a parlamentben a „nemzeti akarat” kizárólagos képviselétét magának allegáló „Károlyi-párt” összesen 18 képviselőből állott, — tehát ugyancsak 48 százalék.

tolakodó „képvislettel” szemben. Azokat a tüntetésszerű megnyilatkozásokat, amelyek városok, községek, hivatalok stb... „nevében” egyes vállalkozó szellemű opportunisták kezdeményezésére, vagy a forradalmi atmoszféra többé-kevésbé kifejezett nyomása alatt a Nemzeti Tanács mellett *utóbb* az októberi puccs sikere után történtek (s amelyek így inkább a bizalomnyilvánítók forradalmi „megbízhatóságának” és „beilleszkedésének”, mintsem a népakarat megnyilatkozásának voltak bizonyítékai), nem tekinthetjük olyannak, amely a demokrácia követelményének megfelelően egy általános titkos választást helyettesíthetett volna.

Itt mutatkozott először, hogy a Károlyi-féle demokrácia mennyire csak játék a szavakkal. *Minden demokrácia alaptétele, hogy a nép gyakorolja a szuverenitási és közvetve vagy közvetlenül maga nevezze, helyesebben válassza meg kormányzó hatóságait és minisztereit.*¹⁾ A népet azonban nem pótolhatja az összeverődött csőcselék üdvrivalgása, sem az egyes pártok szervezett terrorjának vagy önző érdekének a nyomása alatt házilig megnyilvánult bizalom.

A Nemzeti Tanács alakulásakor valahogy maga is érezte, hogy önmagának és programjának valami erkölcsi alapot is kellene szereznie, mert a néptömegek nélkül nincs demokrácia. Felhívást bocsátott tehát ki, hogy október 27 én az Országház-téren népgyűlés lesz, melyen „annak jeléül, hogy követelésünket az egész ország népe helyesli és támogatja, mindenki jelenjen meg”. E forradalmi népgyűlést meg is tartották. Megjelent rajta vagy 30,000 ember: a budapesti utca. *A nemzet távolmaradt.*

Hogy a nemzet egyeteme tényleg mennyire távolállott Károlyi Mihály táborától s a Nemzeti Tanácstól, azt már maga azoknak a pártoknak az erőviszonyai is mutatják, amelyekre ez a forradalmi szervezet támaszkodott. A legáltalóbb

¹⁾ V. ö. Montesquieu „De l'Esprit des Lois”. Livre II Chap. 3.” Le peuple qui a la souveraine puissance doit faire par lui-même ce qu'il t u bien faire . . . Les Ministères ne sont pas à lui s'il ne les nomme; c'est donc une maxime fonda entale (de la démocratie) que le peuple nomme ses ministres c'est à dire ses magistrats.

jellemzését e pártok erejének, összetételének és szerveztségének ugyancsak Jászi Oszkár adta meg, meglepően őszinte önvallomásaiban.¹⁾ Az ő előadása nyomán ismertetjük a következőket:

1. *A szociáldemokratapárt* képviselte kétségtelenül a legnagyobb szervezettséget. Erdemei a régi Magyarország felőrlésében vitathatatlanul nagyok voltak. Régi nagy fogyatékosága volt az ortodox német szellem, mely folyton dobálózott a szélső forradalmi jelszavakkal, tényleg azonban mindig kész volt a megalkuvásra. Sokat ártott *amoralizmus* is, mely olykor *nem volt finnyás erkölcsi eszközei megválogatásában* s mely (Jászi szerint „néha” — tényleg azonban mindig) *a pártvezető csoport szűkebb érdekeit erőszakolta rá a munkásmozgalomra*. Nem véletlenség, hogy a későbbi kommunistapárt vezetőinek jórésze azokból az egyéniségekből került ki, akik többnyire merőben személyi okokból a pártvezetőségekkel összekülönböztek és a mozgalomból kiléptek volt, vagy olyanokból, akik a pártvezetőség állandóan tanúsított nagy intellektuell gyűlölete miatt a párthoz nem is csatlakoztak. Szabó Ervin, a radikális szocialisták egyik nagytekintélyű vezérémbere is többször elkeseredetten bírálta a párt vezetőségnek németes egyoldalúságát, megalkuvó szellemét és *erkölcsi nihilizmusát*.

Egybevetve ezt a találó jellemrajzot azzal a ténnyel, hogy az októberi forradalom pártjainak gerincét alkotó szociáldemokrata szervezett munkásság, mint fennebb már említettük, az ország összlakosságának 4.8%-át képviselte, nem nehéz megállapítani, hogy *Nagymagyarország politikai életében a szociáldemokrácia az októberi forradalom előtt inkább hangos, mint súlyos szerepet játszott!*²⁾ Pedig Károlyiék terminológiájában a „nép” a szociáldemokrata „tömeget” jelentette. A politikai akarnokok kicsiny pártjainak a szociál-

¹⁾ V. ö. Jászi Oszkár „Magyar Kálvária, Magyar Feltámadás” II. kiadás, II. fejezet. 29. old.

²⁾ Böhm Vilmos (93. old.) maga is bevallja, hogy: „A legoptimizlikusabb becslés szerint 50-60 ezer főre tehető az igazán osztálytudatos munkások száma!”

demokraták szállították a „nép”-et. *A szociáldemokraták nélkül néptelenek lettek volna a népgyűléseik!*

Itt kell megjegyeznünk azt, hogy a szociáldemokrácia vezérei általában szeretnek a dolgozó nép nevében beszélni s magukat úgy feltüntetni, mint akik nagy tömegnek, a nép százalékeinek és millióinak a nevében beszélnek. Ezek a kijelentések azonban a valóságban nem egyebek, jólhangzó frázisoknál. Ha összehasonlítjuk azoknak a tömegeknek a számát, amelyek felett a magyar szociáldemokraták rendelkeznek, a nemzeti pártok tagjainak a számával, mindenütt nagy kisebbségben marad a szociáldemokratapárt. *Még a munkások számát nézve is, a szervezetlenek, tehát a nem szociáldemokraták, óriási többségben vannak és voltak a szociáldemokraták felett.* Azt pedig, hogy ki dolgozó és ki nem dolgozó, igazán nem döntheti el egy politikai párt. Bizonyára éppen annyi, vagy talán még több joggal lehetne a szociáldemokrata vezéreket a nemdolgozók kategóriájába számítani, mint ahogy ők azt rendszerint a velük szemben álló pártok tagjaira és vezéreire nézve teszik. Tisza István gróf egymaga többet dolgozott Magyarországért, mint a szociáldemokraták, Károlyi és a Nemzeti Tanács egész táborkara. És mégis Tisza István, mint a nemdolgozók vezére szerepelt abban a gyűlölködő hadjáratban, melyet e kitűnő forradalmárok ellene vezettek. Pedig az a golyó, ami Tisza Istvánt leterítette és a „rég Magyarországot”, — mint Károlyiék mondani szeretik, — megszüntette, a bel- és külpolitikai következményektől eltekintve, gazdasági szempontból a munkát ölte meg Magyarországon. Attól a perctől kezdve, hogy Károlyi Mihály és a Nemzeti Tanács kezébe vette a hatalmat, nem dolgozott többé senki és ez volt talán a forradalmi demokrácia egyik legszomorúbb vívmánya Magyarországon. Erre a körülményre különben később még visszatérünk.

De ha ezek szerint csekély támaszai lehettek a Nemzeti Tanácsnak a szociáldemokrácia „tömegei”, még kevésbbé lehetett szilárd alapja — mondja Jászi — a demokratikus radikalizmusnak a *Károlyi-párt*. Károlyit és néhány hívét

leszámítva, *ez a párt sem igazi polgári pán, sem parasztpárt nem volt.* Sok volt benne a mindenféle politikai elégedetlen és kalandor; *komoly, megszervezett, szigorú gazdasági programban egyesített tömegeőket egyáltalában nem nyújtott.*¹⁾

Az októberi forradalom harmadik koalíciós pártja a radikális polgári párt, — folytatja Jászi, — nemcsak gyöngé volt, — tömegei egyáltalán nem voltak,²⁾ de belső alkatelemeinek komoly ellentéte miatt is *képtelen volt erőteljesebb jel-lépésre és komolyabb szervezési munkára.* Ebben a pártban három csoportot lehetett mindvégig megkülönböztetni, melyek ellentéte az események hatása alatt folyton fokozódott úgy, hogy a forradalom alatt komoly válságra vezetett. É három csoport (polgári radikálisok, marxista szocialisták, szabad szocialisták) között *állandóan meglévő belső ellentétek* miatt ez a párt nem volt sem elegendően propagandaképes, sem nem fejthetett ki komoly ellentállást akkor, mikor később a Nemzeti Tanács hatalomrajutása után a polgári érdekek a szocializmussal mind forradalmibb összeütközésbe kerültek.

Ilyen szomorúan üt ki Jászi Oszkár seregszemléje — mint ő kifejezi magát — „a magyar demokrácia különböző szervezetei fölött, amelyekre az országot reorganizálni akaró forradalmi munka többé-kevésbé támaszkodhatott volna”. Önkéntelenül is azt kell kérdeznünk e megdöbbentő önleplezés után, hogy *ezek tudatában és ismeretében hogyan merészelték Károlyiék a világháború borzalmas kataklizmájának pillanatában a néptömegekre, nemzet bizalmára stb. hivatkozni, az országgyűléssel és az alkotmányos szervekkel szemben — és a politikai és erkölcsi felelősségérzetnek mily elképzelhetetlen hiánya kellett ahhoz, hogy egy ilyen elemekből álló szervezetlen és gyöngé,* de annál hangosabb tábor *magának követelje a hatalmat* az ország sorsának intézése fölött. Valóban, csak a katonai összeomlás pszichológiai pillanatában természetsszerűleg előállott társadalmi és politikai pánik tudja érthetővé tenni, hogy e

¹⁾ Mint fönnebb megjegyeztük, a Károlyi-pártnak az országgyűlésen összesen 18 képviselő tagja volt.

²⁾ Lásd Jászi i. m. 66. old.

vakmerő politikai kalandorok ki tudták csavarni a jogart egy gyöngye király, egy kislelkű kormány és egy kétségbeesett nemzet kezéből.

Az elmondottakból világosan látszik, hogy *a Nemzeti Tanácsnak a legcsekélyebb joga sem volt a közbizalomra hivatkozni. Nem a nép választotta meg, tehát semmiféle joga nem volt a nép nevében beszélni, még kevésbé intézkedni.* Ez a magyarázata annak is, miért volt Oly csekély a felelősségérzet a közzel szemben a forradalom ú. n. felelős tényezőiben. A kormány állítólag a Nemzeti Tanácsnak volt felelős, a Nemzeti Tanács maga azonban senkinek sem. Bitorolta a szuverenitást, anélkül, hogy ezt a nemzet ráruházta volna. A Nemzeti Tanács tagjai legfeljebb egymást vonhatták volna felelősségre, hiszen egymástól nyerték mandátumaikat. Természetes, hogy az ilyen alkotmányozó testületnek sem ereje, sem tekintélye nem lehetett több, mint amennyi tagjainak, illetőleg azoknak a pártoknak volt, amelyeknek ezek élén állottak. És hogy e pártok erőviszonyai milyenek voltak, azt a Jászi-féle leleplezések ékesen szólóan megmutatják. Nem is lehet csodálni tehát, hogy a Nemzeti Tanács még az októberi forradalom kormánya alatt rövid pár heti működés után magától úgyszólván feledésbe ment. Egy hónappal a forradalom kitörése után már alig beszélt valaki a Nemzeti Tanácsról. Elhalványult, eltűnt, kikopott a köztudatból, mint valami, aminek nincs többé se jelentősége, se szerepe. Kétségtelen, hogy igazi demokratikus intézménnyel, mely létét a nemzet akarátának köszöni és gyökereit a népszuverenitás őstalajába bocsátotta, ez meg nem történhetett volna.

A Nemzeti Tanács megalakulásának fentvázolt módja egy sajátságos tanácsrendszernek vetette meg alapját, mely, mint a lavina gördült tovább s rövidesen a komikumba sülyesztette az októberi forradalom rendszerét. Egyes vállalkozó szellemű emberek, amikor látták, hogy a Nemzeti Tanács milyen könnyen lett országos szerv, egymásután szervezték nemzeti tanácsokká a különféle társadalmi, gazdasági, köz igazgatási stb. érdekszférákat. A tanácsok légiója keletkezett. *A Nemzeti Tanács, a Katona-Tanács és a Rendőr-Tanács* után

megalakult a *Diák-Tanács*, mely kimondotta, hogy az ifjúság vezetésére csak ő hivatott. November 3-án megalakult a *Munkás-Tanács*, mely kimondotta, hogy a főváros törvényes vezetőségét nem tartja alkalmasnak az ügyek vitelére, tehát ő ült a helyére. November 6-án a kormány felhívására megalakult a *Közalkalmazottak Tanácsa*, ezt követte a rokkant katonák követelésének kieszközlésére alakult *Rokkant-Tanács*. November 8-án megalakult a *Papi Tanács*, azután a *Magyar Mérnöki és Építész-Tanács*, a *Fővárosi Alkalmazottak Tanácsa*, a *Földművelők és Kisbirtokosok Tanácsa*, a *Háziaszonyok Tanácsa*, a *Kereskedők Tanácsa*, a *Katholikus Tanács*, a *Szerzetes Tanárok Tanácsa* stb., stb., a végén már annyi volt a tanács, hogy a jámbor polgár végkép tanácstalanná lett arra nézve, hogy egy-egy felmerült kérdés tulajdonképp hova és kihez tartozik. A közigazgatás az egész vonalon megzavarodott; senki sem tudott semmit, mindenki csinált mindent; a lehetetlen és határtalan hatáskörök az egyes intézkedő szervek között a viták és veszekedések özönét idézték elő, s a forradalom vezérei büszkék lehettek az új rendszer legnagyobb vívmányára: *a Tanácsok káosza uralkodott*. És ezt a káoszt nevezték Károlyi Mihályék modern demokratikus kormányrendszernek.

A demokrácia a forradalom alkotmányában.

Mikor III. Henrik francia király megölette koronájának népszerű és veszedelmes vetélytársát Guise herceget, ezt a merész csínyt így adta tudtára anyjának: „Madame, ma reggel Franciaország királyává tettem magamat, — megölettem Paris királyát!” A halálosan beteg Medici Katalin rémületen kiáltott fel: „Ön megölette Guise herceget? Adja Isten, hogy ennek az ne legyen a vége, hogy Ön semminek sem lesz királya. *A csomót ugyan elvágta, de tudni fogja-e a fonalat ismét összekötni?*”¹⁾ És bizony igaza volt.

Ami a „vágást” illeti, az államcsínyek és forradalmak nagyon hasonlítanak egymáshoz. Az alkotmányosságot elválni

¹⁾ Szó szerint: „C'est bien coupé, mais saurez-vous le recoudre?”

és a jogfolytonosságot megszakítani mindig sokkal könnyebb, mint helyreállítani. Hát még ha a forradalmárok nem is gondolnak az utóbbira. A forradalmaknak a megszokott velejárója és nagy veszedelme, hogy hőseit rendszerint elragadja a rombolás vágya és lázasan igyekeznek, szinte egymást lelicitálva, elpusztítani mindent, ami összefűzhetné a jelent a múlttal.¹⁾ A rombolás többnyire egyszerű, könnyű és gyors, az építés viszont bonyolult, nehéz és hosszadalmas. A forradalom szereti a gyors és könnyű munkát s irtózik a szívós, kitartást kívánó alkotástól. A forradalom csak az „újat” szereti s mindig hajlandó kicsinyléssel és megvetéssel beszélni arról, ami „rég”.²⁾ Van is benne valami beteges félelem a régivel szemben. Egy szó, egy jel, egy emlék, mely a ledöntött intézményekre emlékeztet, már aggodalommal tölti eh *A legkegyetlenebb zsarnok nem fél, retteg annyira a forradalomtól, mint a forradalom az ellenforradalomtól.* Ezért mániákus dühvel veti magát mindenre, ami a múltra emlékezteti, mindenütt csak újat és újat akar látni, mert csak abban bízik és csak abban nyugodt. Pedig ami új, nem mindig tartósabb, mint a régi, kipróbált dolog. Ódon házak, melyek századokon át dacoltak az idővel, sokszor adnak nagyobb biztonságot, mint hivalkodó új épületek, melyek az első ciklonban pozdorjává törnek. Nem ok nélkül ajánlja Montesquieu, hogy a demokrácia ragaszkodjék az ősi intézményekhez, mert az ezekben élő nagy erkölcsi és szellemi erők jobban biztosítják az államfenntartó erényeket, mint bármilyen újítás.³⁾

¹⁾ „Széjjel kell tépni a múltat, mert csakis úgy lehet újat építeni, ha a multat rombadöntjük” (Károlyi Mihály gróf szavai a nagy Nemzeti Tanács. 1918 nov. 16-i ülésén, a köztársaság kikiáltásakor tartott beszédéből). Önkéntelenül is Guizot szavai jutnak itt eszünkbe: „Szokásos tévedése a forradalmároknak, hogy azt hiszik: mindent, amit megsemmisítenek, pótolni s az állam összes szükségleteinek eleget tenni tudnak”.

²⁾ „Ledöntöttük ezt a *rothadt* világot”. Kunfi Zsigmond szavai ugyanott, ugyanakkor.

³⁾ V. ö.: „Esprit des lois”. Livre V. Chap. VII. „Si l'on établit un sénat (t. i. pour la démocratie) il faut surtout que ce sénat s'attache aux institutions anciennes et fasse en sorte que le peuple et les magistrats ne s'en départent jamais.”

Magyarországnak a szabadság szellemétől áthatott ezeréves ősi alkotmánya és intézményei az októberi forradalom hőseinek szemében szintén csak elpusztítandó „múlt” voltak. És az októberi demokrácia „szénátusa”, a Nemzeti Tanács egyremásra cáfolt rá Montesquieu tanácsaira. Pedig az a Nemzeti Tanács, mely mögött, mint kimutattuk, nem állott a nemzet, csak néhány politikai csoport, mely abban a születési hibában szenvedett, hogy nem a nép választotta, sem utólag meg nem erősítette, — az a Nemzeti Tanács sem erkölcsi, sem jogi, sem semmiféle címen nem hivatkozhatott a magyar nép akaratára, mert nem annak, hanem csak három pártnak a képviselője volt, így nem is volt a szó valódi értelmében demokratikus intézménynek tekinthető. *Nem a demokrácia, hanem az erőszak intézménye volt, mely a maga alkotmány osdijátékával egy forradalmi diktatúrát palástolt: Károlyi Mihálynak és társainak a burkolt diktatúráját. A Nemzeti Tanács személyvesztés, porhintés volt csak a nép szemébe, hogy azt higgye, hogy parlamentje van s Károlyiék az ő megbízásából kormányoznak. Azt híresztelték, hogy „a népnek, a néppel, a nép parancsszava alatt” kormányoznak,¹⁾ s az egész demokráciájuk nem volt egyéb, mint a népszuverenitás megcsúfolása.*

Amint a Nemzeti Tanácsot rátukmálták a nemzetre annak megkérdezése nélkül, mint ideiglenes népképviselőt, úgy jártak el a forradalom államszervező ténykedésének többi fázisában is. Az államforma megváltoztatásában, illetve meghatározásában, az államfő választásában, a törvények hozatalában, a kormány felelősségének megóvásában stb. sehol sem érvényesült a demokrácia alapelve: a népszuverenitás. Az államforma kérdését pl. úgy intézték el, hogy a Károlyi-kormány először kiereszkolta IV. Károly királytól, hogy a minisztériumot oldja fel neki tett esküje alól. Ez megtörténvén, napirendre tűzték az államforma kérdését, de először óvatosan csak úgy, hogy majd az általános választójog alapján egybe hívandó alkotmányozó nemzetgyűlés fogja eldönteni, hogy

¹⁾ „Mi, akik itt vagyunk, mindent amit csinálni akarunk, a népnek, a néppel, a nép parancsszava (!) alatt fogjuk csinálni! (Lásd Kunfi nov. 16-i beszédét.)

Magyarország királyság legyen-e vagy köztársaság? Ebben mindenki megnyugodott. Egyszerre a Nemzeti Tanács máról holnapra kiáltvánnyal fordult az ország városaiban és községeiben — szintén csak úgy egymásközt — megalakított helyi nemzeti tanácsokhoz s e kiáltványban általános meglepetésre megállapította, hogy az államforma feletti döntést „nem lehet halasztani az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásáig”. „Felszólítja tehát a városi és községi Nemzeti Tanácsokat, döntsenek rögtön arról, hogy csatlakoznak-e a magyar Nemzeti Tanácsnak ahhoz az *elhatározásához*, hogy Magyarország jövődő államformája a köztársaság legyen? Gyors elhatározásra és sürgős értesítésre van szükség”.

Már a kiáltvány fogalmazásából világos volt, hogy az pusztán formai jelentőségű, amennyiben a budapesti Nemzeti Tanács már eleve elhatározta a köztársaságot. Ilyenformán az eredmény nem volt kétséges. Hiszen próbálta volna csak valamelyik városi vagy községi Nemzeti Tanács azt mondani, hogy ő nem akar köztársaságot! Egészen bizonyos, hogy 24 órán belül megismerkedett volna Károlyi Mihályék demokráciájának a forradalmi terrorjával. November 16-ára egybehívták az „ezertagú” nagy Nemzeti Tanácsot, melynek tagjait forradalmi megbízhatóság szempontjából a forradalom élén járt politikai pártok tetszés szerint válogatták össze a fővárosból¹⁾ és kisorszban vidékről és ez a testület, mely lényegileg és formailag nem volt s nem is lehetett több mint *egy politikai pártgyűlés, mondotta ki, hogy a független Magyarország államformája: köztársaság*. Ugyancsak ez a testület egy úgynevezett „alaptörvényét alkotott, melyet „néphatározat”-nak nevezett el s mely a következő cikkeket foglalja magában:

¹⁾ Az egyik lap akkori tudósítója a következőkép számol be erről „A pesti nemzetgyűlés” cím alatt. „Külsőségeiben bizony ez a sorsdöntés nem volt valami imponáló. Mindenekelőtt kötelességszerűen valljuk be, hogy ezen a „nemzetgyűlésen” nem a nemzet képviselői gyűltek össze. Amerre csak néztem, mindenütt ismerős fejekre találtam, pestiekre!”

Itt jegyezzük meg azt is, hogy a Nemzeti Tanács ülése alatt a parlament épületén a nemzeti trikolor mellett ott lengett a vörös lobogó is; „mint szimbóluma annak az Internacionálénak, amelybe Magyarország is bele fog kapcsolódni”. (Lásd: Világ nov. 16-i 269. sz.)

A magyar nemzet (?) *a nép akaratából* (!) a következő *nép határozatot* hozta:

1. cikk. Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság.

2. cikk. A népköztársasági alkotmányt új választójog alapján *sürgősen egybehívandó alkotmányozó nemzetgyűlés* állapítja meg. A magyar nemzetgyűlés képviselőháza és főrendiháza feloszlik és megszűnik.

3. cikk. Addig, amíg az alkotmányozó nemzetgyűlés másként nem határoz, *az állami főhatalmat a Károlyi Mihály elnöklete alatt álló népkormány gyakorolja, a magyar Nemzeti Tanács intézőbizottságának támogatásával.*

4. cikk. *A népkormány alkosson sürgősen „törvényeket”* 1. az általános, titkos, egyenlő közvetlen és a nőkre is kiterjedő nemzetgyűlési törvényhatósági és községi választójogról, 2. sajtószabadságról, 3. a nép esküdtbíráskodásáról, 4. a földművesnép földhözjuttatásáról.

Ez a néphatározat azért nevezetes, mert erre épült utólag fel Károlyiék egész kormányzata és törvényhozása. Egy kétesértékű népgyűlési határozat volt tehát az alapja és jogforrása Károlyiék egész rendszerének. ¹⁾ Erre való hivatkozással adták ki a népkormány által alkotott úgynevezett „néptörvényeket” és ennek alapján nevezte ki később a Nemzeti Tanács Károlyi Mihályt a magyar köztársaság elnökévé.

Ami különösen az utóbbit illeti, ennek a historikumáról valamennyi októbrista memoár-író mélyen hallgat. Az októberi forradalom demokráciájának helyes megítélése szempontjából

¹⁾ Közjogilag nem törvényesítheti az erőszakos alkotmányrombolást a nemzeti tanácsnak nov. 16-i nagygyűlésére odacsődített egyeseknek s az utcai tömegeknek a néphatározat címén kihirdetett nyilatkozatokhoz való hozzájárulása, valamint a különböző testületeknek és közhatóságoknak az az eljárása sem, hogy a népköztársaság kikiáltását követően tőlük megkívánt eskü letételét meg nem tagadták, hanem a gondjaikra bízott erkölcsi tőkék megóvása céljából *a forradalmi terror tombolása közben*, — melynek Tisza István volt miniszterelnök az ú. n. vértelen forradalom első napján történt meggyilkolása és az országszerte megindult rablás és fosztogatás voltak kiáltó jelenségei, — közérdekből meghozták ezt az áldozatot. (A bpesti kir. tábla megállapítása a Károlyi hűtlenségi, illetve vagyonekzolás! perében hozott ítélet indoklásában.)

nagy kár lenne pedig, ha egy későbbi kor történetírója az ő hibájukból nem tudná hitelesen megállapítani, hogy hogyan is lett Károlyi Mihály a rövidéletű magyar köztársaság „ideiglenes” elnöke? Reánk hárult így az a feladat, hogy ennek az államszervezési aktusnak a hiteles történetét az utókor számára megrögzítsük.

A belső zavarok és a vigasztalan külpolitikai helyzet folytán válságból válságba eső Károlyi-kormány helyzete az 1919. év első napjaiban már annyira lehetetlen, hogy az összes miniszterek lemondanak. A válság elintézése végett január 11-én összehívják az akkor már szinte feledésbe merült Nemzeti Tanácsot, melynek ülésén Károlyi vezetésével az egész lemondott kormány megjelenik. Az ülés lefolyását a „Világ” című szélső októbriista lap január 12-i számában foglalt tudósítás alapján ismertetjük, megjegyezve, hogy ez az előkelő radikális újság — Jászi szócsove — akkoriban mindig kitűnően volt informálva.

Károlyi Mihály: Azért jelentünk meg a Nemzeti Tanács előtt, hogy bejelentsem, hogy a *minisztertanács kezeimhez benyújtotta lemondását...* Ez a kormány október 31-én alakult meg, még pedig a Károlyi-pártból. A helyzet ma az, hogy ez a hármas rendszer, a kabinetnek ez az összetétele megbomlott... *Sajnos, nem vagyok abban a helyzetben, hogy én magam is lemondjak,* hiszen különleges pozícióm ezt lehetetlenné teszi, *Kérem, intézkedjék a Nemzeti Tanács, hogyan képzeli az én helyzetemet a jövőben és hogyan interpretálja a november 16-i néphatározatot?*

Hock János: (A Nemzeti Tanács elnöke.) A néphatározat harmadik cikke szószerint a következőképp hangzik: „Addig, amíg az alkotmányozó nemzetgyűlés másként nem határoz, az állami főhatalmat a Károlyi Mihály elnöklete alatt álló népkormány gyakorolja, a Magyar Nemzeti Tanács intézőbizottságának támogatásával”... Azt gondolom, hogy a „főhatalmat” szót nem lehet (?) másként értelmezni, mint úgy, hogy — miután Károlyi Mihály elnöklete alatt álló kormányról van szó — ez az „elnökség” nem annyit jelent, hogy ő csupán a minisztérium elnöke, hanem egyúttal azt is, hogy ő a kor-

mányzat élén áll és *ekként az állami főhatalom az ő kezébe van letéve. Tehát minisztériumokat kinevezhet és elbocsáthat* (!).

Az ilyen értelemben kidolgozott határozati javaslatot a Nemzeti Tanács egyhangúlag elfogadta és ennek alapján lett Károlyi Mihály ideiglenes államfő, köztársasági elnök, — természetesen „a nép akaratából!” így, egyik naptól a másikra, minden választási eljárás, minden alakítás nélkül, a demokrácia elveinek és eszményének cinikus mellőzésével, az alkotmányosságnak még látszatával sem törődve, magas hivatalába magát anonim módon becsempésztette, — így lett köztársasági elnök Károlyi Mihály. A népnek a szó szoros értelmében sejtelve sem volt arról, hogy a már feledésbe ment Nemzeti Tanács ülésén micsoda nevezetes alkotmányjogi aktus történt. Másnap, a lapok útján befejezett tényként proklamálták Károlyi Mihály „államfővé választását”. Magyarország tehát a napilapokból értesült arról, hogy köztársasági elnöke van s ez az elnök Károlyi Mihály. És ugyanígy a napilapokból értesült a magyar nép arról is, hogy ezt ő tulajdonképen már november 16-án elhatározta.

Soha talán, még mióta demokrácia van a világon, a néppel és a nép akaratával így vissza nem éltek. Nem beszélünk arról, hogy a Nemzeti Tanács elnökének ez a példátlan „népakarat-magyarázata” hogy állítja a feje tetejére a nov. 16-i nevezetes „néphatározat”-ot, mert ez nagyon is messze vezetne vizsgálódásaink fonalától. De azt megértjük, miért hallgatnak oly feltűnően a demokrácia e szabadalmazott apostolai emlékirataik szóáradatában Károlyi államfővé választásának körülményeiről. Ki kérdezte meg a népet, hogy kell-e neki köztársaság? Senki! Ki kérdezte meg a népet, hogy akarja-e Károlyit elnöknek? Senki! A Károlyiék demokráciája még e legfontosabb államérdekű kérdések eldöntésénél is mellőzte, helyesebben megkerülte és kijátszotta a plebiscitum erkölcsi parancsát.¹⁾ Mindent elintézett a nép helyett a Nem-

¹⁾ Nagyon jól mondja pedig Guizot: „Valamennyi kormányforma közt feltétlenül a köztársasági az, melyhez az ország népének általános és önkéntes hozzájárulása a legszükségesebb. El tudunk képzelni erőszakkal megalapított

zeti Tanács! És ki kérdezte meg a népet, hogy kell-e néki a Nemzeti Tanács? Senki! Hogyan nyilvánult meg tehát a nép akarata? Hát *úgy*, hogy Károlyi Mihályék azt, amit ők akartak, mindjárt a nép nevében mondták ki s ezzel szerintük elég volt téve a demokráciának. *Aki több demokráciát akart, az ellenforradalmár volt.* Ahogy XIV. Lajos volt egykor Franciaországban az „állam”, úgy volt Károlyi Mihály és társasága Magyarországon a „nép”. Amaz önkényuralom volt, ez: — demokrácia! Az zsarnok, ezek martírok!

November 16-án tehát a „nép” azt akarta, hogy Károlyi kormányelnök legyen. Két hónap múlva kiderült, hogy a „nép” akkor még azt is „akarta”, hogy Károlyi köztársasági elnök is legyen. Vájjon mi mindent „akart” volna még a „nép”, ha Károlyi Mihály „demokráciája” tovább élt volna Magyarországon öt szomorú hónapnál?

Hasonló volt a helyzet a törvényalkotás terén is. A demokrácia nélkülözhetetlen kelléke, hogy a törvényeket valóban a nép, vagy annak választott képviselője hozza, s ehhez modern államban még az is hozzátartozik, hogy a törvényhozás és a végrehajtó hatalom szervei egymástól teljesen különbözők legyenek¹⁾ *A törvények csak akkor fejezik ki igazán a nép akaratát, hogyha azok alkotása a legteljesebb nyilvánosság mellett történik.* A törvényjavaslatokat tehát, mielőtt azokból törvények lesznek, a népnek legalább főelveikben ismernie kell, hogy a közvélemény hozzászólhasson ahhoz, hogy mi legyen a törvényben és mi ne legyen. A közélet nyilvánossága nélkül nincs és nem is képzelhető demokratikus törvényhozás. Károlyi Mihály *néptörvényeihez azonban nem szólhatott hozzá senki.* A tervezetek elkészültek csendben a hivatalso-

monarchiát, — láttunk is ilyeneket, — de köztársaságot kényszeríteni a népre s népkormányt létesíteni a nép ösztöne és kívánsága ellenére, a józan ésszel és a nemzet jogaival ellentétes”.

¹⁾ Nagyon helyesen mutat rá Montesquieu (De L'Esprit des Lois. Livre XI. Chap. VI.), hogy ellenkező esetben szabadságról nem lehet beszélni. „Lorsque dans la même personne ou dans le même corps de magistrature la puissance législative est réunie à la puissance exécutive, il n'y a point de liberté!”

bakban, talán egymásközött zártkörű megbeszéléseiken meg is tárgyalták azokat, de a nyilvánosság elé a javaslatok semilyen formában nem jutottak. A hivataloszobákból egyenesen a minisztertanácsba vitték a javaslatokat, honnét már mint „törvények” kerültek ki és a sajtó és a nagyközönség már csak mint ilyeneket kapta meg. A bizalmas törvényalkotásnak ezt a formáját eddig még nem ismerte a demokrácia. Valamint azt sem, hogy egy „*demokratikus*” kormány rövidség kedvéért maga hozza a nép helyett a törvényeket.

A szemfényvesztés és képmutatás netovábbja azután az, ahogy ezeket az ukázokat „nép” törvényeknek nevezték. Ha volt valaha „vakulj magyar” politika, hát ez az volt. Nem is értjük, miért hibáztatja Jászi a Károlyi-kormányt abban, hogy „alkalmatlan volt” a forradalmi tömegekkel szemben „elkerülhetetlen rendszeres bluff-tevékenység” folytatására.¹⁾ *Az egész forradalmi kormányzat nem volt egyéb, mint rendszeres bluff-tevékenység a demokrácia rovására.* Ez volt az egyetlen, amelyben a Károlyi-kormány excellait. És maguk a néptörvények voltak az októberi forradalom demokráciájának a legnagyobb „bluff”jei, mert épp oly kevésbé volt köze hozzájuk a „nép”-nek, amily kevésbé voltak „törvények”. „Nagy szimbolikus tények”-nek viszont kitűnően beváltak; nem ugyan a felkavart tömegelek megnyugtatóására, hanem arra, hogy az utókor előtt ékesszólóan szimbolizálják Károlyi Mihály és társainak valóban szimbolikus demokráciáját.

¹⁾ „A forradalomban azzal a nagy, lázas, hallucináló beteg gyermekkel szemben, aminő a tömeg, elkerülhetetlen bizonyos rendszeres bluff-tevékenység folytatása, mely a fölkaavart tömegeleket nagy szimbolikus tények (!) nyújtásával lecsendesíti, megnyugtatója.” (Jászi i. m. 68. old.)

A Károlyi-féle demokrácia programja és a balsikerek valódi oka.

Soha még forradalmat talán nem jellemeztek annyira a nagy szavak és szédületes merészségű célkitűzések, mint Károlyi Mihályék forradalmát. Jászi Oszkár a maga nemzetiségi politikájának szégyenletes bukását (melyet különben mint mindent a világon — utólagos megállapítása szerint — „előre látott”), azzal a súlyos vádnak is beillő védekezéssel menti, hogy ő a *főproblémát nem a régi Magyarország megmentésében, hanem egy észszerűbb és erkölcsösebb nemzetközi rend létrehozásában látta.*¹⁾ Ha nem kellene sírni rajta, nevetni tudnánk azon a fantasztikus naivitáson, hogy egy ádáz ellenségektől körülvevett, pusztulásra ítélt legyőzött ország újdonsült minisztere nem kisebb szerepet szánt magának, mint *Wilson* elnök, akinek hátamögött a diadalmas, nagy Északamerikai Unió minden hatalma és tekintélye állott.

Nem kisebb világmegváltó gondolatok töltötték el Károlyi Mihályt és főleg szociáldemokrata barátait, — talán az egy Garami kivételével. Deák Ferenc, a múlt század egyik legnagyobb magyar államférfia mondotta egyszer tréfás komolysággal: „Hej, de nagy baj az, ha valaki kis ésszel, nagyot gondol!” Igaza volt: Szegény Magyarország! Ki tudja meddig fogja sínyni még ezeknek a kis embereknek nagy képzelőtehetségét. A forradalom vezéreinek ajkáról csak úgy viharzottak a nagy kijelentések.

— „Ledöntöttük a trónt, a koronát múzeumba tettük, mert egy új világban, egy új Magyarországot fogunk teremteni!” — mondotta a pöttön *Juhász Nagy Sándor* a kultuszminisztérium tisztviselői kara előtt, mikor államtitkári hivatalát elfoglalta.

— „Nem kell hadsereg többé! Soha többé nem akarok katonát látni!” — mondotta a Károlyi-kormány vörösnyakendős hadügyminisztere, *Linder Béla*, a forradalom harma-

¹⁾ V. ö. Jászi i. m. 64. old.

dik napján (1918 nov. 2.) a budapesti helyőrség tisztjeinek az Országháztéren történt eskütételén.

— „A katonatanácsnak csak egy programja lehet: végleg megszüntetni a hadsereget!” — Duplázott rá a jeles hadügyminiszter példátlan kijelentésére Pogány (Schvartz) József, a későbbi hírhedt népbiztos, a katonatanács nov. 4-i alakuló ülésén.

— „Ebben az országban egyetlenegy embernek se legyen módja munka nélkül jólétben élni!” — harsogta Kunfi Zsigmond a későbbi népbiztos, a forradalomnak kétségkívül egyik legtehetségesebb vezére, bár aligha hitte, hogy ezt az ideális célt 1918-ban bárhol is meg lehet csinálni. (Hiszen még a magyar szovjetrendszerben is voltak jólétben élő nemdolgozók, sőt akkor virágzottak a legjobban.)

Károlyi Mihály a világbékét, Jászi az európai Egyesült Államokat, vagy legalább is Kossuth Lajos dunai konföderációját, Kunfi a fennálló „embertelen és gaz világrendnek és társadalmi rendnek” megdöntésével, a szocializmus ábránd államát akarta Magyarországgal megvalósítani.¹⁾ Szende, a radikális pénzügyminiszter, a világtörténelem legnagyobb adóival fenyegette meg az amúgy is agyonréműlt és tönkrement gazdasági életet, mintha csak nem akart volna többé pénzt látni az állam kasszájában. És így tovább. Minél kisebbek voltak a szónokok, annál nagyobbak lettek a szavaik. A legnagyobb rekordot e téren az egyik kis pestmegyei község nemzeti tanácsának elnöke (azelőtt a falu iszákos kondása) érte el, aki hivatalosan előbb gombai Wilsonnak, majd gombai

¹⁾ Nekünk a politikai szabadság, a köztársaság, a legradikálisabb politikai demokrácia mind csak eszköz arra, hogy annak minden szabadságjogát kihasználva a munkanélküli jövedelmeket kiküszöböljük a társadalomból, megváltoztassuk az igazságtalan vagyon- és jövedelemmegoszlást és a fejszét igenis a fának gyökerére vetve, az egyéni vezetés alól kinőtt nagy üzemeket a társadalom birtokába vegyük.

„Ez a kormány csak addig fog élni, és mi (a nemzetközi szocialisták) ebben a kormányban csak addig fogunk dolgozni, amíg ezen az úton, melyét vázoltam, együtt fogunk haladni.” (Kunfi beszéde 1918 nov. 16-án a népköztársaság kikiáltása alkalmából.)

„isten”-nek doboltatta ki magát. Régi igazság, hogy „a capite foetet piscis”. A kormány tagjai által adott retorikai példák így nőttek lefelé a grandiózus ostobaságokig és ha mérlegre tesszük őket, bizony csak mennyiségi különbség volt köztük, minőségileg egy fajtába tartoztak. Ez a szegény nyomorult, pusztuló ország olyan volt e fantasztá zsarnokok kezében, mint valami kísérleti nyúl, melyen ki-ki meg akarta vizsgálni a maga világmegváltó elméleteinek a hatását.¹⁾ Ebben nem volt különbség Károlyi, Jászi, Kunfi és a gombai kondás között.

Ha az ember a forradalom vezérkarának terveit és eredményeit összehasonlítja, arra a következtetésre jut, hogy az októberi forradalom tisztára csak jelszavakat gyártott. Mert alkotni képtelenek voltak, a földézett bomlás terjedését meggátolni nem tudták, — jelszavaikkal narkotizálták a tömegeket és magukat. Igen gyakran van az úgy, hogy könnyelmű, fantasztá és lelkiismeretlen emberek mindent elkövetnek egy nehéz viszonyokkal küzdő, a felelősséget komolyan átérző kormányzat megbuktatására, s csak midőn ez sikerült és helyére kerültek, látják, hogy a feladatok és teendők sokkal nagyobbak és bonyolultabbak, mint hitték, s csak akkor > látják végzetes gyöngeségüket, midőn már a terhek alatt ők is, az ország is összeroppantak. A Károlyi-kormány által maga elé tűzött feladatokat Jászi Oszkár következőkép körvonalazza:²⁾

1. Az új nemzetközi helyzetnek megfelelő békeszerződést kell kötni, véglegesen likvidálni a dualizmust, lehetőleg jó gazdasági és politikai alapon az új nemzeti államokkal.

) „Az államok nagy megrázkódtatásainál — mondja Guizot — az embereket néha a dicsváagnak egy általános és bűnös ösztöne ragadja el. Hiszik, hogy joguk és hatalmuk van rá, hogy mindenre rávessék kezüket, s hogy a világot tetszésük szerint átalakíthatják. — Nincs dörébb és hiábavalóbb dolog, mint ez a visszás sietsége a teremtett embernek, ki káoszna nézve a nagy rendszert, melyben helye elhatároltatott, teremtőnek tolja fel magát s csak azt éri el vele, hogy mindenbe, amihez hozzányúl, a saját „ábrándjainak zürzavarát viszi bele”.

²⁾ Lásd Jászi i. m. III. fejezet.

2. Megoldani a nemzetek kérdését a Wilsoni elvek alapján.

3. Demokratizálni a törvényhozást és a közigazgatást.

4. Szilárd alapokon biztosítani a közszabadságokat az egész vonalon.

5. Lecsendesíteni és megnyugtanni a háború rettenetes szenvedései és igazságtalanságai által végleg elkeseredett népet a nagy tömegek földhözjuttatásával és messzemenő szociális reformokkal. A monopoljellegű üzemeket szocializálni kell és a túltengő tőkefelhalmozást szigorú adórendszerrel megakadályozni és a közcélokra messzemenően igénybevenni.

6. Megindítani a végletekig leromlott termelést a blokád megszüntetésével.

7. Azonnal véget vetni minden további vérontásnak, s megszakítani minden további szövetségi kapcsolatot.¹⁾

A Károlyi-kormány mindebből nem tudott megvalósítani semmit. Kormányzati tevékenységének pozitív eredményét Jászi Oszkár a következőképp összegezi: „*A forradalom vezetői kezdettől fogva érezték, hogy nem urai a helyzetnek s természetes, hogy Jóformán mindennek az ellenkezője történt, máskor történt és mások által történt, mint ahogy a forradalom szellemi táborkara akarta vagy elképzelte*”. Csakhogy ennek nem a Jászi által megjelölt „rejtelmes társadalmi mágneses mezők” voltak az okai, hanem az *államférfiúi kvalitások teljes hiánya*, más szóval a forradalom szellemi táborkarának tökéletes politikai dilettantizmusa, mely nem számolt a valóságos helyzettel, hanem tisztán elképzelt kül- és belpolitikai absztrakciókra és inkább az ő érzelmi világukban, semmint a valóságban lévő jelenségekre alapította a maga céljait és számításait. Jászi maga is nyíltan megvallja, hogy *csakhamar meg kellett győződniük róla, hogy az előbb vázolt súlyos feladatok megvalósításának összes előfeltételei a valóságban hiányoztak*. „Egy nagy tragikum

¹⁾ Az egészben csak az a sajátosság, hogy Jászi és Károlyi ezt a programot nem a nemzeti erők koncentrációjával, hanem ellenkezőleg annak teljes széttzillesztésével gondolták megvalósíthatni. Az ő sajátos gondolatvilágukban *forradalommal akarták „lecsendesíteni és megnyugtanni* a háború rettenetes szenvedései és igazságtalanságai által végleg elkeseredett népet”.

ölt meg bennünket” — írja egy más helyen elkeseredetten — „*veszedelmünk épp az az internacionalizmus volt, melyre egész politikánkat építettük*, mert e téren is nagyon naiv emberek voltunk és csak későn jöttünk rá, hogy az a nemzetköziség, melyre mi számítottunk, a munka, a pacifizmus és a komoly szellemi értékek (!) nemzetközisége a valóságban nincs sehol, ellenben csak egy nemzetköziség van, mely a mai külpolitikában komoly reális erő és ez a régi világ nemzetközisége: az arisztokraták, a hadvezérek és a bankárok nemzetközisége, ez a negyedik internacionálé mely minden másnál erősebb és hatalmasabb.”¹⁾ Ez a keserű önvallomás szomorú elégtétele azoknak a magyar hazafiaknak, akik már akkor, amikor még az októbristák reakciónak és ellenforradalmárnak bélyegeztek mindenkit, aki bennük ős programmjukban kételkedett, látták és megmondották volt, hogy Károlyiók a legjobb esetben (t. i. ha jóhiszeműek) holdkóros ábrándok után szaladnak és ezekért teszik kockára a nemzet életét.

Károlyi Mihály — mint rámutattunk — nem írta meg még könyvének azt a fejezetét, melyben politikája sikertelenségét ős bukását megokolhatta volna. Emlékezései megállanak a siker pillanatában. Jászi és Garami hol egymást okolják, hol pedig külső körülményeket jelölnek meg a bukás okaiként; ilyenek: a háború elvesztése, a front felbomlása, az entente könyörtelensége, a bolsevisták aknamunkája stb.... Mindezek a körülmények alapján véve elfogadhatatlanok. Egy kormány sem hivatkozhatik az erkölcsi felelősségrevonás alkalmával arra, hogy a feladatok, melyek reá vártak, meghaladták erejét. *Gyöngé és tehetségtelen államférfiak ne vállalkozzanak kormányzásra, mert az államok és népek sorsa nem sport, sem szerencsejáték.* A kormányzást nem lehet megpróbálni, *a kormányzást tudni kell!* Még inkább áll ez egy forradalmi kormányra, mely erőszakkal csavarja ki a hatalmat a legitim szervek kezéből. A meglevő alkotmányos rend ha gyöngé is, ezért még mindig megvan az intézmények nagy erkölcsi tekintélye, mely veszély idején közös nevezőre képes hozni

¹⁾ Lásd Jászi i. m. 48. old.

a széthúzó erőket. Ha azonban akad olyan párt, mely az alkotmányos rendet felforgatja, az intézményeket lerombolja, a tekintélyeket megdönti, — szóval forradalmi útra lép, akkor ipso facto magára veszi a felelősséget minden körülmények között *mindenért, ami történik*. És ezt a rettentő felelősséget nem abszolválhatja más, mint a siker. Ha az alkotmányos kormány bűnös, bizonyos korszerű reformok hiánya, gyöngeség vagy tehetetlenség miatt, *úgy* százszorosan bűnös az a forradalmi kormány, mely amazt félretaszítva, *mindenre vállalkozik és mindenben megbukik*. Ezért nem fogadhatjuk el Károlyiék magyarázatait és védekezését a belső és külső politikai viszonyok kedvezőtlen alakulását illetőleg. Nekik, mikor a fennálló rend ellen izgattak, majd mikor a forradalom élén állottak, mindezekkel számolniok kellett. Ha pedig előre látták (mint Jászi állítja magáról) a közeledő vészt, de megakadályozni nem tudták (egyeseik közülök nem is akarták) akkor maradtak volna meg Cassandra szerepében inkább, mint-hogy forradalmi próbálkozásukkal tönkretegyék még azt a kevés ellenállóerőt is, melyet az alkotmányos intézmények a háború elvesztésének pánikjával szemben kétségkívül képesek voltak tanúsítani.

Am, még ha fenntartás nélkül ráhelyezkednénk is arra az álláspontra, hogy a Jászi által festett kép igaz, — hogy a front felbomlott és a katonaság fegyveresen özönlött hazafelé,¹⁾ — hogy az országgyűlés nem volt demokratikus és

¹⁾ Ennek t. i. éppen a forradalmi kormány volt az oka, mely az ellenségeskedések megszüntetésén túlmenőleg minden ok nélkül és minden józan ész ellenére elrendelte, hogy a magyar csapatok tegyék le a fegyvert és jöjjenek haza.

„A fegyverletétel, — mint a Károlyi hűtlenségi perében hozott elsőfokú bírósági ítélet megállapítja, — a magyar haderők valóságos lefegyverzését és elemeire bomlását jelentette ... Ez a lépés csak azzal magyarázható, hogy gróf Károlyi Mihály kormánya ... a magyar hadsereget a forradalom útjából el akarta távolítani.”

Ugyanezt állapította meg a kir. tábla is: „A fegyverletételi parancsnak *előrelátható és nyilván előre szándékolt következménye volt a perben kiderített tényállás szerint a hadsereg teljes széttűllesztése*”.

Nem helytálló az a védekezés, hogy a háborús évek fáradalmi követ-

túlélte magát, — hogy a király és kormánya elvesztették fejüket és ide-oda kapkodtak erélyes intézkedések helyett, — feltéve mindezt, kérdezzük: *ez-e az a pillanat*, mikor komoly, hazaszerető, higgadt, előrelátással bíró *államférfiak* (ha ennek tartják magukat) *forradalmat* csinálnak? S ha már megcsinálták s minisztériumuk kinevezését kierőszakolták: ez-e az a pillanat, mikor le kell dönteni a trónt, múzeumba kell tenni a koronát, húszmillió ember tiszteletének és ragaszkodásának évezredes szent szimbólumát, — ez-e az a pillanat, melyben szét kell kergetni az országgyűlést, bizalmi testületek tehetetlen játékszerévé sülyeszteni a rendőrséget, a minisztériumokat és a közigazgatás egész apparátusát? És amikor mindez már megtörtént az ország határain köröskörül ellenség áll, bent nincs többé se erő, se fegyelem, se rend, — ez-e az a pillanat, mikor a hadsereget szét kell zülleszteni, amikor nem kell többé katona a hadügyminiszternek, s amikor a fegyházból kiszabadult rabok, fosztogatók és katonaszökevények kezébe kell átengedni a gépfegyvereket, puskákat és kézigránátokat.¹⁾ Olcsó kifogás, hogy ezt nem Károlyiék tették, hanem „a tömeg”. Ura volt a tömegnek Károlyi, vagy szolgálja? Apostola volt-e vagy hitvány népkegyenc? Államférfi volt-e vagy demagóg? Ha az előbbi volt,

keztében kimerült és a háború elvesztésének hatása alatt lelki erejében meggyengült hadsereg amúgy is a felbomlás állapotában volt, mert egyrészt a valóságos helyzeten túl kiszínezett bomlási folyamat jelentékeny részben éppen gróf Károlyi Mihály és társai által már hosszabb idő óta folytatott fegyelem-lazító propagandának a következménye volt, másrészt a hadsereg válságos helyzetének ismeretében a legelemibb emberi gondolkodás mellett is előre volt látható a fegyverletételi parancsnak s a közhírrététel kierőszakolásának végzetesen döntő hatása, Károlyi Mihály tehát ezzel a forradalom főakadályát, a fegyveres hatalmat kívánta letörni, nem törődve azzal, hogy egyszersmind szabaddá teszi az országhatárokat stb. . . . (L. A bpesti kir. tábla ítéletének indokolását).

¹⁾ A börtönökből kiszabadított sok gazember t. i. belekerült a különféle forradalmi szabadcsapatok keretébe, a katonatanácsba stb. ahol vakmerő és elszánt emberektől nem kérdezték, honnét jöttek; itt bőven jutottak fegyverekhez, s nekifordultak a polgárok élet- és vagyonbiztonságának. Erre nézve lásd még a következő fejezetet.

vállalnia kell a felelősséget, ha az utóbbi: *akkor a felelősség mint felbujtót terheli!* Itt nincs más választás. A forradalom politikája az egész vonalon megbukott, Magyarország kis híján belepusztult. A mérhetetlen szégyen és szenvedés, melybe Károlyiék tehetetlenségének ez a bizonyítéka az országnak került, nem enged magyarázatot, csak önvádló hallgatást. És mi sem jellemzi jobban Károlyi Mihálynak és társainak emberi és politikai egyéniségét, mint az, hogy bukásukért mindent és mindenkit inkább okolnak, mint saját magukat.

A közsabadságok a Károlyi-féle demokráciában.

Minden kormányzás alapfeltétele, hogy a kormánynak legyen elég ereje és tekintélye a törvények végrehajtására. Szabadságról, egyenlőségről, a jogok és kötelességek tiszteletbentartásáról csak olyan államban lehet beszélni, amely az ezeket biztosító, illetve szabályozó törvényeknek minden erőszakos vagy jogtalan cselekedettel szemben érvényt tud szerezni. Ha egy kormány deklarálja a demokráciát, de ugyanakkor nem akar, vagy nem tud gondoskodni a demokratikus szabadságok tiszteletbentartásáról és védelméről, ha e szabadságoknak egyesek vagy csoportok részéről való sérelmét sem megelőzni, sem megtorolni nem képes, akkor az a demokrácia elveszett.

A Károlyi-kormány, melynek hadügyminisztere nem akart katonát látni s mely a hadsereg hazaérkező részeinek szétzüllesztése¹⁾ után — a szociáldemokraták befolyására — min-

¹⁾ Hiteles tanúvallomások és hivatalos megállapítás szerint nem egy olyan csapat (ezred, sőt hadosztály) érkezett meg a felvonuló frontokról a határig, melyek fegyelme és szelleme, míg a magyar határra nem érkeztek, teljesen kielégítő volt. Hegedűs Pál altábornagy hadosztálya pl. teljes épségben, fegyvereivel együtt érkezett vissza az olasz harctérről. A hadügyminisztérium és a katonatanács kiküldöttei szétzüllesztették az egészet. Jászi maga is bevallja, hogy „kezdetől fogva — Pogány József vezetése alatt — rendszeres propaganda folyt a vasúti állomásokon a hazatérő katonai formációk leszerelésére, hazaküldésére és forradalmasítására. Ez az akció a legteljesebben sikerült”.

den a hadsereg újjászervezésére vonatkozó kísérletet (ellenforradalomtól félve) megghiúsított, abba a végzetes helyzetbe került, hogy nem volt fegyveres ereje, mellyel a rendet és közszabadságokat biztosíthatta volna. Hadserege nem volt,¹⁾ a karhatalom a szocialista bizalmitestületi rendszer folytán teljesen a szociáldemokraták (tehát egyetlen politikai párt) kezébe került. Így a kormány rendeleteinek, nemkülönbén a törvényeknek végrehajtása, illetve a közrend megóvása teljesen a szociáldemokraták kényétől-kedvétől függött. Ezek pedig, amint észrevették, hogy tulajdonképen náluk van minden hatalom, épp oly kevésbé voltak hajlandók ezt az állapotot a polgárság javára megváltoztatni, mint a kormányt átvenni.²⁾ Nekik csak kényelmes lehetett, hogy egy magát demokratikusnak mondó, s többségében polgári kormány erkölcsi fedezete alatt szabadon garázdálkodhattak az állami és társadalmi élet egész területén. Nem is mulasztottak el egyetlen alkalmat sem arra, hogy a kormány bűnös politikája ós mulasztásai révén kezükbe csöppent hatalommal saját pártérdekeik és céljaik javára visszaéljenek. Nem volt jóformán olyan életnyilvánulás, melynél a polgárságnak és a *nem* szociáldemokrata munkásságnak ne kellett volna éreznie a szociáldemokrácia féktelen terrorját. A köz- és magánszolgálatban álló, függő helyzetben lévőket, mint Jászi nagyon találóan megjegyzi, „valósággal belepofozták a szociáldemokrata párt- és szakszervezetekbe¹⁾. A marxizmust vallani lassankint létkérdéssé vált mindenkire nézve, aki békességet akart.

¹⁾ Nagyon jellemzően világít rá erre Jászi, mikor elmondja, hogy Franchet d'Esperay-vel való tárgyalásokra Belgrádba utazásuk alkalmával „a hadügyminisztérium nem volt képes Károlyi különvonata védelmére — egész napi keresés és kutatás dacára — vagy két tucat katonát kirendelni s végül is a katonatanács oldotta meg ezt a súlyos mobilizációs problémát”.

²⁾ Kunfi Zsigmond 1918 dec. 28 i. beszédében új forradalommal fenyegette meg a polgári pártokat arra az esetre, ha tiszta polgári kormány alakul. „Egy ilyen kormány három percig sem tudna megállani... a polgári közvélemény tájékoztatására megjegyzem, hogy nem jó a tűzzel játszani.”

Pogány még tovább megy; „Budapest helyőrsége szocialista és szocialista akar is maradni. Ilyen hadseregre nem támaszkodhatnék egy polgári kormány!”

A házbizalmiak állandóan éber figyelemmel kísérték még az otthon dolgait is és a cselédek, házmesterek, vicék útján rendszeres kémvizsgálatot létesítettek a gyanús személyek körül. Még a gyermekek ártatlan vagy csacska beszédéből is súlyos politikai következtetéseket vontak a szülők nézeteire, és meggyőződésére s a mindenható bizalmi a maga felelőtlen befolyásával könnyen a legnagyobb bajba és kellemetlenségbe keverhette a neki nem tetsző egyént vagy családot, anélkül, hogy hamis vagy rosszhiszemű állításaiért valótlan-ság esetén akár a hajaszála is meggörbült volna. Az otthon békéje megszűnt. Az emberek félve jártak-keltek és nem mertek bízni senkiben. A lakásrekvirálás Damokles kardja állandóan ott lebegett a polgár feje felett és pedig a leggonoszabb formában: a közös konyha stb. használatokkal. Rosszul beosztott vagy csak egyetlen bejáratú lakásnál még jól járt a polgár, ha lehetett válogatni: ki akar a másikon* keresztüljárni, ha ki vagy be akar jutni az előszobából vagy a konyhából az ő otthonát alkotó szobákba. A kormány jóvoltából a házbizalmi benézhetett a ruha-, fehérmű és cipőszekrényekbe is és elvihette onnét mindazt, amit a hírhedt ruharendelet értelmében fölöslegesnek talált.¹⁾

¹⁾ A népköztársaság kormánya ugyanis november hó 21-én elrendelte; és plakátokon közhírré tette, hogy „minden 18 évnél idősebb férfi tartozik ruha-, fehérmű- és cipőkészletének egy részét ingyen a hatóság rendelkezésére bocsátani”. A cél, melyet e rendelet előmozdítani akart, t. i. — a leszerelt katonák felruházása — szociális és humánus volt; a mód, ahogyan akartas az eszközök, amelyekkel végrehajtotta, ezzel szemben a legsúlyosabb kifogás alá esnek. Egy rend ruha, az akkori nyomorúságos ruházkodási lehetőségek között, még használt állapotban is, igen nagy érték volt, melyet a kormány „ellenszolgáltatás nélkül” tehát mintegy adóképen vett el. Az a Károlyi kormány, mely az állam pénzével a legörültebb tékozlást művelte, a középosztálybeli kisemberek ezreit ezzel az intézkedésével a legsúlyosabb mértékbeni és a legvexatóriusabb módon adóztatta meg.

Még súlyosabbá teszi ennek a kommunisztikus jellegű rendeletnek az elbírálását az a hitelesen megállapított tény, hogy ebből a ruhaakcióból a frontról hazatérő katonák úgyszólván alig kaptak valamit, ellenben annál, többet a budapesti ú. n. „lógósok” (oly egyének, akik illetéktelenül viselték az egyenruhát, mert sohasem voltak katonák, továbbá, olyanok, akik a hadseregből megszökve, itthon bujkáltak és sohasem látták a frontot), akiknek-

A közbiztonság már a forradalom első napjaiban teljesen felfordult. Az októberi forradalmat harsogva éljenző, s Károlyiék által az egekig magasztalt „tömeg” egyszerre csak elkezdte ostromolni a törvényszékek fogházait és a fegyházakat, hogy kiszabadítsa a rabokat. November 2-án, tehát a forradalom ú. n. „mámora” után 48 órával a főváros határában lévő gyűjtőfogházból, fényes nappal, d. u. 3 órakor, 1060 rabot — csupa veszedelmes gonosztevőt — szabadított ki a csőcselék. A foglyok közül csak 369-et sikerült újra összefogdosni. Ezt megelőzőleg, már október 31-én — amikor a „tömeg” az Alkotmány-utcai törvényszéki fogházból szabadon eresztette a „politikai” foglyokat, ezek között elillant egy csomó gonosztévő is; így Vitárius István, a hűvösvölgyi rablógyilkos és Medvegy Vili a „betörőkirály”, akit később a szovjeturalom alatt láttunk viszont, mint a Lenin-fűük nyomozóosztályának az Országházban székelő helyettes főnökét.

November 8-án Kecskeméten a csőcselék nagyobb arányú fosztogatást rendez és Gyalokay királyi ügyészt, mert nem akarja szabadon engedni a foglyokat, agyonlövik. November 9-én az illavai fegyházból kitörnek a fegyencek, vonatot szereznek és megindulnak a főváros felé. A váci állomáson gépfegyveres harccal kell leszerelni a veszedelmes társaságot. Mint Böhm Vilmos leírja (idézett munkája 74. old.) itt valószínű csata fejlődött ki, melynek eredményeképp 36 halott és 60 sebesült maradt a pályatesten.

A sok szélnek eresztett gonosztévő a kaszárnyákat elkerülő naplopó katonasággal együtt olyan nyomorúságossá tette a főváros közbiztonságát, hogy az éjjelre kimaradó embernek mindig készen kellett lennie arra, hogy mindenéből kifosztják s még a kabátját is lehúzzák róla. A vidéken még rosszabbak az állapotok.¹⁾ A Károlyi-kormány mindezzel szem-

révén ezek az „ajándékruhák” a Teleki-téri zsbivásár kútárjainak a kezére kerültek. (V. ö. Breit József altbnagynak. a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár kiadásában megjelent i. m. 53. old.)

¹⁾ Hogy erre nézve csak egy esetet említsünk, Heltai Viktor pozsonyi kirándulását idézzük. Ezt az embert a Károlyi-kormány főhadnagyból Buda-

ben teljesen tehetetlen volt. Statáriumot nem tudott hirdetni, mert nem volt hozzá fegyveres ereje. Végül is Budapesten magukat a lakókat állították ki a házak elé, hogy megvédjék magukat és családjukat a fosztogatók ellen. A vidéknek pedig azt üzenték, hogy kövesse a fővárosiak példáját és a saját erejéből védelmezze meg magát.¹⁾

Ennek az önvédelmi berendezkedésnek útját állta azonban a fegyverek beszolgáltatási kötelezettségéről szóló kormányrendelet, melynek ismét az lett az eredménye, hogy a fegyvelmezett és a hatóságok tekintélyét tiszteletben tartó polgári elemek az állami gyűjtőhelyeken leadták fegyvereiket, míg a garázda, megbízhatatlan fosztogató népség nem. A tisz-

pest városparancsnokává nevezte ki. Ebből az alkalomból a kormányhoz közel álló „Világ” c. radikális lap a következőkép méltatta érdemeit:

„Ez a fiatal tiszt, akinek karrierje a forradalom szikrázó levegőjében a legfontosabb pozícióra lendült, az Augusztai barakkórház parancsnoka volt. Gyors és energikus intézkedései szárnyakat adtak a forradalom lavinamód gördülő eseményeinek. A forradalomban nagy része, el nem homályosítható érdeme van Heltai főhadnagynak, aki fontos állásában az új rend(!) megszilárdításának ma is egyik legagilisabb vezére” (1918 nov. 3-án).

November 27-én már így ír a „Világ”: „Heltai Viktorról, Budapest volt főparancsnokáról, úgy látszik, inkább a rendőri albumba illenék arckép, mintsem a magyar Panteonba, melynek teljes meglestésén dr. Szentkirályi Béla főkapitányhelyettes vezetésével a bűnügyi osztály teljes apparátussal fáradoz”. (A kitűnő férfiú kezén ugyanis a forradalmi zűrzavarban 3.000,000 lefoglalt közpénz sikkadt el a katonai pénztárakból.)

December elsején aztán megírja a „Világ”, hogy „Heltai Viktort, a halálfejes gárda parancsnokát, átkísérték az államügyészség fogházába. Detektívek megállapították, hogy *Heltai emberei rémnapokat hoztak Pozsonyra* (ahová t. i. a kormány gárdájával együtt a város védelmére kiküldte). Heltai Viktor mint teljhatalmú úr vonult be a halálfejes gárda élén a városba. A tengerészek egy része elment a cseh bandákkal harcolni, míg a másik rész Pozsonyban maradt, ott *raboltak, fosztogattak, garázdálkodtak a parancsnok tudtával, sőt egyes vallomások szerint, rendeletére.*

Idézhetjük még a kaposvári esetet is, melyről a »Világ» december 14-én a következőleg ad hírt: „*Kaposvár a csütörtökre virradó éjszakán a borzalmas színhelye volt. Az alvó várost egy fegyveres részeg horda támadta meg, amely rabolt és gyűjtogatott*”. Különvonaton száz tengerészt küldtek a rend helyreállítására. Böhm Vilmos közlése szerint (idézett munkája 227. old.) az eredmény: *hét halott és negyven sebesült.*

¹⁾ Lásd mindezekre nézve Benda J. „Egy év története” c. tanulmányát.

tességes polgárság tehát fegyver nélkül maradt akkor, mikor minden csavargó állig felfegyverkezve és bandákba szervezve estéknént sorra fosztogatta a házakat és az üzleteket. A közbiztonság problémáját végül is a szakszervezetek oldották meg úgy, hogy a munkásokat felfegyverezték s a cirkáló munkáscsapatok azután nagynehezen annyira-amennyire helyreállították a rendet. A kormány áradozva dicsérte a szociáldemokráciát ezért a valóban elismerésreméltó szolgálatért. Később vette csak észre a súlyos politikai hibát, azt t. i. *hogy a polgárság lefegyverzése és a munkásság felfegyverzése végleg megpecsételte a szociáldemokratapárt döntő hatalmát* és ezzel az adott viszonyok között *előkészítette a kommunizmust*.

A tulajdon tiszteletének nagy elve, melyet a francia Constituante 1789-ben az emberi jogok deklarációjában mindjárt az egyéni és politikai szabadságok után említett, a Károlyi-féle demokráciában nemcsak a végzetesen megromlott közbiztonsági állapotok miatt forgott veszedelemben, de folytonosan rést ütöttek rajta azok az akciók, melyeket az októberi forradalom enyhe kifejezéssel „rekvirálásnak” és „szocializálásnak” nevezett. Ami az előbbit illeti, ez alatt nem szabad azt értenünk, hogy a közhatalom a természetes vagy jogi személy tulajdonát törvényes szükség fennforgása esetén közérdekből kártérítés mellett elvonja és saját céljaira fordítja, hanem azt, hogy *egyes személyek, csoportok, vagy testületek erőhatalommal rátörnek mások jogaira vagy javaira és egyszerűen magukénak nyilvánították azt*. E tekintetben a Károlyipárt járt elől jó példával. Hatalomrajutása után szűknek találva az addigi Gizella-téri párthelyiségét, nov. 6-án egyszerűen birtokba vette a „48-as alkotmánypárt”-nak a pesti Lloyd-társulat palotájában lévő klubját, összes berendezésével együtt. A „rekvirálást” Laehne Hugó, a Károlyi-kormány földművelésügyi államtitkára végezte. Ugyanakkor megjelentek az országos radikálpárt kiküldöttei is és pártjuk nevében ők is „igényelték” a szépen berendezett kényelmes klubhelyiséget. Ugyanígy „rekvirálta” el a „Munkástanács” — mint a szoc.-dem. párt képviselője — a Nemzeti Társaskör helyiségeit, mely a meggyilkolt Tisza István gróf pártjának

volt a politikai klubja. Hasonló „rekvirálások” folytak az egyes forradalmi főszereplők lakásszükségletének az enyhítésére. Lakásuk ugyan addig is volt, de a Károlyi-féle demokráciában elfoglalt fontos pozíciókhoz a régi lakásukat már nem tartották megfelelőnek. Ezt tehát kicserélték egy nekik tetsző nagyobb és lehetőleg fényűzően berendezett lakással, felajánlván az utóbbi tulajdonosának a magukét. Az ilyen „cserék” ellen orvoslást keresni nemcsak haszontalan fáradság volt, de nem is volt tanácsos, mert egy ú. n. „egyéni akció” egykettőre elintézhette a kárvallott ember minden földi baját. Enyhébb eset volt az, ha csak őt magát, vagy családtagjait verték el, pl. „ismeretlen tettesek”, valamelyik forradalmi különítményből, úgyhogy megemlegette, amíg élt, azt a bátorságot, hogy a Károlyi-féle demokráciában mint szabad polgár igazságot és jogot próbált keresni. Egy-két szájról szájra járó ilyen tanulságos eset után minden polgár túrta, hogy a hatalmaskodók azt tegyék tulajdonával, ami jól esett nekik.

Nem kevésbé megdöbbenő képet nyújtanak a gyárak, bányák, a kereskedelmi és ipari üzemek körül dívó, s a tulajdonjogot teljesen megsemmisítő állapotok. Csak egy-két jellemző esetet említünk. 1919 január hó 5-én a „Világ” hírül adja, hogy a világhírű Ganz-Danubius gyár igazgatóságát a munkások lemondatták, mert az igazgatóság — hivatkozással a gyár akkori szomorú pénzügyi viszonyaira — vonakodott teljesíteni azt a követelésüket, hogy 200 korona drágasági pótlékot fizessen a béreken felül minden munkásnak. A munkások körülfogták az igazgatóság épületét és felszólították az igazgatóságot, hogy azonnal mondjon le és adja át helyét a munkások által választott új igazgatóságnak. Az igazgatóság engedett a kényszernek és menekülve távozott a gyárból.

Salgótarjában a Rimamurányi és Salgótarjáni Kőszénbánya r. t. tulajdonában lévő bányákat és ipartelepeket a munkások fegyveres erővel birtokba vették. A „birtokbavétel” után 18 halott és mintegy 50 sebesült maradt a porondon. Az üzemek vezetését a munkástanács vette a kezébe.

1919 január 7-én a Weisz Manfréd-féle fegyvergyár munkásai „szocializálták” a gyárat és elkergették az igazgatót. A jó példát követték a Csavargyár munkásai, akik *Laquit* igazgatót küldték el, s csak hosszas tárgyalások után „helyezték vissza”. Az óbudai hajógyár munkásai szintén elkergették Klein igazgatót, de vissza már nem vették, mert „működésével nagyon elégedetlenek voltak”.

Bizonyos, hogy ezekben az esetekben már a kommunisták izgatásai is szerepet játszottak, azonban ez nem szolgálhat sem az állapotok enyhébb megítélésére, sem a kormány védelmére. *A magántulajdon a Károlyi-féle demokráciában valósgos Csáky szalmája volt, mert a közhatalom semmiféle komoly védelmet az erőszakos támadások ellen nem nyújtott.* A kormány egyik része nem is akart, másik része pedig nem mert vagy nem tudott a tulajdon tiszteletének érvényét szerezni.

Ám ha a személy- és vagyonbiztonság terén fel is lehetett tételezni, hogy a kormány jóhiszeműen törekszik a rend fenntartására, s csak tehetetlenségén múlt, hogy ezt megvalósítani nem tudta, éppen nem lehet ezt elmondani *a sajtó, a gyülekezési és egyesülési és a szólásszabadság* terén elkövetet s a demokráciát semmivétevő erőszakosságokról. Ezen a téren a Károlyi-kormány a képzelhető legképmutatóbb politikát követte, s *a közmorált a közszabadságok tiszteletének szempontjából öt hónap alatt annyira megrontotta,* hogy azt a forradalmak bukása után még évekig (kb. 1922-ig) tartó szívós erőfeszítéssel és a legnagyobb szigorral lehetett csak helyreállítani és a retorzió jelszavával izgató ú. n. „egyéni akciók”-tói megoltalmazni. Bizonyos, hogy ezen a téren a kommun csak fokozta a bűnöket, de ezek csiráját a Károlyi-féle képmutató demokrácia vetette el és növelte nagyra.

A forradalom uralomraj utasa után a Károlyi-kormány egyre-másra sietett deklarálni azoknak a korlátozásoknak a megszüntetését, melyek a háború ideje alatt az ú. n. kivételes kormányhatalom alapján, mint mindenütt, úgy Magyarországon is fennállottak. Előbb rendeletileg, — majd — hogy nyomatékosabb legyen, — a fönnebb ismertetett jellegű, néptörvényekben mondta ki, a sajtó (1918. évi II. néptör-

vény) az egyesülés és gyülekezés (1919. évi III. néptörvény) *korlátlan* szabadságát. Hangsúlyozni kell a „korlátlan” kifejezést, mert az a szabadság, amit ezek a törvények megadnak, már közelebb áll az anarchia, mint a szabadság fogalmához. Minden szabadságnak hármasság van: az észszerűség, a mások hasonló szabadságának sértetlensége és az állam közérdeke”. A néptörvények alkotóit azonban ilyen megfontolások nem feszélyezték.

A szóbanforgó néptörvények, úgy látszik, hogy csak amolyan „nagy szimbolikus tények” akartak lenni, amilyeneket Jászi tart — mint fönnebb említettük — szükségesnek forradalom idején a tömeglélek megnyugtatóására. Nem vitatjuk, hogy a sajtószabadság ideális értelmezése szempontjából elegendő egy négyszakaszos törvény, mely kimondja, hogy minden szabad a bírói felelősségrevonás fenntartása mellett. Azt azonban állítjuk, hogy teljesen felfordult társadalmi és politikai helyzetben egy hivatása magaslatán álló kormány kétszer is meggondolja, vajjon szabadon engedi-e terjeszteni pl. a „Vörös Újság”-ot a háború és a forradalom által demoralizált utcai nép között, vagy nyugodtan nézi, hogyan gyűléseznek, izgatnak, szervezkednek az Oroszországból visszatért Kun (Kóhn) Béla, Szamuely Tibor, Rabinovits József és társaik vezetése alatt a demokráciát tönkretenni akaró kommunisták. A néptörvények alkotói úgy gyártották törvényeiket, mintha nem egy izzó vulkán tetején, hanem kinn a világűrben, légüres térben éltek volna. Eszükbe sem jutott, vagy ha igen, úgy készakarva elmulasztották a jövő eshetőségeket számításba venni, vagy a fenyegetésekkel telt jelen szükségleteiről gondoskodni. Mikor azután a dolgok odáig fejlődtek, hogy többé szemet húnyniok nem lehetett, a néptörvényen kívül kellett eljárni a „Vörös Újság” ellen és feloszlatni a kommunisták gyűléseit és szervezeteit. Prevenció nem volt, a represszió elkészült.

A főbaj nem magukban az idézett néptörvényekben volt, hanem abban, hogy a kormányzat azokat nem tudta és bizonyos esetekben *egyesen nem is akarta végrehajtani*. Utalunk itt arra, amit e fejezet elején a törvények végrehajtása és a

közszabadságok demokratikus érvényesülése között fennálló szoros Összefüggésre nézve mondtunk. Hasztalan deklarált a Károlyi-kormány a sajtószabadságot, hiába mondott le a közhatalom a sajtórendészet legelemibb követelményeiről is e szabadság minél korlátlanabbá tétele érdekében, ha más oldalról viszont *túrte, sőt titokban előmozdította, hogy a cenzúrárt és a sajtórendészet hatalmi körét a szociáldemokrata szakszervezetek és más felelőtlen csoportok* (pl. az Újságírók Szabadszervezete) *kényük-kedvük szerint gyakorolják.* A rideg tény az, hogy a Magyarországon 1848-ban törvénybe iktatott sajtószabadságot még a legvadabb abszolutizmus — a Schwartzemberg- és Bachera alatt — sem érte annyi és olyan súlyos sérelem, mint Károlyi Mihály demokráciája alatt. A forradalom apostolai mindig büszkén szoktak hivatkozni az ő néptörvényükre, ha a sajtószabadságról van szó, de mélyen hallgatnak, vagy csendesen átsiklanak¹ azokon a megdöbbentő tényeken, melyek az ő uralmuk alatt a sajtó szabadságát teljesen elkobozták és megsemmisítették.

A forradalmat és annak vezéreit csak dicsérni volt szabad.¹) A kritikát nem bírták elviselni. Nyíltan nem mert a kormány fellépni az ellenzéki sajtó ellen, mert akkor le kellett volna vetnie a demokrácia álarcát. Olyan megoldásról kellett tehát gondoskodni, mely mellett a sajtószabadság látszatát fönn lehetett tartani és az ellenzéki sajtót mégis tönkre lehetett tenni, úgy azonban, hogy a kormány szükség esetén „moshassa kezeit”. A problémát a következőképp oldották meg:

A Göndör Ferenc vezetése alatt álló újságírói „szabadszervezet” magának követelte a jogot, hogy a sajtószabadságot, „helyesen” (azaz az új rendszer érdekeinek megfelelően) értelmezze. Követelték mindenekelőtt a forradalmat megelőző

¹) Göndör Ferenc ezt az állításunkat nem fogja elismerni, mer ő emlékirataiban (Vallomások könyve 76. oldal) a helyzetet úgy „precizirozza”, hogy „a kellenél jobban támadni nem volt éppen tanácsos, de dicsérni sem volt muszáj!” Mi viszont nem is azt mondjuk, hogy az alább ismertetendő sajtóterror arra irányult, hogy dicsérjék őket, hanem igenis azt célozta, hogy a fájó bírálatot elnémtsá. Aki nem dicsért: gyanús volt; aki meg ráadásul bírálatot is mert nyilvánítani, az egyenesen „reakciós” vagy „ellenforradalmár” volt.

kormányok alatt a papírellátás terén fennállott egyenlő elbánás elvének megszüntetését és az igazi forradalmi sajtónak¹⁾ különleges kedvezményekben részesítését²⁾. Göndör Ferenc egészen külön elméletet talált fel a sajtószabadság helyes értelmezésére. Szerinte a sajtószabadság nem a lapnak, hanem a lapnál alkalmazott újságíróknak a szabadsága. Nem a lap irányában kifejezésre jutó közvélemény, hanem *a munkatársak egyéni véleménye* a sajtószabadság tárgya és lényege. Ennélfogva az újságíró tekintet nélkül a lap irányára és az ahhoz ragaszkodó, azt magáénak valló olvasótáborára, azt írhat a lapba, amit akar. Ha tehát az újságíró politikai meggyőződése nem egyezik a lap irányával, akkor ebből nem az következik, hogy az újságíró felmond és otthagyja a lapot, hanem az, hogy fűtyülve a lapot fenntartó közéleti irányra, pártra, olvasókra, illetve azok meggyőződésére, ő a saját politikai nézetének megfelelő párt és irány szolgálatába viszi át a lapot. Ha azután ez az olvasóknak, vagy a kiadóknak nem tetszik, akkor hagyják ott ők a saját lapjukat (és természetesen a benne fekvő előfizetési díjakat és tőkájüket is) a munkatársak szabadszervezetének. Göndörök szerint ebből állott a sajtószabadság. A sajtószabadság más szóval az, hogy a lap szellemi tartalmát, politikai irányát nem a kiadó, nem is a laptulajdonos,

¹⁾ Ezek közé tartozott Göndör Ferenc hírhedt lapja is, az „Ember”.

²⁾ „A sajtófőnök ne hízalja a forradalmi kormány pénzén a forradalom-ellenes sajtót” — kiált fel Göndör emlékirataiban — „és az ellenzéki lapoknak vagy egyáltalán ne adjanak papírviszatérítést (Göndör szerint ez szubvenció volt), vagy csak lényegesen kevesebbet adjanak, mint a forradalom igazi híveinek, az „igazi forradalmi sajtónak”. (V. ö. „Göndör Ferenc Vallomások könyve 25. old.) Göndör Ferenc nyilván nem veszi észre, hogy a papírviszatérítés csak addig nem volt szubvenció, amíg valamennyi lap részesült benne. De rögtön azzá vált volna az egyenlő elbánás elvének feladásával. Göndör Ferenc tehát lényegileg szubvenciót követelt az államtól a kormányhű lapoknak, melyek közé az övé is tartozott, s ami a legszebb, mindezt a sajtószabadság helyes értelmezése címén!

Ez az akció azonban Garami Ernő ker. min. korrekt felfogásán meghiúsult, amiért Göndör Ferenc keserű szemrehányásokat is tesz neki. (Vallomások könyve 25. és köv. old.) Ám ha Garaminál nem boldogultak is, annál inkább sikerült az akció másik része (a kedvezmények) utóbb Gellért Oszkárnál, akit Károlyi Mihály Göndör ajánlására nevezett ki sajtófőnökké.

sőt nem is a laptulajdonos által szerződtetett felelős szerkesztő határozza meg, hanem a munkatársak, akik maguk közül bizalmi rendszer alapján választják a szerkesztőt.¹⁾

A Göndör-féle sajtópolitikának a szempontjából nem az volt a fontos, hogy a gondolat sajtó útján való terjesztésének az 1848-iki törvényben kimondott és a néptörvényben megismételt szabadsága tiszteletben tartassék, hanem éppen ellenkezőleg az, hogy a Göndörék és Károlyiék által nem helyeselt gondolatok szabad nyilvánítása ravaszul megakadályoztassék. Más szóval, hogy a forradalmi rendszer politikai érdeksző-

¹⁾ Ez a minden józan gondolkozást fejetetejére állító okoskodás nem maradt azonban csak elmélet, mert a Déli Hírlap esetében általános megdöbbenésre valósággá is vált. Ezt az anyagi bajokkal küzdő lapot 1918 december végén Lázár Miklós főszerkesztő és laptulajdonos eladta Pallavicini Györgynek, — mint Göndör megbotránkozva kijelenti: a szerkesztőség tudta nélkül”, A kiadónak tehát semmi köze a Göndör-féle elmélet szerint a szerkesztőséghez, de a szerkesztőségnek ezzel szemben joga van hozzászólni ahhoz, hogy miként rendelkezik a kiadó a saját tulajdonával. (Erre Göndör — mint vallomásaiban szépen leírja, — hogy az „erkölcstelen lapvásárt megghiúsítsa”, fegyveres tengerészkatonákkal megszállotta a lap szerkesztőségét, „leleplezte Lázár Miklós árulását”, (!) „mire őt a szerkesztőség elmozdította állásából és helyébe főszerkesztőnek dr. Dénes József, felelős szerkesztőnek pedig Pusztai Béla került, akiben az egész szerkesztőség bizalma összpontosult”. A laptulajdonosok által szerződtetett felelős szerkesztőt pedig erőszakkal megakadályozták abban, hogy állását elfoglalja. (L. Göndör Ferenc Vallomások könyve 29. old.) A laptulajdonosok erre a miniszterelnökhöz fordultak panasszal. A minisztertanács foglalkozott az ügyel s másnap, 1919 január 24-én a nyomatos Polgári Híradó útján az összes lapokban hivatalosan kommuniké jelent meg, mely — híven a Göndör-féle recepthez — egyenesen megvádolja a laptulajdonosokat, hogy „meggátolják az újságírókat szervezkedési szabadságukban”, s megfenyegeti őket mondván, hogy „a kormány az újságírók politikai és szervezkedési jogát mindenkivel szemben meg fogja védeni!” így intézte el a kormány a laptulajdonosok naiv panaszát. Ez a hivatalos kommuniké magában is megcáfolhatatlan bizonyítéka annak, hogy a Göndör-Gellért-Károlyi-rendszer egyformán értelmelte és kezelte a sajtószabadságot.

Károlyi Mihály és kormánya tehát nemcsak tétlenül nézte ezt a szégyenteljes merényletet a sajtószabadság ellen, de titkon még örült is neki, hogy barátai ilyen ügyesen megnémítették politikai ellenfeleit. A sajtószabadság és a tulajdon tiszteletének e revolveres és kézigránátos példája annyira sugározza a Károlyi-korszak demokráciáját, hogy azt hisszük, minden egyéb kommentár felesleges.

vetkezetéhez tartozó újságíró a saját „meggyőződésére” hivatkozva, megakadályozhassa az ezzel szemben ellenzéki állásponton levő másik újságíró¹⁾ véleményének és gondolatainak sajtó útján való szabad terjesztését. Nyilván ez volt az a „lényeg” melyre Göndör céloz, mikor „Vallomásaiban” (25. old.) Garami korrektségét nehezményezve azt mondja, hogy „a formák lehető betartásával meg kell menteni a lényegét”. Az *igazi* sajtósabadság nekik valóban csak „forma”, vagy amint Göndör más helyen²⁾ mondja, „*hamisan értelmezett frázis*” volt, mely csak akadályozhatta az ő sajtópolitikájukat; azt a sajtópolitikát, melynek célja Göndör szavai szerint *az ellenzéki sajtó lehető háttérbeszorítása és a számottevő sajtónak az uralmon levő rendszer szolgálatába kényszerítése volt.*³⁾

Azt az esetleges ellenvetést, hogy az Újságírók Szabadszervezete végre is nem azonosítható a kormánnyal, a tények egész sorozata cáfolja le. Tény az, hogy a kormány sajtóügyekben illetékes főhivatalnok, Gellért Oszkár, a sajtófőnöki székben az Újságírók Szabadszervezetének bizalmi embere és Göndör Ferenc mellett egyik fővezére volt, aki sajtópolitikájáért a „felelőtlen” szabadszervezetnek felelősséggel

¹⁾ (Ilyenek — dicséret és elismerés a magyar újságírói karnak — bizony sokan voltak!)

²⁾ Vallomások Könyve 26. old.

³⁾ Göndör Ferenc ezt emlékirataiban nyíltan bevallja: „Az Újságírók Szabadszervezete magára akarja vállalni a forradalmi sajtó támogatásainak és az „ellenforradalmi” (azaz ellenzéki) sajtó lehető háttérbeszorításának hálátlan feladatát”.

„Gellért Oszkár (a Károlyi-kormány hírhedt sajtófőnöke) az Újságírók Szabadszervezetének vezetőségi tagja volt, tehát a sajtófőnöki székben nemcsak a kormánynak, de a szabadszervezetnek is felelősséggel tartozott. Es a mi sajtópolitikánk igenis az volt, hogy a sajtósabadság nagy elvének megsértése nélkül (!) lehetőleg a forradalom szolgálatába állítsuk a számottevő sajtót.” „Mi megtehettük azt, amit a kormány nehezebben cselekedhetett volna meg és a lapkiadókkal szemben vállaltunk minden ódiomot.”

Hitelesebb bizonyítékot az októberi forradalom demokráciájának a sajtósabadság kérdésében követett képmutató magatartásra kivánni sem lehetne. Azt pedig, hogy ennek a sajtópolitikának a szolgálatában hogyan értették a „nagy elv megsértése nélkül” keresztülviitt akciókat, már láttuk s alább még jobban látni fogjuk.

tartozott. Tény az, hogy a szabadszervezet akciói mindenben sikerrel jártak (kivéve talán a Garami hatáskörébe eső papír-visszatérítési ügyet) és soha semmiféle túlkapásért vagy hatalmaskodásért nem érte utóli felelősségrevonás vagy megtorlás a kormány részéről (még a „Déli Hírlap” esetében sem, bár az egész magyar sajtó egyértelműleg elítélte ezt).

Tény az, hogy Göndör Ferenc és a szabadszervezet sajtópolitikája irányadó és uralkodó volt az októberi forradalom egész ideje alatt és végül tény — megdöbbenően igaz tény — az is, amivel Göndör Ferenc büszkén dicsekszik „Vallomásaiban”, hogy t. i. *Károlyi Mihály miniszterelnöki, sőt köztársasági elnöki minőségében is nyíltan ezt a sajtópolitikát helyeselte és támogatta.*¹⁾ Hasztalan mentek hozzá panaszra a jogaikban megtámadott lapok („zsebenütött”) kiadói és szerkesztői, ő — mondja Károlyiról Göndör — a forradalom kipróbált és megbízható újságíróit (tehát Göndör Ferencet és társait) *illetékesebbeknek tartotta a sajtópolitika irányítására*, jóllehet Garami Ernő még vele (Károlyival) szemben is fenntartotta ellenkező véleményét.²⁾ A szocialista miniszterben volt érzék aziránt, hogy az igazi sajtószabadságnak mivel tartozik a demokrácia, a kormányzati rendszer elsősorban felelős tényezőjében és legfőbb képviselőjében, Károlyi Mihályban, nem!

A. mondottak szerint nem foroghat fenn kétség aziránt, hogy egyrészt a forradalom sajtópolitikájának irányelveire nézve Károlyi Mihály teljesen egyetértett Göndör Ferencel, másrészt, hogy ezek az irányelvek szöges ellentétben állottak a sajtószabadságnak azzal az eszményével, melyet a nagy demokráciában ismernek s melyet a „régii” Magyarország törvényei, de sőt a forradalom néptörvénye is szankcionált. Az irányelvekhez méltó és azoknak megfelelő volt a gyakorlat is. A kormány nem sértette meg kifejezetten a sajtószabadságot, azt azonban csöndes elégedettséggel szemlélte, hogyan tiporják lábbal a művelt emberiség e nagy közkincsét a szociáldemokrata vezérek politikai irányítása alatt álló nyom-

¹⁾ Lásd Göndör F. „Vallomások Könyve” 27. old.

²⁾ Lásd Göndör F. I. m. 27. old.

dász, rikkancs, vasutas stb. szakszervezetek. A néptörvény eltörölte az előzetes vizsgálatot (cenzúrát), ám a kormánynak nemtetsző, a forradalmi vezéreket és politikájukat élesen bíráló cikkek kiszedését a szervezett szociáldemokrata szedőmunkások egyszerűen megtagadták. A szerkesztőknek nem egyszer csak hosszas alkudozások és a cikken végzett változtatások után sikerült kieszközölni, hogy a *szedők cenzúrája* keresztül engedje a lapot.¹⁾ A néptörvény kimondotta, hogy a sajtótermékek utcai terjesztéséhez hatósági engedély nem kell, ezzel szemben az ellenzéki lapok utcai terjesztését a szociáldemokrata rikkancsszervezet saját hatáskörében elamerikázta, vagy rövid úton megszüntette. Hasonlóan a szociáldemokrata vasutas és postás szakszervezet is megtette a magáét, hogy az ellenzéki lapok a vidékreszállítás közben ki nem deríthető módon elkallódjanak, vagy a legjobb esetben óriási késéssel kézbesíttessenek. Hiába panaszkodtak a lapok, orvoslás nem volt; a szedők cenzúráját túrni kellett éppúgy mint azt, hogy a kolportázs jogot de facto a rikkancsok engedélyezzék.

Ilyen körülmények között az ellenzéki sajtó — és ez alatt nem a demokráciát ellenző (ilyen nem is volt, kivéve később a „Vörös Újság”-ot), hanem a nemzeti szellemű és az ország, valamint a polgári demokrácia jövőjéért aggódó független, nagytekintélyű és hatalmas olvasótáborral bíró lapokat (Budapesti Hírlap, Pesti Hírlap, Új Nemzedék, majd a Lovászfyéle Magyarország stb.) kell érteni — minden hatósági védelem nélkül ki voltak szolgáltatva ennek a sugalmazott terrornak. A hajsza nem csupán a lapok ellen ment, de megfenyegették az illető nyomda-, vagy laptulajdonosokat, a szerkesztőket, sőt az egyes cikkírókat is, hogy jó lesz felhagyni az „ellenforradalmár” irányzattal, mert „baj lesz”. A titkos irányítóknak persze gondjuk volt rá, hogy az efféle fenyegetések mindig olyan formában jussanak a címzett tudomására, hogy azt szükség esetén le lehessen tagadni, vagy egyszerűen „egyéni

¹⁾ Megtörtént az is, hogy oly nagytekintélyű lap, mint a Pester Lloyd, március elején egy napig nem jelenhetett meg, mert egyik nekik nem tetsző cikk miatt a szociáldemokrata szedők sztrájkba állottak. A demokratikus cenzúra tehát egy napra betiltotta a lapot!

akció”-nak minősíteni, viszont az illető mégis tisztában legyen vele (így is volt), hogy a fenyegetés komoly.¹⁾ Mindez azonban még csak a „csendes terror” volt. Amint a forradalom iránya egyre jobban tolódott balra, úgy erősödtek a terror eszközei és módszerei is. A népköztársaság harmadik hónapjában már nagyon érezhető volt a bukás előszele; a forradalmárok egyre idegesebbek lettek és akármilyen óvatosan írt is az ellenzéki sajtó, az igazságok keserűek maradtak, még a leggondosabban készített pirulákban is. Az a követelés, hogy a hadsereg a polgárságé is legyen, ne csak a szocialistáké, — hogy a polgárság minden terrortól mentesen szabadon szervezkedhesek, — hogy a nemzeti célokat és az ország megvédését nem szabad könnyelműen feláldozni holmi utópisztikus ábrándokért, — ez a későbbi Pogány-féle meghatározás²⁾ szerint együttvéve és külön-külön is ellenforradalom volt. 1919 január 3-án a „rokkantak” megtámadják a „Rokkant Újság” szerkesztőségét, szétrombolják a nyomdát, a szerkesztőséget és a kiadóhivatalt. Hasonló céllal a Nap szerkesztőségébe vonulnak, de még idejében lecsendesítik őket.³⁾

¹⁾ Azokban az időkben, mikor az utcai verekedések és erőszakoskodások napirenden voltak, bizony könnyen megeshetett, hogy a megintett egyén éjjel, hazafelé igyekezően „véletlenül” összeütközésbe került valami kapatos emberrel, vagy társasággal s a nézeteltérésből jelentékeny veréssel került ki. Az ilyen esetekben aztán amit kapott, az övé volt, mert a tettesek „ismeretlenek” maradtak. Ennek egyik jellemző példája a »Gyöngyös és Vidéke” c. ker.-szoc. lap szerkesztőjének, Somogyi Istvánnak az esete, akit, mivel a szocdem-párt helyi vezetőségét lapjában támadta, febr. 16-án este útközben egy csoport ember — 13 civil és 7 huszár — feltartóztatott; rövid felelősségrevonás után leütötték és öt sebet és egy szúrást ejtettek rajta. A népörség a tettesek közül hármat elfogott, de a szociáldemokraták követelésére kénytelen volt őket szabadon engedni. A végén még a népörségnek lett baja belőle, hogy el merete fogni a bűnösöket. (V. ö. A Világ febr. 20-i számában közölt részletes tudósítással.) (4. old.)

²⁾ „Ellenforradalom minden olyan megmozdulás, mely a szoc.-dem.-párt ellen törekszik ... Ellenforradalom a Lovászy-féle szervezkedés (a polgári párt), az ébredő magyarok, a magyar irredenta ... Az ellenforradalom legerősebb fegyvere a sovinizmus, a területi integritás jelszava”. (Pogány beszéde a katonatanács 1919 február 6-i ülésén. V. ö. Benda Jenő i. m.)

³⁾ Lásd Böhm V. i. m. 227. old.

Rendszeres izgatás folyt mindenütt az ellenzéki sajtó ellen s a csöcselék dühe nőttön-nőtt. Ilyen hangulatban és ilyen előzmények után következett be a kommunistáknak az az akciója, hogy a kormány emelje fel a munkanélküliek segélyét. Az egyik legtekintélyesebb és legfüggetlenebb ellenzéki lap, a „Pesti Hírlap” vezércikkében ezzel szemben azt írta, hogy az állam már nem győzi a rengeteg munkanélküli segélyt fizetni, a munkanélküliségnek nem is ez a megoldása, hanem az, hogy politizálás helyett dolgozzunk. Erre 1919 január 22-én a felbérelt és felbujtogatott tömeg hirtelen megrohanta a Pesti Hírlap palotáját és ott mindent összetört és zúzott, amihez hozzáfért, a kiadóhivatalt pedig szépen kirabolta. A teljesen szociáldemokrata vezetés alatt álló rendőrség a rombolás színhelyétől 10 percnyire lévő főkapitányságról „későn” érkezett. Hasonlóan szétrombolták az Apostol-nyomdát is — itt még a gépeket is összetörték, mert ellenzéki lapokat állítottak elő. Február 11-én délelőtt 10 órakor az „Új Nemzedék” c. igen népszerű ellenzéki lap szerkesztőségében és kiadóhivatalában megjelent egy nagyobb csapat vörös-jelvényes katona és munkáskülsejű ember, akik se szó, se beszéd nekiestek a helyiségek berendezésének és ezt „ház-kutatás” ürve alatt feldúlták és kifosztották Mondanunk sem kell, hogy a „sajtószabadság” e mozgóórségónek (amint annak idején a kárvallott szerkesztő ezt a büntető expedíciót elnevezte) távozása után a feltört szekrények, íróasztalok, összevissza hányt iratok, könyvek, kartotékek, címszalagok tömgelege valóságos csatatér képét mutatta.¹⁾ A megtorlás természetesen ezúttal is elmaradt.

A mondottakból következőleg azt hisszük, teljes elfogulatlansággal meg lehet állapítani, hogy *a Károlyi-korszak sajtó-politikája akár céljait, akár eszközeit tekintve, nem a sajtószabad-*

¹⁾ A sajtóterrornak ezzel a jellegzetes példájával kapcsolatban született meg a következő ironikus megjegyzés, melyet akkor keserű jókedvvel adtak szájról szájra: „A háborús cenzúrát hitvány reakciós tiszték végezték a cenzúrahivatalban, ahová el kellett vinni az újságokat. A helyzet javult. A „demokratikus” cenzúrát derék, felvilágosodott közkatonák végzik, akik maguk elmennek az illető szerkesztőségekbe”.

ság, *hanem a szabad gondolat elfojtásának, a közéleti bírálat elnémitásának zsarnoki politikája volt.* Ha nem tudott még így sem teljes csendet és némaságot teremteni, ez egyrészt annak köszönhető, hogy voltak még Magyarországon bátor újságírók, akiket nem rettentett vissza a terror attól, hogy a közérdekű tényeket és igazságokat, a szedők cenzúráját finom fogalmazásával kijátszó cikkekben megírják, másrészt annak, hogy idő múltán az új rendszer olyan nagytekintélyű hívei is ellene fordultak a közszabadságok lábbaltiprásának, akik megelőzőleg maguk is a forradalom vezetői, sőt, a Károlyi-kormány miniszterei voltak s akik ellen nyíltan terrort alkalmazni legalább a sajtópolitikában bajos volt. Ezek közül csak Lovászy Mártonnak, Károlyi volt közoktatásügyi miniszterének és régi barátjának 1919 február hó elsején a 48-as párt választmányi ülésén mondott szavait idézzük:

„Újabban azt tapasztaltuk, hogy a forradalom legújabb vívmányai: a teljes sajtószabadság, a teljes gondolat- és vélemény szabadság, az egyesülési és gyülekezési jog csak papíron lévő írás és a jogoktól bennünket a mai irányzat a terror és *elnyomás minden eszközével megfoszt.* E jogoktól megfosztva a haza érdekében semmit sem tehetünk!”

Lovászynek ez a megállapítása híven fedte a tényeket. Beszéde és akciója elsősorban a szociáldemokraták és különösen Kunfi Zsigmond szélsőséges törekvésű terrorisztikus politikája ellen irányult, ezt azonban a rendszertől elválasztani nem lehetett és pedig annál kevésbé, mert Kunfi akkor közoktatásügyi miniszter és a kormánynak egyik döntő befolyású tagja volt. Súlyosabb ítéletet alig lehetne mondani a Károlyi-korszak demokráciája felett Lovászy megállapításainál. És ne feledjük, hogy viszont a másik „magyar emigráns”, Göndör Ferenc fönnebb idézett megállapítása szerint Károlyi Mihály — ekkor már mint köztársasági elnök — nemcsak egyetértett ezzel a jogtipró sajtópolitikával, de állásának egész politikai presztízsével fedte azt.

Mint az már Lovászy fönnebb idézett beszédéből is kitetszik, a helyzet semmivel sem volt jobb az *egyesülési és gyülekezési jog terén.* A kormány itt is ugyanazt a kétszínű

szerepet játszott, mint a sajtószabadság kérdésénél. A személyvesztő „néptörvény” (1919. évi III.) „elvben” itt is kifogástalanul szabályozta e fontos demokratikus szabadságot és a szociáldemokrácia „felelőtlen” szervezetei ezen a téren is saját hatáskörükben gyakorolták a gyűlések „engedélyezésének”, illetve „feloszlátásának” a hatalmát. A kormány itt is tétlenül nézte, hogyan szünteti meg a demokrácia e legfontosabb szabadságait az utca vagy az „egyéni akció” terrorja.

Ki kell emelnünk, hogy a forradalom első időszakában az egyesülési és gyülekezési szabadság biztosítása, illetőleg védelme egyáltalán nem volt kormányzati probléma, mert azt egyedül és kizárólag a forradalmi pártok gyakorolták. Ezek mozgolódása, szervezkedése szinte minden képzeletet felülmúlt. Egyik „tanács” a másik után alakult meg. A passzivitásba vonult konzervatíveken kívül mindenki, mindenütt folyton ülésezett. Csak úgy szikráztak a honmentő ideák, mindenki szakértő volt mindenben. Mint Jászi találóan festi: egész Budapestből egy óriási „debating school” lett, mely éjjel-nappal szociális és külpolitikai problémákról vitatkozott. Az előadásoknak és felolvasásoknak se szeri se száma; a legrövidebb tudatlanság is hivatást érzett magában a tanításra és eszmehirdetésre.¹⁾ Dolgozni azonban senki sem akart.

Az egyesülési és gyülekezési szabadság kérdése csak akkor lett aktuálissá, mikor a helyzet növekvő veszélyessége és a hivatalosan megígért választásokra való készülődés a polgárságot szervezkedésre készítette. Különös jelentőséget adott ennek a Károlyi-kormány akkori válsága, melynek folyamán az eddigi koalíció megszüntetésének és a tiszta polgári vagy tiszta szociáldemokrata kabinet alakításának kérdése állott előtérben.²⁾ Az ezzel a programmal meginduló polgári szer-

¹⁾ Jászi i. m. 50. oldal.

²⁾ A válság okaira nézve éles világot vet Lovászy Mártonnak a függetlenségi párt egyik volt képviselő tagjához intézett levele, melyben tájékoztatóként a következőket írja: „A válságot éppen az a körülmény tette aktuálissá, hogy a kormányzatban résztvevő szociáldemokrata párt az *erőviszonyokat úgy a kormányzatban, mint általában a politikai és társadalmi életben a maga javára kívánta megváltoztatni, emellett ellenezte a polgári pártok szervezkedését*”

vezekedés azonban a mindenáron hatalomra törekvő, helyesebben: az amúgy is kezükben lévő közhatalmat átengedni semmikép sem hajlandó szociáldemokraták részéről a leghevesebb ellenállással találkozott. A két egymással szembekevert mozgalom szabad mérkőzésétől függött ismét a demokrácia. Nem lehet ugyanis vitás az, hogy becsületes demokráciában, hol a politikai „fair play” egyformán szabály, úgy az egymással küzdő pártok, mint a kormányzat felelős tényezői előtt, az aktuális közéleti vitákat — választott népképviselőt (parlament) hiányában — csakis az elvek nyílt alkotmányos mérkőzése döntheti el, melynek egyedüli módja és eszköze a választásokig az egyesülési és gyülekezési jog törvényszerű gyakorolhatása. Az idézett néptörvény ezt kétségkívül lehetővé tette. A gyakorlatban azonban nyilvános gyűlést tartani nem lehetett, mert amint valamelyik már párttá szervezett vagy szervezkedni akaró polgári alakulat valahol gyűlést hirdetett, ott megjelentek a markos vas munkások és vagy lehetetlenné tették a gyűlés tanácskozá-

is, A függetlenségi és 48-as párt nemzeti alapon álló vezetősége aggódva nézte ezt a jogosulatlan hatalmi érvényesülést és ellene volt annak, hogy a szocialisták az ország szerencsétlen állapotát és a polgárság pillanatnyi megbénulását arra használják fel, hogy a kormányzatban való túlsúllyal és hatalmi eszközökkel igyekeznek pártjuk erejét az országban megnövelni és abba belekényszeríteni olyan elemeket is, (az egész hadsereg, köz- és magántisztviselők, újabban az egész tanári és tanítótöbbség, vasút, posta stb.) akik világfelfogás és nemzeti érzület tekintetében velük nem értenek egyet. Másrészt nem látta a párt vezetősége azt az ellenértéket sem, hogy *legalább a rendet helyreállították volna, fegyvelmezett hadsereget szerveztek volna, a pártok agitációs szabadságát biztosították volna* és az ország területi integritása mellett foglaltak volna állást. A szocialistapárt, erőviszonyainak természetellenes megváltoztatása végett még azt is feltételül tűzte a polgári pártokkal való együttes működésnek, hogy *pártunknak újonnan megválasztott vezetősége mondjon le és az egész pártot az ő kívánságukhoz képest szervezzék át és csak az általuk megűt elemeket hagyják a párt kötelékében.* A szocialistapárt e kívánsága jórésztben a radikálisok akciójára vezethető vissza, akik az országban teljesen elvesztették a rokonszenvet... Mi nem helyeselhetjük *a radikális pártnak sem az ország felosztására vonatkozó politikáját, sem theoretikus túlzását, amely a gyakorlati politikával semmi tekintetben nem volt összhangban.* (A levél 1919 január 29-én kelt, s eredetije Hlatky Endre úr birtokában van, ki azt, mint kortörténeti emléket a címzett képviselőtől kapta.)

sát, vagy brevi manu szétverték a publikumot.¹⁾ Néhány próbálkozás után világos lett, hogy a *polgári ellenzék nem képes sem alakulni, sem egyéb gyűléseket tartani a szociáldemokraták engedélye nélkül*. Erre Lovászy Márton, lemondott forradalmi miniszter s a demokratikus polgári ellenzék vezére 1918 dec. 29-én nyílt levélben fordult Kunfihoz, aki — mint fönnebb érintettük — nyíltan egy másik forradalommal fenyegette meg a polgári pártokat arra az esetre, ha tiszta polgári kabinet alakul.²⁾ A nyílt levélben Lovászy szószerint a következőket mondja:

„Teljesen felesleges, hogy Kunfi úr forradalommal fenyegetőzzék velünk szemben. Forradalomra csak valamely létező hatalom ellen van szükség, nekünk pedig semmi hatalmunk sincs s nem volna akkor sem, ha kormányt alakítanánk, mert Kunfi miniszter úr és társai gondoskodtak arról, hogy a tényleges hatalom ne a kormány, hanem az ő pártjuk kezében legyen. Ennélfogva, ha Kunfi vétót mond a polgári kormány ellen, akkor arról többé beszélni sem lehet. Hogy eddig lehetett beszélni, annak az az oka, hogy a szociáldemokrata párt vezetősége eddig nem tekintette ellenforradalomnak a tisztán polgári kormányt. Az az álláspont, hogy még *egy haladó szellemű, demokratikus, modern irányú és forradalmi igényeit beváltani akaró kormány is reakciót és ellenforradalmat jelent, egészen új keletű.*”

¹⁾ Ez történt pl. a Kornay István fővárosi számtiszt és társai által egybehívott Szervita-téri gyűléssel. De a Lovászy-féle Magyar Polgári Párt gyűléseit is nem egyszer hasonló sors érte. A vidéken még erősebb volt a terror, mint a fővárosban.

²⁾ Érdekes, hogy Garami, a másik szociáldemokrata miniszter, ezzel szemben határozottan a tiszta polgári kabinet megalakulása mellett volt. (i. m. 93. oldal.) Garaminak különben is az volt a nézete, hogy a szociáldemokratapárt programjának megvalósítása az akkori helyzetben leküzdhetetlen nehézségekbe ütközött és legjobb esetben is csak fokozatosan, a legnagyobb megfontoltsággal lehetett annak végrehajtását megkísérelni. Éppen ezért szerinte a szociáldemokratapártnak minél kisebb résszel kellett volna megelégednie a hatalomból, arra kellett volna törekednie, hogy erőteljes demokratikus közvélemény alakulhasson ki, egy erőskezű polgári kormánnyal az élén. (I. m. 83. és köv. old).

„Még egy kérdést intézünk Kunfi miniszter úrhoz. Milyen forradalommal fenyeget arra az esetre, ha politikánk érvényesítését csak meg is kíséreljük. Mit ért ez alatt? *Megtiltja-e a polgárság szervezkedési mozgalmait, az agitációt, a gyülekezési jog szabad gyakorlását?* Másszóval: szabad-e ezután a polgároknak gyűlésezni, szervezkedni, agitálni, vagy pedig el van határozva a szociáldemokratapárt arra, hogy minden polgári gyűlésezést, — amint már eddig is sokszor megtörtént, — megzavarjon, felrobbantson, megghiúsítson? *Mert a gyülekezési jog szabadságát nemcsak az teszi illuzórikussá, ha a kormányhatalom önkénye hiúsítja meg annak gyakorlását, hanem az is, ha ugyanazt a párt-politikai türelmetlenség, terror cselekszi.*”

Nem lehet hívebb és jellemzőbb képét és kritikáját adni a Károlyi-korszak hamis demokráciájának, mint azt az októberi forradalom ellenzékbe ment ex-minisztere ebben a klasszikus nyílt levelében kifejezte. Károlyi Mihály — ahelyett, hogy mint miniszterelnök — Lovászy és Garami reálpolitikai megfontolásainak a segítségére sietett volna, megjelent a szociáldemokratapárt választmányi ülésén s a maga részéről is síkra szállt a tiszta polgári kormány alakulása *ellen* (tehát Kunfi mellett) s kijelentette, hogy „*ha már elhajlásról van szó, menjünk inkább balfelé, mint jobbra!*”) A jogkobzó erőszakosságok tehát tovább folytatódtak és pedig annál sűrűbben és annál vadabb terrorral, minél inkább közeledett a választások nagynehezen kitűzött időpontja.²⁾ A szociáldemokraták mindenáron meg akarták tartani a hatalmat, melyet a választások reájuk nézve komolyan veszélyeztettek. A választások küszöbén már nemcsak az ellenzék, de még a kormányban

¹⁾ Garami enyhe szóval — „rendkívül súlyos hibának” minősíti emlékirataiban Károlyinak ezt a lépését. (I. m. 96. old.) Erre különben más szempontból még visszatérünk.

²⁾ A szociáldemokratapárt egyes tagjai és szervezetei részéről kifejtett nyomás a nem szocialista rétegekre a választások időpontjának közeledtével mind erősebb lett. E tekintetben is csak nőtt az étvágy és most már a szó szoros értelmében csak egynéhányan voltunk a pártban, akik ellene szegültünk *a mindenáron, minden eszközzel való többségjutás* taktikájának és terveinek. (Garami i. m. 99. old.)

résztevő polgári miniszterek pártjai ellen is a legkíméletlenebb terrorral léptek fel.¹⁾

¹⁾ Garami ezt maga is bevallja és kárhoztatja emlékirataiban, amikor a következőket írja:

„A legélesebben fordultam szembe a politikai terrornak itt-ott már érezhetővé váló jelentkezésével -és egyáltalán nem titkoltam, hogy mindazt, ami e tekintetben történt, a legélesebben elítéltem”. Szavaimnak semmi hatásuk sem volt. ... A polgári szervezkedésre még akkor is vad haraggal csaptak le, ha az októberi forradalom alapján álló, velünk szövetségben lévő pártokról volt szó. Ez a vad harag sokszor és mind gyakrabban nyilvánult meg, néha igen kellemetlen formákban, főleg a függetlenségi pártnak mérsékeltbb szárnyával, de még a Jászi Oszkár és Szende Pál vezetése alatt álló Radikális Polgári Párttal szemben is.” (Lásd üarami Ernő: „Forrongó Magyarország” 83. oldal.)

Ugyanezt mondja Jászi is: „A nemzetgyűlési választások kiírásával a szocialista terrornak egyre élesebb tünetei jelentkeztek. Nemcsak a keresztény-szocialistákkal került a sor nem egyszer véres küzdelmekre, de a *kiszgazdapártot is állandóan háborgatták propagandaszabadságában*, úgyszintén a két szövetséges polgári pártot is. Vass minisztert egy választási gyűlésen inzultálták. A radikális érzelmű tanárokat, tanítókat, köz-és magánhivatalnokokat a szocialistapártba „befofozták” — ez volt a hivatalos műszó — azzal a fenyegetéssel, hogy különben lehetetlenné fogják tenni a hivatali boldogulásukat.” (Jászi i. m. 84. old.)

„Ezek után nem csoda, hogy azon az értekezleten, melyet Károlyi elnöklete alatt a választások zavartalan lefolyása érdekében egybehívtak, „az összes polgári pártok elmondották, hogy az adott körülmények között nem mehetnek bele a választási küzdelembe, mivel *a szocialistapárt nyílt és brutális fizikai terrorral dolgozik*”. (U. o. 92. old.)

Konkrét példakul szolgálhatnak egyébként a következő esetek:

A fővárosi III. választókerület Károlyi-pártjának polgársága 1919 március 14-én képviselőjelölőülést tartott, az Atléta-utcai elemi iskolában. A gyűlésen nagyszámú polgárság, kismembek és tisztviselők vettek részt, s megjelent Vass János vallásügyi miniszter is. Alig kezdődött meg az ülés, Migray szoc.-dem. párttitkár munkásokból és katonákból álló nagyobb csoporttal berohant a terembe, kísérete körülfogta az emelvényt, melyre ő maga is felnyomult és a jelöltet éktelenül szidalmazó beszédre fogott. A miniszter tiltakozott ez ellen az eljárás ellen, s ott akarta hagyni az emelvényt. A „kíséret” azonban visszalökdöste, hogy hallgassa végig vezetőjük szónoklatát. A vége az lett, hogy a miniszter nagynehezen menekült el egy mellékajton, a jelöltet alaposan megverték, a gyűlést pedig szétkergették. Valószínűleg erre az eseményre céloz Garami is emlékirataiban (100. old.), mikor a következőket mondja: „Megtörtént, hogy az egyik polgári minisztert egy választói gyűlésen a szociáldemokraták

Március hó 13-án a „Népszavában” megjelent a szociáldemokratapárt „felhívása az ország népéhez”, melyben a párt mint ilyen nyíltan ellenforradalommal vádolja meg az összes polgári pártokat. „Akármit írtak zászlójukra, — mondja a kiáltvány — a céljuk egy. Ebben nincs különbség közöttük. Magyar Polgári Párt, Földműves Párt, Függetlenségi Párt, Keresztényszocialista Néppárt, mind egy követ fújnak. *A mi utunk nem lehet az ő érdekeikkel közös, mert ők polgári, mi pedig szocialista köztársaságot akarunk.*¹⁾ A megtámadott polgári pártok energikus tiltakozással feleltek erre az „alacsonyrendű kortesfogásra”; kijelentették, hogy ők csak a belső békét akarják megteremteni és követelték, hogy a szociáldemokrata munkásság ismerje el a dolgozó polgárok politikai befolyásának jogosultságát is. *„Mi, a dolgozó polgárok, milliókra rúgó tömeg vagyunk, s nekünk is van öntudatunk. Eltiporni magunkat nem engedjük!”* Mindez azonban teljesen hiábavaló volt. A diktatúra és a terror szelleme — mint Jászi Oszkár írja, a szocialistapártban napról napra nőtt. A „Népszava” vezércikkeiben nyíltan hirdette, hogy: *„ha pedig a nemzetgyűlési választások nem fognak szociáldemokrata többséget hozni, akkor a munkások fegyveres erővel fogják a nemzetgyűlést szétverni.”*²⁾

„A szociáldemokratapárt legtöbb vezetője fanatikus elszántsággal akart felszívni minden réteget, minden osztályt, minden politikai pártot és egyeduralkodóvá akart lenni az egész országban.”³⁾ Károlyi Mihály pedig cserbenhagyva régi

csúnyán inzultálták, és ez nem valahol a vidéken esett meg, hanem magában a fővárosban”.

A vidéken történt esetek közül csak a pápait ragadjuk ki. Pápán a földművespárt a keresztényszocialistákkal együtt az előbbinek a helyiségében egy tartandó népgyűlés előkészületeit megbeszélendő, értekezletet tartott. Az ottani huszárezred szociáldemokrata legénységének és a leszerelt katonáknak egy csoportja betört a helyiségbe s szétverte az értekezletet, mely demokratikus eljárás folyamán öt résztvevő embert súlyosan megsebesítettek.

¹⁾ Másszóval talán így lehetett volna kifejezni a szavak mögé burkolt gondolatot: ők csak polgári demokráciát, mi ellenben *proletárdiktatúrát* akarunk. Egy hét múlva azután meg is csinálták!

²⁾ Lásd Jászi i. m. 85. old.

³⁾ Lásd Garami i. m. 83. old.

politikai barátait, elárulva az egész polgári társadalmat és kockára téve az ország sorsát, támogatta, pártolta ezt a Garami által is elítélt és megbélyegzett politikát, melynek uszályhordozójává sülyesztette a kormányt és prédául dobta a demokráciát.

Azt hisszük, kérdezni sem kell ezek után, hogy lehet-e demokráciának nevezni azt a rendszert, melyben így kezelték a közszabadságokat. Szabad-e Károlyi Mihály grófnak a demokrácia nevét még csak ki is mondani valahol, akkor, midőn az ő kormányzatának szomorú korszaka alatt nemcsak tudtával, de helyesléssel, sőt támogatásával úgyszólván naponta lábbal tiporták a demokrácia legegységibb jogait. És jól jegyezzük meg, hogy ugyanakkor, midőn a tisztességes polgárok személye és vagyona az erőszak szabad prédája volt, amikor sajtójukat összerombolták, szólásszabadságukat elkobozták, egyesületeiket feloszlatták, gyűléseiket szétverték, a polgárság legnemesebb érzéseit, történelmi hagyományait nap-nap után kigúnyolták és becsmérelték, — *ugyanakkor a kommunista csőcselék szabadon szervezkedhetett, büntetlenül izgathatott a demokrácia ellen a „Vörös Újság”-ban* s ha kedve tartotta, akár tíz lázító gyűlést és tüntető felvonulást rendezhetett egyetlen napon.¹⁾

Károlyi Mihály egész uralma alatt a sajtószabadság s az egyesülési és gyülekezési jog egyedül és kizárólag a szociáldemokraták és kommunisták privilégiuma volt.²⁾

Tiberius római császárról írva, jegyzi meg Montesquieu, hogy az még sohasem történt meg, hogy egy zsarnok nélkülözze volna a zsarnokság gyakorlásához szükséges eszközöket Tiberius is mindig talált olyan bírakat, akik készek voltak elítélni az általa gyűlölt embereket.³⁾ Károlyi Mihály demokráciájának kendőzött zsarnoki uralma is mindig meg-

¹⁾ Pl. 1919 február 13-án, amikor a kommunistapárt csakugyan egyszerre tíz helyen hirdetett és tartott is gyűlést a fővárosban.

²⁾ Csak a Népszava ellen február 18-án rendezett ostrommal kapcsolatos véres kimenetelű utcai harc után jutottak egy igen rövid időre a kommunisták e szempontból a polgári pártokkal látszólag egyenlő elbánás alá.

³⁾ Lásd Montesquieu: Grandeur et Décadance des Romains. Chap. XIV.

találta — mint láttuk — azokat az eszközöket, amelyekkel kijátszhatja saját néptörvényeit és elnémíthatta veszélyesnek tartott ellenfeleit. Valóban ez a „demokrácia” egészen méltó volt Károlyi Mihályhoz.

Egyik a másikat híven tükrözi.

Károlyi Mihály demokráciájának szerepe a proletárdiktatúra kitörésében.

A demokrácia és a bolsevizmus egymással kétségkívül ellentétes, sőt egymást kizáró fogalmak. Ebből következik, hogyha valamely rendszernek az egyik, például a demokrácia az uralkodó elve, akkor a másik — a bolsevizmus — mindent el fog követni és minden eszközt meg fog ragadni arra, hogy amazt megsemmisítse. Előáll tehát az a helyzet, hogy a demokráciának — éppúgy, mint minden uralkodó rendszernek az őt támadó és megdönteni akaró elvekkel szemben — az *önvédelem* fegyveréhez kell nyúlnia. A kettő közötti küzdelem végeredményében az erkölcsi tartalom kérdésén fog múlni, nevezetesen azon, melyikük felel meg inkább az emberi rendeltetés magasabb céljainak s melyikük alkalmasabb az emberi élet ezekből folyó erkölcsi és gyakorlati feladatainak korszerű valósítására. Nem lehet vitás, hogy e tekintetben a demokrácia rendszere óriási fölényben van a bolsevizmus felett. Az az elgondolás, melyet Lenin, Bucharin és a bolsevizmus többi teoretikusai hirdetnek, hogy t. i. a proletariátus diktatúrája csak a kapitalizmus és a bourgeoisie megsemmisítéséig tart, azután — ha már csak egyetlen osztály: a munkásosztály marad — következik a demokrácia, a szabadság és egyenlőség eszményi állapota, nem egyéb, mint puszta fantazmagória. Nagyon helyesen mondja Labouleye: „ha valaki ötévi kényuralmat kér, a szabadság megalapíthatására, meg lehetnek önök győződve, hogy ez az ember, ha [mindjárt Turgot is a neve, nem *államférfi*, aki felvilágosítani és szabályozni akarja a már létező társadalmat, hanem teoretikus,

ki egy mesebeli társadalomról álmodozik”.¹⁾ A diktatúra soha semmiféle formában nem vezethet a szabadsághoz s az állítólagos egyenlőség, melyről ábrándozik, tényleg egyenlő a legnagyobb elnyomatással.

Ha egy uralkodó rendszer a megsemmisítésére törő tanokkal, illetve mozgalmakkal szemben a legmesszebbmenő módon küzd és védekezik, csak a létfenntartás elemi parancsát követi. Ez az ellenállás erkölcsi és eszményi szempontból talán sehol sem indokoltabb, mint a demokráciánál. *A demokráciának nemcsak természetes joga, de erkölcsi kötelessége is önmagát védeni*, mert ezzel egyszerre a nép jogait, a nép szuverenitását, a nemzet egyetemének szabadságát védi, melyet akár egy, akár harminc zsarnok, akár egy egész osztály elkobzással fenyeget. Ha mármost a történeti tények vizsgálatánál azt látjuk, hogy valamely államban a demokráciát megbuktatja és felváltja a diktatúra rendszere, önként értendőleg kutatnunk kell, hogy e végzetes változást mily okok idézték elő. Nem kétséges ugyanis, hogy a nemzeti célok, a haladás és kultúra szempontjából az ilyen változás borzalmas visszaesést jelent, *melyet a demokrácia kormányának kötelessége volt minden eszközzel megakadályozni*. Ebből következik, hogy a megbukott demokratikus kormánynak a közvélemény és a történelem ítélőszéke előtt felelnie kell arra a vádra, hogy ebben a változásban neki akár cselekvése, akár mulasztása által szükségkép része volt. A kormány felelőssége kisebb, ha a rendszerváltozás fenyegető veszedelmét nem láthatta előre s az mintegy elemi csapásként szakadt le a demokráciára. Ha azonban a vész előrelátható volt, az

¹⁾ V. ö. Edward Labouleye: Az Egyesült-Államok története. (Ráth-féle kiadás 1870. 242. old.)

Labouleye életében a demokráciának még csak egy ellensége volt: az autokrácia, illetve ennek az a legenyhébb és legjobb indulatú íormája, melyet felvilágosodott abszolutizmusnak neveztek. E klasszikus megállapításnál tehát bizonyára csak oly „teoretikus”-okra gondolt, akik jóhiszemű idealisták, akiknek lelki szemei előtt valóban az emberiség boldogításának fennkölt eszméje lebegett. Mit írt volna akkor, ha ismerte volna a bolsevizmust s azokat az úgynevezett „államférfiakját, akik e vesztes tan elméletét és gyakorlatát vezették és irányítják a demokrácia elpusztítására.

aknamunka heteken, hónapokon át szabadon és nyíltan folyt s a kormánynak látnia kellett, hogy a demokrácia uralmát mi fenyegeti *es mégsem tett semmit az aknamunka meggátlására*, akkor a vád megérdemelten sújtja. A kormány nem védekezhetik azzal, hogy tehetetlen volt a veszéllyel szemben, mert a tehetetlenség egy kormánynál — főként veszélyben — a legnagyobb bűn! Aki a közhatalmat szervezni és érvényesíteni nem képes, az ne álljon a kormánykerék mellé! Ha pedig a számonkérés során kiderül, hogy a demokratikus kormány e magatartása nem csupán bizonyos jellegbeli gyöngeségnek, gerinctelenségnek a folyománya volt, hanem *a viszonyok teljes ismeretében* s a következmények tudatában, tehát szándékosan *engedte odáig fejlődni az eseményeket*, hogy ha már a helyzete nem tartható, akkor utána *csakis* az özönvíz következessen, akkor a kormány kétségtelenül bűnös. Az októberi forradalom értelmi szerzőinek a demokráciája, ha az valóban demokrácia lett volna s nem csupán — mint kimutattuk, — leplezett önkényuralom, mely nem egy vonatkozásban az athéni harminc zsarnok korára emlékeztetett, ha rendszere valóban a nemzet egyetemének akaratában gyökerezett volna s ha intézményeit a nagy nyugati demokráciák eszményi népuralmának szelleme és szándéka hatotta volna át, — kétségkívül nem előfutárja, mondhatnók egyenesen „pacemaker”-je, de őszinte, elszánt, sőt engesztelhetetlen ellensége lett volna a bolsevizmusnak. Ellensége nemcsak szavakban, de következetes kormányzati tettekben. Az előbbieken ugyanis eleinte nem volt hiány, annál inkább az utóbbiakban! Az ellenséges magatartás a kommunisták akciójával szemben legalább is nem volt általános a kormányon belül, sőt — amint az irányzat folytonos balratolódása miatt a kommunista izgatás meggátlását követelő miniszterek egymásután kiváltak a kabinetből, — az irányadó körök hangulata mindinkább kedvezett a bolsevizmusnak. A történeti események egyszerű áttekintése minden tárgyilagos vizsgálódót meggyőz arról, hogy *Károlyi Mihály* kormánya *úgyszólván kezdettől fogva megállás nélkül haladt a bolsevizmus felé.*

Károlyi Mihály és barátai ezzel a tagadhatatlan ténnyel szemben csak egy mentséggel védekezhetnek s ez az, hogy ők eredetileg nem így akarták. Másszóval: a forradalom kormánya demokráciát akart és a rendszer csak az események folyamán csúszott le a demokrácia alapjáról, a bolsevizmusba. Az alanyi bűnösség individualizált mérlegelésénél talán enyhítő körülmény lehet ez a mentség, a *politikai* felelősséget azonban nemhogy csökkentené, de egyenesen súlyosbítja. Mert eltekintve azoktól a meggondolásoktól, melyeket a felelősség kérdésében főnőbb (IV. fejezet) mondtunk, kormányzati tényezőkkel szemben súlyos váddá minősül az a „mentség”, hogy az ő kormányzásuk alatt a célul kitűzött demokrácia elkallódott és végül is bolsevizmussá alakult át. A forradalom egykori vezérei maguk is érzik, hogy a Károlyi-uralom és a proletárdiktatúra kitörése között szükségkép van valami belső, logikai kapcsolat, mely veszedelmesen hasonlít az ok és okozat viszonyához. Ezt azonban nyíltan semmiáron sem hajlandók elismerni. Pedig kétségtelen, hogy a proletárdiktatúra nem azon a végzetes márciusi napon kezdődött, amelyen Kun Béla és társai a kormányt átvették, hanem sokkal előbb! Az olyan kiváló analitikus történetíró, mint Jászi pl. maga megírja, hogy „már a forradalom első napjaiban megindult a lavina, mely öt hónap múlva elsöpörte az októberi forradalom rendszerét.¹⁾ Csakhogy Jászi ezt a megállapítást nem azért teszi, hogy a mi felfogásunkat igazolja, hanem azért, hogy a bolsevizmusnak, ha kezdetben nem is szándékos, de tényleges, utóbb pedig már tudatos elősegítésében való részvételért a felelősséget saját magától, illetve Károlyi Mihálytól és az októberi forradalomtól elhárítsa s a proletárdiktatúra kitörését oly kikerülhetetlen végzetnek tüntesse fel, melyet — akár jött volna az októberi forradalom, akár nem, — megakadályozni nem, legfeljebb csak késleltetni lehetett. — E beállításban az októberi forradalom természetesen arra volt hivatva, hogy a demokratikus reformokkal ezt a „késleltető” szerepet; játssza s megkísértse

¹⁾ V. ö. Jászi i. m. 50. oldal.

menteni a menthetőt. A demokratikus forradalom azonban ezt a nemes feladatát nem tudta betölteni, egyrészt azért mert a végzet erősebb volt nála, másrészt azért, mert az entente-hatalmak „esztelen és embertelen politikája”¹⁾ és könyörtelensége²⁾ valósággal belekergette az országot a bolsevizmusba. A bolsevizmusban tehát Jászi Oszkár álláspontja szerint nem az októberi forradalom zúr-zavara és kormányzati tehetetlensége, hanem a végzet és az entente kegyetlenül önző imperialista politikája a főbűnös.

Minthogy a „végzet” fogalma alá, Jászi előadása szerint sokféle társadalmi és belpolitikai tényező tartozik, melyeknek együttes hatása idézte elő a tragikus eseményeket, — az ezen gyűjtőnév alá foglalt körülményekkel később foglalkozunk. Vegyük most vizsgálat alá az entente szerepét. —

A győztes hatalmaknak Clemenceau és a párisi békekonferencia által Magyarországgal szemben folytatott indokolatlan és igazságtalan politikája ma már, — azt hisszük, — meglehetősen világos a világ pártatlanul gondolkozó közvéleménye előtt.

Az sem kétséges, hogy ennek a politikának jelentékeny része volt abban, hogy a magyar közvélemény eleinte fásult nemtörődomséggel, sőt bizonyos elkeserült daccal fogadta a proletárdiktatúra kitérését az orosz szövetséggel kapcsolatban. A méltatlanul porig megalázott büszke nemzet a halálraítéltek közönyével gondolta talán, hogy az adott helyzetben úgysis „minden mindegy” — Károlyi, Kun Béla, vagy Vyx! A történelem majd meg fogja állapítani, hogy a párisi jegyzékeknek milyen szerepe volt nem csupán Magyarországnak, de a világ bolsevizálásában is.

Jászi okfejtésében tehát nem magát a tényt, hanem csupán azt kívánjuk vizsgálat alá venni, hogy ez a tény mennyiben szolgálhat az októberi forradalom kormányának mentségére. Joggal hivatkozhatik-e Károlyi Mihály és vezérkara arra a körülményre, hogy nem volt képes a tömegek

¹⁾ V. ö. Jászi i. m. 61. oldal.

²⁾ V. ö. Jászi i. m. 46. oldal.

bolsevizálását feltartóztatni, *mert az entente* ebben nem jött segítségére? Védekezhetik-e más szóval a forradalmi kormány azzal, hogy külpolitikai feltevéseivel teljes és tökéletes kudarcot vallott *egy* oly katasztrofális helyzetben, melyben jónak látta volt erőszakkal, izgatással, ígéretekkel és lázadással kezébe ragadni a hatalmat az ország sorsának irányítása felett és magára venni ezzel a felelősséget mindenért, ami történik?

Minden kormánynak felelnie kell mindenért, amire vállalkozik, mert a hatalmat senkire sem kényszerítik reá. Ha pedig egy kormány egyenesen kieroszakolja — még hozzá forradalmi úton — magának a hatalmat, még inkább tisztában kell lennie azzal, hogy miért és mire vállalkozott. Programjának, bel- és külpolitikai feltevéseinek tehát olyanoknak kell lennie, melyekre egy jól átgondolt reápolitikai rendszert rá lehet építeni. Ha hibázik, vagy téved, ő a bűnös, nem pedig a tények és erők, melyekkel nem, vagy rosszul számított. A politikai sakkozás mindig „*pièce touchée*”-val történik; egy hibás, vagy gyöngye lépés, egy téves vagy rosszul számított kombináció — sa parti menthetetlenül elveszett. Aki ilyenkor azt mondaná, hogy nem ő az oka vereségének, hanem az ellenfél, mert pl. nem adta vissza a lépést, vagy pedig mert nem úgy húzott, mint ahogy azt ő számította, — bizonyára kinevetnék vele és megérdemelné! Hasonló az eset Jászi és társai védekezésénél.

A Károlyi-kormány előtt, mielőtt hatalomra került, nem volt titok, hogy az ország ötödik éve vívta a világ legborzalmasabb háborúját s hogy ezt a háborút tragikus körülmények között, végkimerültségben elvesztettük. Az sem volt titok, hogy ennek a veszteségnek alighanem nagy ára lesz, mert a győztesek a világtörténelem tanúsága szerint sohasem voltak irgalmas szamaritánusok a legyőzöttekkel szemben, különösen ha a győzelem nekik is nagyon sokba került.

Amikor Károlyi Mihály és társai követelték és vállalták a hatalmat, okvetlenül mérlegelniök kellett annak valószínűségét, hogy a wilsoni eszmék a békekonferencián éppen a háborús paioxizmus közvetlen hatása miatt esetleg nem

fognak érvényesülni és akkor mi történik? A győztesek megértésére, segítségére, könyörületeségére stb. számítani tehát reálisan nem volt szabad, — az ellenkezőre gondolni viszont egyenesen kötelességük volt. Komoly államférfi egy percig sem ringathatta magát és nemzetét abban a remény-ségben, hogy a győztes entente, melynek a monarchia rovására kellett kielégítenie kis szövetségeseit, könyörületes lesz velünk szemben, akik dacolva minden csábítással, az utolsó percig szilárdan kitartottunk szövetségeseink oldalán. A világtörténelem legnagyobb csodája lett volna, ha Clemenceau Károlyi Mihály indokolatlan optimizmusáért, vagy Jászi Oszkárnak a demokráciáról zengett szép szolamiaiért elejtette volna kis szövetségeseit és megegyezéssel bókét kötött volna Magyarországgal. Lehet, hogy ők ezt hitték, de épp az ilyen holdkóros kombináció jellemzi a rossz sakkozót és a tehet-ségtelen politikust s ennek az eredménye annál a matt, ennél a bukás.¹⁾

¹⁾ Jászi maga is elismeri, sőt nyomatékosan hangsúlyozza, hogy „a belpolitikai bajoknál sokkal komolyabbak, vagy legalább is közvetlen hatá-saiban vézesebbek voltak azok a külpolitikai bonyodalmak, melyekre a forradalom előtt nem számítottunk. (!) Az egész közvélemény (no már t. i. a forradalmároké) meg volt győződve, hogy az entente honorálni fogja azt a nagy és önfeláldozó küzdelmet, melyet Károlyi Mihály a német szövetség ellen az egész háború alatt folytatott és hogy *a nemzetiségek az én lojális békepolitikámat megértéssel fogják fogadni. Csakhamar kitűnt, hogy mindkét föltételezés merő illúzió volt.* (L. Jászi i. m. 60. oldal.)

Ami Károlyi Mihálynak a háború előtti magatartásával az entente-tal szemben szerzett „érdemeit” illeti, az, elismerjük, kétségtelenül megvolt. Jászi a fentiekben nagyon eufónikusan lejezi ki ennek az akciónak a lényegét. A tényeknek hívebben felel meg, ha a „német szövetség ellen” szavak helyébe az „entente érdekében és javára” (tehát az ellenség céljainak a szolgálatában) folytatott küzdelemről beszélne; de ilyen nyíltan talán még ő is szégyelte leírni a valóságot. Bizony, ezért az ellenségnek tett nagy és önfeláldozó szolgálatokért”, Károlyit — ha történetesen angol polgár lett volna és Angliában csinálta volna ugyanezt, mint az „Observer” cikkírója igazi brit őszinteséggel megállapítja, — alighanem föbelőtték volna még az első esztendőben. („As one reads Károlyi's own account of his pacifist activities during the war one cannot help wondering what we would have done with him in England. *I think we should have shot him in the first year.*”)

Ha volt valami, ami az entente érzelmeit javunkra befolyásolhatta volna, az bizonyára nem a demokrácia, a pacifizmus, a wilsoni pontok stb. hangoztatása volt, hanem egy még számottevő erejű s végszükségben ellenállásra — azaz *a haza határainak elszánt védelmére* — kész hadsereg! Éppen az tehát, aminek lehető tökéletes szétzüllesztését a Károlyi-kormány első és legfontosabb feladatának tartotta. Mert még egy akcióképességében legyöngült hadsereg is, míg megvan, oly tényező, mellyel a győztes szükségkép számol, mert kegyetlen béke esetén ez a hadsereg még mindig fenyegethet egy végsőkig elkeserített nemzet életének és hazájának kétségbeesett védelmével. Meggyőződésünk, hogy a békekonferencián üléselő győztes hatalmak ez esetben bizonyára meggondolták volna, hogy a nekik is úgyszólván talán a tizenkettedik órában jött fegyverszünetet Európa keletén újból hadiállapottá engedjék átváltozni csak azért, hogy teljesen megokolatlan területi igényeket kielégíthessenek.

Igaz ellenben az, hogy az a célzatosan terjesztett hazugság, melynek Károlyiék az októberi forradalom sikerét tulajdonkép köszönhették — hogy t. i. az entente egyedül és kizárólag Károlyi Mihállyal áll szóba —, úgy bosszulta meg magát, hogy a közvélemény csakugyan többet remélt a békekötés szempontjából a Károlyi-kormány révén, mint várt volna akkor, ha az októberi forradalom a maga csillogó hazugságaival és hamis illúzióival a reálpolitikai gondolkodástól el nem téríti. Bizonyos, hogy a kiábrándulás hatása rendkívül fájdalmas és kijózanító volt. A bolsevizmus kérdését azonban ezzel a ténnyel elintézni nem lehet, mert abból, hogy a magyar nép végkép kiábrándult Károlyiékból, még nem következik, hogy óhajtotta Kun Bélát és elkeseredésében a gyűjtőfogházból választott magának kormányt.

Ez a kiábrándulás különben sem történt olyan hirtelen és egyszerre, hogy annak magában véve ilyen robbanás-szerű végzetes hatása lehetett volna. Megkezdődött az már akkor, mikor Károlyiék kormányzati tehetetlensége s politikájuk silány jelszavas minősége az események folyamán egyre élesebben derült ki. Oly természetes lelki folyamat volt ez,

mely épp fokozatossága miatt kizárja a katasztrofális lelki megrendülést, viszont arra csakugyan jó, hogy lassan-lassan minden mesterségesen felkeltett illúziót kiöljön és de facto előkészítse a közhangulatot egy végzetes lépés apatikus tudomásulvételére. E lelki folyamattal, mellyel a Károlyiék által úgynevezett ellenforradalmi mozgalmak természetesen a legszorosabb kapcsolatban vannak, későbbi következtetéseink szempontjából kissé behatóbban kell foglalkoznunk.

Amikor Károlyiék kezükbe kaparították a hatalmat, a komolyan gondolkozó hazafias polgárság, épp hazaszereteté-
nél és politikai iskolázottságánál fogva, szinte végzeteszerű dilemmába került. A forradalmi kormányt, melynek uralomra-
jutását a világháború elvesztésének pánikjában csak aggodalommal és bizalmatlansággal látta, erkölcsi és politikai lehetetlenség volt támogatnia. Viszont a kétségbeejtő belső és külső politikai helyzet a nemzeti erők lehetőleg azonnali és teljes egyesítését parancsolta a fenyegető erőszakkal szemben.

A tényleges kormánnyal szembefordulni egyet jelentett a polgárháború rémének a felidézésével, akkor, midőn köröskörül ellenség állott a határokon. Ettől minden becsületes hazafi visszariadt. A béketárgyalásokra tekintettel is végtelesen fontos volt, hogy a győztes hatalmak előtt a nemzet belső egységének legalább a látszata megóvassék. Ám minden jelentősebb ellenzéki megmozdulás a belső meghasonlás képét mutathatta kifelé, s a kormány ekként nyilvánuló gyöngeségét ellenfeleink az ország kárára használhatták ki Parisban. *A helyzet higgadt mérlegelése után tehát a konzervatív polgárságnak nem lehetett más választása, mint a passzivitás.* Ez azt jelentette, hogy a Károlyi-kormány vállalkozását a nemzetet fenyegető végveszély pillanatában nemcsak hogy nem szabad akadályoznia, de ahol módja és alkalmá nyílik rá, a külfölddel szemben támogatnia is kell, nehogy az entente az amúgy is gyöngye kormányt még gyöngébbnek és még tehetetlenebbnek lássa. A hazafias polgárság tehát csendesesen félreállott és — csupán az ország sorsát tartván szem előtt — egész aggódó lelkéből *kívánta* Károlyiéknek azt a politikai sikert, mely igazolhatta volna az októberi forradalom hőseit.

A Károlyi-kormány tehát vállalkozása elején — minden jogosult kritika és aggály ellenére is —, abban a különleges helyzetben volt, hogy politikai programjának megvalósításánál nem kellett ellenzékkel számolnia. Alkotmány nem volt, törvények nem kötötték, számára a mult „tabula rasa” volt, — a jelen még inkább. Diktátori hatalommal rendelkezhetett a nyilvános, sőt a magánélet egész vonalán. A nemzet túrt mindent „... ne quid Respublica detrimenti capiat!” Ez volt az egyetlen, amit — már csak saját érdekében is — szem előtt kellett tartania.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az ú. n. jobboldali elemek (a konzervatív polgárság) nemcsak nem akadályozták a hirdett demokrácia megvalósítását, de készek voltak azért mindazokat az áldozatokat meghozni, amit a kormány tőlük egyoldalúan követelt. Másrészt kész volt a kormánynak szükség esetén segítségére lenni minden olyan intézkedésében, mellyel az állami és társadalmi rendet a csöcselék felforgató törekvéseivel szemben megvédelmezni és bátorítani kívánta. *Sem a demokráciát, sem a kormányt tehát jobbfelől nem fenyegette veszedelem* abban az esetben, ha a kormány egész erejét a rend fenntartására és a közhatalom megingott tekintélyének helyreállítására fordítja. Annál inkább volt mit tartania ebben a törekvésében a kormánynak attól az utcai csöcseléktől, mely őt tulajdonképp hatalomra juttatta, s mely belekóstolva a forradalom zűrzavarában való szabad halászat gyönyörűségébe, egyre inkább követelőzött és fokozni akarta a felforgatás tempóját. A csöcseléknek hamarosan akadtak méltó vezérei, akik úgy tettek szert népszerűsége, hogy míg egyfelől ordítva magasztalták Károlyi Mihályt és a demokráciát, az „új rendszert”, meg a forradalmat, másfelől lépten-nyomon rálicitáltak követeléseikkel a forradalom vezéreinek és kormányának programjára és intézkedéseire. Ez már valóban komoly veszedelem volt, mely elnyeléssel fenyegetett mindent: a „demokráciát”, a társadalmi rendet, a nemzeti eszmét és az ország életérdekeit.

Minden józan ember azt várta volna, hogy ilyen körülmények között — ha csak egy csöpp őszinteség volt Károlyi

Mihálynak a hazafiságról és a demokráciáról elmondogatott nagy szólamaiban — a kormány feje a legnagyobb eréllyel száll szembe a baloldali szélsőségek látható vezéreivel és láthatatlan támogatóival és ha kell (pedig kellett!), habozás nélkül kockára teszi egész népszerűségét, hogy ezeket visszaszorítsa és megfékezze. De nem ez történt.

A kormány — látva a féktelen demagógiával űzött játék szörnyű veszedelmét — először megpróbálta szépszóval útját állani a veszélyes áramlatnak. Egymás után bocsátotta ki a rendeleteket, melyekkel a demokrácia és a forradalom vívmányainak biztosítását és „a felkavart tömegelek megnyugtatótát” iparkodott elérni. A rendeleteket azonban csak a fegyelmezett polgárság respektálta; a csöcselék és a demagógok csak nevettek és nem törődtek velük. Károlyi Mihályék rövidesen megtanulták, hogy rendeleteket kiadni nem jelent egyet a kormányzással. Előállott tehát az a sajátságos helyzet, amely a történelem tanúsága szerint minden forradalomnál be szokott következni, hogy t. i. *maga a forradalmi tömeg kezdte veszélybe sodorni az új rendszert.*

A legtöbb forradalom azon bukott meg, hogy a forradalmárok szentül hitték, hogy csak a parancsától kell kicserélni és már győzött is a forradalmi eszme. Azt, hogy az egyszer felfordított rendet többé helyreállítani nem lehet, mert a megbontott lelki fegyelmet csak egy igen erős központi hatalom tudná normalizálni — tehát olyan valami, ami a forradalomban rendszerint nincs —, nem gondolja meg az „előrelátó” forradalmi vezérkar. Alig születik meg a forradalom, s máris senki sem hajlandó engedelmeskedni, mert „demokrácia van” és mindenki parancsolni akar. A forradalmi vezérek erre kirajzanak a szószékekbe és hiteles magyarázatot adnak a csöcseléknek arról, hogy a forradalmi jelszavak mit nem jelentenek. A szabadság nem jelenti azt, hogy már most nincsenek törvények (pedig forradalomban csakugyan nincsenek) — a testvériség nem jelenti azt, hogy az is a mienk, ami a másé —, az egyenlőség nem jelenti azt, hogy mindenki egyformán okos és jó arra, hogy hatalmat gyakoroljon, s végül a demokrácia különösen nem jelenti azt,

hogy mindenki hatósági jogokat, hivatalt, vezető pozíciót igényelhet, mert valakinek utóvégre engedelmeskedni is kell. Hanem az ilyen „okos” beszédet már sehogy sem veszi be a lelkes forradalmárok tömege és „feszítsd meg”-et kiált azokra az apostolokra, akik őt forradalmi lendületében fékezni és megrendszabályozni akarják. Az ilyen lelki helyzetben válik meg aztán, hogy az apostol igazán apostol-e, vagy politikai divatbáb, akit nem a lelkében égő nagy eszmék, hanem a csöcselék önszeretete, ösztönös indulatai és uralmi mámore dobott az éltre. Az igazi apostol ilyenkor szembeszáll a forradalmi árral s vagy megfékezi azt, vagy tragikus hősként elbukik. A politikai divatbáb pedig, mint valami hamis bálvány hurcoltatja magát az árral, tetszelegve túri, hogy aranyborjúként a megcsúfolt nagy eszmék oltárára tegyék, — Istennek képzeli magát, pedig csak hitvány játékszer, melyet a szeszélyes népkegy emelt magának, hogy nevében azt tehesse, amit akar. Az események azt bizonyították, hogy Károlyi Mihály ilyen politikai divatbáb volt, mert *többre becsülte kétes értékű népszerűségét azoknak az eszméknek a hü szolgálatánál, melyeknek apostolául szegődött.*

Károlyi könyvének egyik külföldi bírálója az ő politikai magatartására nézve a magyar közvélemény vádját akkép formulázza, hogy *Károlyi a csöcselék rendszeres bátorítása, a jogi és katonai fegyelem hiánya, végül elnöki és diktatori tisztében tanúsított erélytelensége által közvetlen és logikai okozója volt Kun Béla bolsevista rémuralmának.*¹⁾

Megállapítjuk, hogy a magyar közvélemény vádjának ez a megszövegezése tökéletes és hű. Károlyi Mihály és az októberi forradalom szerepét a bolsevizmus előkészítésében ez a logikai összefüggés határozza meg. Ennek a vádnak az igazolása és az egymástán következő két rendszer szoros

¹⁾ „The book.....contains no defence against the principal accusations made against him by his fellow countrymen, namely that by his systematic encouragement of mob, law and military indiscipline and by his weakness as President and Diktator he was the direct and logical cause of Bela Kun's reign of Bolshevist terror, which involved the occupation of the country by a foreign army, etc . . .” (Vö. „Observer” 1925 május 10. sz.)

belső kapcsolatának megvizsgálása céljából tekintsük át röviden a történelmi tényeket és eseményeket.

Az új helyzetben külpolitikai szempontból a Károlyi-kormány legfontosabb feladata az volt, hogy a háború és az összeomlás folytán megszakadt diplomáciai összeköttetéseket a lehető leggyorsabban igyekezzék helyreállítani, a forradalom által teremtett helyzetet a külföldön elismertetni s Magyarország diplomáciai elszigeteltségét ezzel megszüntetni. Nemcsak a saját jól felfogott érdekében álló feladata volt ez a kormánynak, de feltétlenül szükséges volt abból a szempontból is, hogy a bekövetkező béketárgyalásokon legalább részben be tudja majd váltani azokat az ígéreteket, melyeket a nemzetnek tett s amelyekkel az erőszakos rendszerváltozás szükségét tulajdonképp megindokolta. Az az ország, melyben ennek a feladatnak a megoldására a legtöbb sikerrel lehetett kezdeményező lépéseket tenni, az akkori viszonyok között, de már csak földrajzi fekvésénél fogva is, a semleges Svájc volt. A Svájccal való diplomáciai érintkezés azonnali felvétele szinte életkérdés volt az új kormány sikeres működése szempontjából, mert a berni követség volt úgyszólván az egyetlen érintkezési pont Magyarország és a nyugati államok diplomáciája között. Károlyi Mihálynak tehát tudnia kellett, hogy külpolitikájának archimedesi pontja Bernben van s e tekintetben minden attól függ, ki és hogyan fogja itt a magyar államot képviselni. Annál meglepőbb volt aztán, hogy erre a végtelenül fontos pozícióra igazán „forradalmi” újítással a feminista és suffragette vezért, Bódy Schwimmer Rózát nevezte ki, akin a Ford-féle békeexpedíció operetteszerű fiaszkója után az egész világ kacagott. Kinevezte pedig anélkül, hogy erre nézve — a diplomáciai illendőség és a nemzetközi szokások legelemibb követelményeinek szem előtt tartásával — a svájci kormányt előzetesen megkérdezte volna. A nemzetközi érintkezés íratlan, de annál szigorúbban respektált törvényeinek ilyen feltűnő semmibevevése oly kormány részéről, mely épp a saját elismerését szeretné elérni, a XX. században egyenesen példátlan. Politikai szempontból ez a vastag tapintatlanság a legnagyobb

esztelenség volt, mert az adott körülmények között kockára tette az egyetlen lehetőséget, mely a külföld felé való közvetlen kapcsolatok szerzésére rendelkezésre állott.

Meg kell jegyezni, hogy Károlyi Mihály röviddel a kinevezés megtörténte után hitelesen megtudta, mi a svájci mértékadó körök álláspontja. A berni volt cs. és kir. követség egyik magyar származású s a svájci kormánynál elsőrendű összeköttetésekkel bíró, kitűnő diplomatája a helyzetet őszintén feltáró jelentéseiben, melyeket a likvidáló cs. és kir. közös külügyminisztérium hivatalosan továbbított Károlyihoz, világosan megírta, hogy a legilletékesebb helyen nyert bizalmas információja szerint a „szövetségtanács ezidőszerint nem kívánja komplikálni Svájc amúgy is nehéz belpolitikai helyzetét, annak a merőben új elvi kérdésnek a felvetésével, hogy egy idegen állam nőkövetét elismerje-e? Ennélfogva Bedy Schwimmer Eóza asszonyt a magyar kormány részéről *még mint de facto képviselőt sem hajlandó elismerni. Ez végleges és megváltozhatatlan álláspontja.* Ezzel szemben igen szívesen fogják látni a magyar kormánynak az agrément elnyerése után küldött férfikövetet”. Az információ kétségtelen hitelességét igazolta az a tény, hogy a Bundesdepartement des Äussern a kinevezett követet visszautasította s egyben közölte vele, hogy magánszemélynek tekinti, akinek minden politikai tevékenységtől tartózkodnia kell. A kitűnő hölgy ennek dacára Bernben maradt s a legrövidebb idő alatt sikerült elérnie, hogy fél Európa az ő „diplomáciai működésén” mulatott. Károlyi Mihály pedig ahelyett, hogy azonnal visszahívta volna és megszívlelte volna a jóakarató tanácsot, csak azért is meghagyta a derék suffragette-et berni magyar követnek.¹⁾ És itt beszéljenek helyettünk Garami emlékiratait.²⁾

„A hatás Svájcban pusztító volt. Ott éppen akkor volt a női választójog kérdése napirenden és Svájc kormánya,

¹⁾ Garami, aki Bedy Schwimmer Róza kinevezését igen súlyos hibának minősíti, hangsúlyozza, hogy a kinevezés a minisztertanácson többszöri előterjesztés után végül is csak azzal ment keresztül, hogy *Károlyi saját személyes kívánságaként terjesztette elő.* (I. m. 84.)

²⁾ Lásd i. m. 84. old.

amely ellenezte a nők választójogát, ezt a kinevezést tüntetésnek fogta fel. *Károlyi sajtóságos módon még akkor sem akarta Bédy Schwimmer Rózát elejteni*, mikor már halomszámra jöttek ellene a panaszok s nyilvánvaló volt, hogy szereplésével csak kárt okoz a magyar köztársaságnak. *Csak nagynehezen lehetett visszahívását keresztülvinni*”.

Az eredmény pedig az volt, hogy a forradalmi kormány követe előtt Bernben minden ajtó zárva maradt s Károlyi Mihály bűnös politikája miatt Magyarország heteket veszített el, visszahozhatatlan heteket a legdrágább időből, mely elismertetésére és a diplomáciai munka megkezdésére rendelkezésre állott. Ezt a veszteséget azután már nem lehetett pótolni. A magyar demokrácia kormánya a legfontosabb diplomáciai helyen nevetségessé volt téve s mikor a baklövést korrigálni akarta, már késő volt.

Csoda-e ezek után, hogy Károlyi külpolitikája kezdettől fogva az egész vonalon a vereségek sorozata volt és utoljára is odavezetett, hogy Magyarország diplomáciai szempontból úgyszólván teljesen elszigetelődött.¹⁾ Csoda-e továbbá, hogy a Károlyi-kormánynak nem volt tekintélye a komoly külföldi tényezők előtt és nem volt képes egyetlen valamirevaló helyen befolyást vagy összeköttetést találni, hogy az országnak használhatott volna. Bátran megállapíthatjuk, hogy *a Károlyi-féle demokrácia hamarabb lehetetlenné tette magát a külföldön, mint bent*. Még a Jászi által „felszabadított” nemzetiségi tanácsok sem vették komolyan, nem is beszélve a győztes hatalmakról, akikkel végül is már csak egy alárendelt törzstiszt, Vyx alezredes útján érintkezhetett. Külpolitikai téren tehát tökéletes volt a bukás, amit különben kézzelfogható módon bizonyítottak már előbb is a belgrádi fegyverszüneti szerződés körülményei, majd a sok-sok megaláztatás és az országot

¹⁾ Erre nézve jellemzésül csak azt említjük meg, hogy Károlyiét annyira nem voltak tájékozva arról: mi történik a külföldön, hogy Wilson Parisba érkezésének hírére, Budapesten egész komolyan készülődtek, hogy mennek tárgyalni a békekonzferenciára, sőt Bédy Schwimmer Róza asszony, hír széifint, újságírók előtt kijelentette, hogy „már meg is rendelte azt az új kalapot, melyet a békétárgyalásokon szándékozik viselni”.

mind jobban és jobban megcsonkító „demarkációs” vonalak is.

E szerencsétlen és kontár külpolitikához, mely természetesen már magában véve is súlyosan hatott vissza a belpolitikai helyzetre, csatlakozott a még szerencsétlenebb, nem kevésbé kontár módra kezelt belpolitika. A legnagyobb veszély e tekintetben az volt, hogy az új rendszer vezérkara, miután realizálta saját helyzetét és az általa teremtett súlyos bonyodalmakat, *maga sem hitt többé abban, hogy az adott viszonyok között programját megvalósíthatja*. Ezt azonban nem akarták bevallani, mert féltek a következményektől és mellesleg önszeretetük sem bírta elviselni azt a megalázónak vélt beismerést, hogy *az általános helyzet megítélésében Tisza Istvánnak volt igaza, aki előre és sokszor megmondotta volt, hogy az ő politikájuk teljességgel irreális*. Jászi Oszkár ma már a történelmi perspektívában — utólag — elismeri ezt. „A forradalmi kormánynak, — írja emlékirataiban — oly taktikai és tárgyi akadályokkal kellett megküzdenie, melyek túlhaladták erejét és képességeit ... A demokratikus kormány későn érkezett, (!) a társadalmi bomlás és forradalom lavináját már lehetetlen volt feltartóztatni, annál kevésbé kormányozni.¹⁾”

¹⁾ Nézetünk szerint meddő dolog volna vitatkozni a felett, vajjon „későn” érkezett-e az ú. n. „demokratikus kormány”, vagy sem. A politikában igen gyakran vannak helyzetek, mikor az ismeretes „jobb későn, mint soha” elve nem nyerhet alkalmazást; ami későn érkezik de facto százszorta rosszabb lehet, mintha egyáltalán meg sem történt volna. Az októberi forradalom esetében meg éppen nagyon is kérdéses az, hogy Károlyiék rendszere nem inkább elhamarkodva jött-e, mint „későn”. A szocialista vezérférfiak pl. Jászival szemben egyenesen azt hangoztatták és állítják ma is, hogy az októberi forradalom rendszere *idő előtt* juttatta hatalomra Magyarországon őket. Az ilyen időbeli meghatározásoknál az a kellemetlen, hogy ki-ki a saját politikai nézete szempontjából fogja fel a „későn” is, meg a „korán”-t is. Ám akár későn, akár korán jött Károlyi demokráciája, annyi bizonyos, hogy *nem a kellő időben jött, politikai szempontból tehát rosszkor jött*, úgy az ország, mint a demokrácia szempontjából. Ebből pedig megint csak az következik, hogy Károlyi Mihályban és társaiban nem volt semmi komoly, államférfiakat jellemző felelősségérzet, mert felelősségét érző komoly államférfi nem csinál olyan forradalmat, amelyről tudja, hogy a nemzet és a demokrácia szempontjából egyaránt rosszkor jön, nem izgat reá és nem vállal benne szerepet.

Nekem különben e tekintetben alig voltak illúzióim. Intimebb barátaimnak többször mondtam, hogy kormányzati *vállalkozásunkat reménytelennek tekintem és csak kötelességből(?) veszek benne részt*".¹⁾ Világos, hogy Jászi szépíteni igyekszik e vallomások súlyosságát; a megdöbbenő tény azonban a szépítő indokolás dacára is az, hogy a forradalmi kormány már az első napokban tudatára jött annak, hogy feladatát megoldani, céljait elérni nem tudja *és mégis közel öt hónapon át kísérletezett és meggátolta, hogy a fenyegető veszélyt más, arravaló férfiak elháríthassák*.

A forradalmi kormány előtt tehát már az első napok mámore után ijesztő tiszta képpel tárult fel a valóságos helyzet. A belpolitikában minden attól függött, helyre tudják-e állítani a rendet, illetve képesek lesznek-e ellensúlyozni és ártalmatlanná tenni a rendbontó erőket. *A kormány egész világmegváltó programja így tisztán az általa felidézett forradalmi zűrzavar megfékezésére korlátozódott*. A legelső feladat volt ebből a szempontból könyörtelen eréllyel elhárítani a politikai kalandorok rohamát a közhivatalok és a vezető állások felé, mert nem képzelhető nagyobb veszedelem demokratikus kormányrendszerre nézve, mint az, ha általa hitvány, jellemtelen és tehetségtelen egyének magas megbízatásokhoz s e révén a nép előtt még külön tekintélyhez jutnak.²⁾ Meg kell állapítani, hogy a Károlyi-kormány

¹⁾ Jászi i. m. 49. old. Jellemző, hogy ugyanazok az urak, — Jászi is — vádként hozzák fel Tisza István ellen, hogy bár a háborút bebizonyítottan ellenezte, annak kitörése után is megmaradt állásában, *mert tudta kötelességét*. Pedig a helyzet az volt, hogy Tisza sohasem izgatott a háborúra, sőt mindig a béke fenntartásán dolgozott. Jásziék ellenben izgattak, lázítottak a forradalomra s így csak azt kapták meg, amit kerestek. Jászinak épp az lett volna a kötelessége, hogy bevallja hibáját, ha látta már, hogy tévedett s hogy amit akart, az a közre rossz!

²⁾ „Voltaképp mindkét forradalom azon bukott meg, hogy nem ismertük azt a két-három ezer magyar kultúremlőt, akikre a forradalom irányító munkáját bízni lehetett volna, mivel *a komoly és tisztességes emberek rendszerint szerények és félrevonulnak* (— bizony nem is voltak az ő táborukban! —) ellenben az *elytelének és ragadozóknak* az első perctől fogva megrohanják az üres állásokat.” V. ö. Jászi i. m. 27. old.

ezeli a téren is csődöt vallott. Alig „győzött a forradalom” máris megindult a három koalíciós párt között a harc a saját embereik elhelyezése érdekében. Mint Jászi elpanaszolja: „A radikálispart teljesen tehetetlen volt ebben az osztozkodásban, mert nem voltak tömegei. Az impérium teljesen a Károlyi-pártnak és a szocialistáknak jutott; minél inkább bolsevizálódott a közhangulat, annál jobban fokozódtak a szocialistapárt igényei. A Károlyi-pártnak volt a legkevésbé alkalmas emberanyaga. Csekély kivétellel, csupa szájas kortes és kalandor hemzsegett benne. A szocialistapártban is nagy volt az igazi kultúrértékek hiánya. A jó, megbízható garnitúrának [csakhamar vége volt, *megkezdődött az ismeretlen stréberék és önjelöltek korszaka*, akik eleinte a helyi nemzeti tanács ajánlataival, később drasztikusabb eszközökkel, olykor a munkásság ultimátumával kaparintották el a Vezetőállásokat. Nagy Vince belügyminisztersége alatt már napirenden volt, hogy a helyi jelölt szakszervezetével egyszerűen elzavarta azt a főispánt, akinek a helyére akart jutni. *így jutott számos tiszta parasztvármegye, hot a szocializmusnak még alig volt nyoma, szocialista vezetők alá*”.¹⁾

Ámde a köztisztviselőknek ez a végzetes és bűnös szétosztogatása, nemcsak a pártok étvágyán múltott. Koncra mindig akad ragadozó, ha nincs, aki elhessegesse és távol-tartsa tőle. Ha Károlyi Mihály az az államférfi lett volna, aminek magát tartja, az ő energiáján és a helyzet által adott súlyán megtorpanhatott volna a kalandorok veszedelmes rohama. Csakhogy Károlyi erre teljesen alkalmatlan volt. Hiúsága, emberismerethiánya és dőre optimizmusa egyenesen predestinálták arra, hogy a politikai törtetőök és a kalandorok patrónusa legyen.²⁾

¹⁾ V. ö. Jászi i. m. 66. és 67. old.

²⁾ Ezt a Jászi frázisaiból magyarra fordított rideg igazságot még jobban megvilágítja talán az alább következő idézet ama cikkből, melyben Jászi Károlyi jellemrajzát kívánta megörökíteni, de amelyet egy komoly külföldi lapnál sem tudott elhelyezni. Túláradó dicséreteket halmozva ebben Károlyira, egyebek közt ezt írja róla: „Van benne valami Dosztojevszky „Idiotá-

Így adódott az októberi demokrácia bukásának, sőt a bolsevizmus kitörésének is egyik nagyon fontos oka Károlyi Mihály személyében magában. Ő volt az, *aki felelős helyen, ahelyett, hogy letörte volna a demagóg kalandorokat, magas bizalmi állásba helyezte s így a nép előtt közéleti nagyságokká, tekintélyekké emelte őket.*

Károlyinak ezen súlyos személyi fogyatkozása talán seholsem bosszulta meg jobban, s rá és rendszerére nézve talán seholsem járt végzetesebb következményekkel, mint Pogány (Schvartz) Józsefnek a katonatanácsok országos kormánybiztosává történt kinevezésénél. Erről az emberről maguk a forradalmi vezérek is a legsúlyosabb ítélettel és megvetéssel nyilatkoznak emlékirataikban. Garami egészen közönséges strébernek és veszedelmes kalandornak mondja. Jászi és Böhm is — bár nem ennyire nyílt szókimondással — ilyenek jellemzi. És ezt az embert nevezte ki Károlyi Mihály miniszterelnök 1918 november 2-án a katonatanácsok kormánybiztosává oly feladattal, hogy ezeket a forradalmi rend és fegyelem (!) szolgálatába állítsa.¹⁾ Hogy ennek a ténynek egész végzetes jelentőségét megvilágítsuk, foglalkoznunk kell kissé a katonatanácsok szerepével.

jából”, aki tudvalevőleg azért neveztetik így, mivel elveket és jellemeket a gyermek naivitásával komolyan vesz”.

Semmiféle kifogásunk e romantikus hasonlat ellen; csak az a sajátságos, hogy Károlyi következetesen csak a stréberek, kalandorok és fantaszták elveit és jellemét vette komolyan, az önzetlen, becsületes, higgadt reális férfiakét, főleg haj ezek nem voltak jó véleményvel az ő „kedvenc eszméiről és intuícióiról”, — nem! így történt, hogy Magyarország valamennyi kiváló államférfia Károlyi politikai ellenfelei közé tartozott, míg a selejtes, komolyalalan erőket benső barátai közé számította.

¹⁾ V. Ö. Böhm i. m. 83. lap. — Érdekes, hogy Böhm szükségesnek tartja kiemelni, hogy ez a kinevezés Kunfi javaslatára történt s hozzá anélkül, hogy a szoc. dem. párt vezetősége ehhez *előzetesen hozzájárult volna*. A pártvezetőség — úgymond — csak a lapokból értesült Pogány kinevezéséről, amely egyébként a *pártban érthető visszatetszést szült*.

Károlyi tehát még csak azt sem hozhatja föl mentségéül, hogy ezt a balvégzetű intézkedést a különben már akkor is hagy befolyású szoc. dem. párt erőszakolta ki volna tőle.

A legelső — ú. n. „11-es” — katonatanácsnak, mely még a forradalom kitörése előtt, október 25-én alakult meg a Károlyi-párt Gizella-téri párhelyiségének külön szobájában, eredetileg Csernyák Imre százados volt az elnöke, aki Tisza István meggyilkolásának egyik értelmi szerzője volt¹⁾ s ki később különféle szélhámosságok miatt egyes külföldi rendőrségek érdeklődését is magára vonta. A tagok sorában ott voltak a Tisza István meggyilkolása miatt elítélt Hüttner Sándor főhadnagy és Sztanykovszky Tibor zászlós is, hozzájuk méltó barátaikkal együtt. Ez a díszes társaság szövetkezve Károlyi Mihállyal és a Nemzeti Tanáccsal, nagy szerepet játszott a budapesti helyőrség demoralizálása és így a forradalom előkészítése körül. Az októberi 31-i „siker” után azonban ez a 11-es katonatanács miért miért nem, terhére vált az új kormánynak, mely a Tisza meggyilkolását követő napon nagyhirtelen megszüntette azt. Az intézményt magát mégis fenntartotta, sőt annak országos szervezését határozta el. A forradalom sikere és az összeomlás után ugyanis mindenféle derűre-borúra kezdtek alakítani a katonatanácsokat, melyek a legképtelenebb követelésekkel léptek fel s a rendnek és a fegyelemnek még az utolsó maradványait is megsemmisítették. Erre a kormány ahelyett, hogy valamennyinek a megszüntetésére és teljes erővel a hadsereg szervezésére törekedett volna, elrendelte, hogy a katonatanácsokat ország-szerte választás útján alakítsák s ezzel intézményessé tette a felforgatást.

Böhm Vilmos, Károlyinak máról holnapra írógép-ügynökből lett hadügyi államtitkára, később minisztere, majd pedig Kun Béla népbiztosa, emlékirataiban egész komolysággal fejtegeti, hogy a katonatanács tulajdonkép természetes intézménye a demokratikus hadseregnek. „Forradalmi hadseregben — úgymond — a fegyelmet csak a katonatömegekből választott, azoknak bizalmát bíró katonatanácsok képesek fenntartani.²⁾ Az adott esetben ez azt jelentette, hogy a had-

¹⁾ V. ö. Breit altbngy i. m. 20. old. és a Tisza gyilkosság pörének irataival.

²⁾ V. ö. Böhm i. m. 83. old.

sereg szellemének megrontóit *a rend és fegyelem felforgatott bízzák meg ugyanannak a helyreállításával*. Ez pedig, amióta csak hadsereg van a világon, még sohasem sikerült. Így lehet talán összetoborozni és esetleg együtt is tartani egy fegyveres csöcseléket, de komoly, megbízható hadsereget szervezni nem. Pedig ettől függött minden. *Az összes belpolitikai kérdések lényegében a hadsereg szervezésének a problémáján fordultak meg*. Életkérdés volt a forradalmi kormány szempontjából, hogy fegyelmezett hadserege legyen, mellyel egyedül ő rendelkezze. A katonatanácsok rendszeresítésével ennek egyszermindenkorra vége volt. *A tanácsrendszer a hadseregben s a tanácsok élén egy féktelen ambíciójú, mindenre képes kalandor — ez volt az anarchia kezdete.*¹⁾ Böhm Vilmos maga is bevallja, hogy a »katonatanácsok inkább a dezorganizáció, mint a szervezés szolgálatában állottak. Ennek pedig a Károlyi által kinevezett kormánybiztos, Pogány József volt az oka, akinek minden tevékenysége a dezorganizációra irányult»²⁾ Sajátságos tünet, hogy — bár a forradalmi vezérek mindannyian tudták, hogy Pogány miniszterségre, hatalomra tör, tudták, hogy ezért mindenre képes, tudták, hogy veszedelmes, jellemtelen ember, tudták, hogy a szoc.-dem.-párt ellenszenvvel nézi törtetését s a munkások közt tekintélye nincs — mégsem ejtették el, viszont ambícióit sem elégítették ki. Az ilyen félmegoldások a legrosszabbak. A Pogány féle veszedelmes politikai kalandornak mozgalmas időkben vagy egészen nyakát kell szegni, vagy egészen ki kell elégíteni (az államférfiúi rátermettségtől függ, ki melyiket választja), de csak részben elégíteni ki ambícióit, az rosszabb és károsabb, mint nyílt ellenséggé tenni. Ezt a forradalmi kormány is igen hamar megtanulta.

Alig történt meg Pogány kormánybiztosi kinevezése

¹⁾ Erre látszott mutatni Franchet d'Esperay tábornoknak az a híres felkiáltása, mely szinte önkéntelenül törhetett ki belőle az előkelő, fegyelmezett katonából, mikor Belgrádban, a fegyverszüneti tárgyalásokra megjelent Károlyi, a kíséretében lévők között bemutatta neki a katonatanács elnökét (sajátságosan nem Pogányt, hanem Csernyák századost):

— „*Vous êtes tombés si bas!*?”

²⁾ V. ö. Böhm i. m. 84. old.

s másnap, november 3-án, már nagy beszédet tartott a budapesti katonatanács ülésén, melyben kijelentette, hogy a „katonatanácsnak csak egy programja lehet; végleg megszüntetni a hadsereget!” Az ilyen székfoglaló beszéd után minden más miniszterelnök azonnal elcsapta volna azt a kormánybiztosát, akit azért állított felelősségteljes helyére, hogy a katona, tanácsokat az új rend és fegyelem szolgálatára szervezze. Károlyi Mihály azonban elmulasztotta ezt, sőt még csak meg se cáfolta se ő, se más a nyilvánosság előtt, kormánybiztosának ezt a megdöbbenő programját. Ezek után nem lehet csodálni, hogy Pogány vérszemet kapva, teljes erővel nekifogott romboló programjának. Mindenekelőtt a tisztikarnak a katonák előtt még mindig kétségtelenül meglévő tekintélyét kezdte aláásni. Elrendelte, hogy minden katonai alakulás bizalmi férfiakat válasszon. Ezek legnagyobbbrészt a katonatanácsok által már előzőleg a csapatokhoz küldött agitátorok soraiból kerültek ki s eget-földet ígértek a katonáknak az eddigi „rabszolga fegyelem” eltörlése kapcsán. A bizalmi férfiak egyszersmind Pogány kémjei és besúgóí voltak, akik állandóan szemmel tartották a tisztek és a régi, fegyelmezett altisztek magatartását s ezeknek a legénységgel való érintkezését s valósággal megmérgezték a bajtársias szellemet. A tisztí tekintély lejáratásának egyik agyafűrt ötlete volt az, mikor egy szép napon a *cipőtisztító tisztek* nemes gárdája jelent meg a budapesti utcákon, akik egyenruhában, mellüket teleaggatva válogatott rendjelekkel, hangos szóval adták tudtára a járókelőknek, hogy megunván eddigi henye életüket, ezután becsületes munkával akarják kenyerüket megkeresni. Persze, hogy ez mind hazugság volt, mert aki ezekkel a cipőtisztító tisztekkel beszélgetésbe elegyedett, csakhamar rájött, hogy nem tisztekkel van dolga, hanem különféle semmiháziakkal, akiket a katonatanácsok kormánybiztosa bérelt fel napidíj mellett erre a kis tréfára.¹⁾ Az ilyen és hasonló trükköknek,

¹⁾ Erre és a föntebbiekre nézve is lásd a doberdói Breit József nyug. altbngynak a m. kir. Hadtörténelmi Levéltár kiadásában megjelent idézett művét (48-57. old.).

a kaszárnyákban folyó folytonos szocialista agitációnak és a nagy zsold mellett való állandó henyélésnek rövidesen meg lettek a pusztító eredményei, melyeket Jászi Oszkár önvalomásai — nagyon találóan — a következőképp vázolnak:

„A szétzüllött hadsereget nem tudtuk semmiféle komoly és megfelelő formációval helyettesíteni. Fegyelem nélkül nincs megbízható hadsereg, már pedig a forradalom első hónapjainak egész *lélektana* (?) lehetetlenné tette, hogy ez a fegyelem kialakulhasson.¹⁾ *A forradalmi haderő alig volt egyéb, mint egy sokat politizáló, viszonylagos jólétben és kényelemben élő praetoriánus csapat, néhány teljhatalmú bandavezér vezetése alatt.*”²⁾

„Ezen a bajon csak úgy lehetett volna segíteni — folytatja tovább Jászi —, *ha sorozások útján egy új, megbízható, kis-számú haderőt szerveztünk volna . . .* Azonban ez az egyedüli megoldás nem volt megvalósítható a szocialistapárt szívós ellenállása miatt, mely minden ily irányú kísérletet megghiúsított azon a címen, hogy a *parasztkatonaság megbízhatatlan, s könnyű prédája lehetne mindenféle ellenforradalomnak.* „Az októberi forradalom népkormányja tehát odáig jutott, hogy még a föld népét is megbízhatatlan rétegnek minősítették a demokrácia szempontjából. Károlyi nem merte kenyértörésre vinni a dolgot a szocialistákkal, pedig akkor még lehetett volna sikert elérnie, mert Garami is bizonyára melléje áll és a túlzók aligha vállalták volna a nyílt összeütközést a szociáldemokrata munkásság előtt nagy népszerűségnek örvendő Károlyival és Garamival szemben. Károlyi azonban nemcsak rossz politikus volt, de erélytelen, gyöngye jellemű, vezér is.

Ilyen körülmények között, ha már ő maga nem tudott, nem mert, vagy nem akart cselekedni, legalább támogatta volna azt, aki akart is, mert is: Bartha hadügyminisztert. Linder Béla, a katonát látni nem akaró hadügyminiszter,

¹⁾ A tudós Jászi rendkívül elmésen szövegezi meg önvallomásait ott, ahol az igazi, teljes értékű kifejezéseket kényelmetleneknek találja. A mondottak után igazán mosolyogni kell azon, hogy Pogány kinevezéseért és a katonatanács romboló munkájáért tulajdonképpen a forradalom „lélektana” a felelős.

²⁾ V. ö. Jászi i. m. 54. old.

rövidesen lehetlenné vált ebben a pozícióban, s Károlyi Bartha Albertet nevezte ki helyébe. Bartha okos, tisztánlátó és igen gyakorlati eszű katona volt, aki mint politikus is magasan felette állott az egész fantasztá forradalmár társaságnak; emellett őszinte demokratikus érzés és komoly, becsületos hazafiság jellemezték gondolkodását. Rögtön látta, hogy az adott viszonyok között a legeslegelső teendő: megbízható hadsereget szervezni, mely garantálja a rendet és biztosítja a kormány tekintélyét. Egész erejével, nagy gyakorlati érzéssel és politikai tapintattal hozzálátott tehát ennek a feladatnak a megvalósításához. E törekvésében két akadályllyal kellett megküzdenie. Az egyik Pogány József és a katonatanácsok ijesztően elharapózó bomlasztó munkája, a másik Böhm Vilmos, a szocialista hadügyi államtitkár, aki a szervezendő haderőt mindenképen a szociáldemokrata párt kizárólagos osztályhadseregévé akarta alakítani, s állandóan arra törekedett, hogy saját miniszterének intézkedéseit meg hiúsítsa. Ebben keresve sem találhatott volna alkalmasabb eszközre a katonatanácsnál. Ez teszi érthetővé, miért oly nagy híve Böhm ezeknek a vészes szervezeteknek, jóllehet látta és nem tagadhatja azok romboló munkáját az új rendszer megsemmisítésében. Ugyanakkor t. i., mikor megállapítja, hogy „a katonatanácsok inkább gátlói, mint előmozdítói voltak az új megbízható hadsereg kialakulásának” — egész ártatlanul bevallja az *igazi okot*, amiért ezeket a destruktív alakulatokat fenntartották és pártfogolták. „*Csak a katonatanácsai intézmény volt alkalmas arra, hogy egyes csapatrészek ellenforradalmi célokra való felhasználását megakadályozza!*”¹⁾

Tehát megint és ismét csak az ellenforradalom! *Aki Károlyiék alatt a rend híve volt, vagy rendet akart csinálni és a központi hatalmat erősíteni, az ellenforradalmár, — aki mindennek az ellenkezőjét csinálta, az jó forradalmár és megbízható demokrata volt.* Ezért tartotta fenn tehát Károlyi a katonatanácsot, ezért rendelte el azoknak országos szervezését, ezért állította az élükre Pogány Józsefet, — noha kézenfekvő volt, hogy ezek

¹⁾ Lásd: Böhm i. m. 84. lap.

a kormányt a rendcsinálás és rendfenntartás munkájában nemcsak hogy támogatni nem fogják, de egyenesen meg fogják akadályozni benne. Ez valóban be is következett.

Bartha először megpróbálta Pogány romboló működését szépszerével ellensúlyozni, úgyhogy a katonatanácsokat csak mint katonai jóléti intézményeket engedte érvényesülni, majd mikor ez, főként Böhm miatt, nem sikerült, ellenrendszabályok alkalmazásán fáradozott. Legelsősorban országos ellenagitációt szervezett, hogy a vidéken állomásozó csapatrészeket, melyek helyenkint még mindig a tisztikar szavára hajlottak, a Pogány-féle metélytől megmentse. A teljesen megromlott fegyelmű budapesti helyőrséggé] szemben karhatalmi és a rendfenntartó szolgálat céljaira tisztekből és egyetemi hallgatókból álló zászlóaljkat szervezett. Ugyancsak a Pogány-Böhm féle aknamunka ellensúlyozását célozták a csapatállományok 25%-ának továbbszolgáló altisztekkal való betöltésére, továbbá a székely és az alföldi huszárezredek, valamint a jászkun gárda felállítására vonatkozó intézkedések. A legfontosabb volt azonban az ú. n. „riadózászlóaljok” felállítására vonatkozó rendelet. Ezek a zászlóaljok, a tényleges szolgálatban visszatartott öt legfiatalabb korosztályból alakítandó hadsereg,¹⁾ úgyszintén a csendőrség és rendőrség mellett, az ország belső rendjének és nyugalmanak helyreállítására, karhatalmi szolgálatot végeztek volna.²⁾ Erre kétségtelenül égető szükség volt. *A riadózászlóaljok célja és rendeltetése tehát de facto a rend helyreállítása és fenntartása lett volna.* E csapatok önkéntes jelentkezés alapján válogatott, fegyelmezett katonákból alakultak volna, a harctéren kipróbált, válogatott, erélyes tisztek vezetése alatt. Ha Bartha tervei megvalósulhatnak, kétségtelen, hogy a bomlási processzus megáll, a rend és a fegyelem megszilárdul, a kalandorok börtönbe kerülnek vagy más foglalkozás után néznek, a kormány

¹⁾ Ezt t. i. Pogány és Böhm szociáldemokrata agitátorai már annyira megdolgozták a kaszárnyákban, hogy rá feltétlenül számítani nem lehetett. Alig sikerült egy-egy zárt csapategységet összehozni, az agitátorok máris ott termettek és az ismeretes jelszavakkal szétbomlasztották a fegyelmet.

²⁾ V. ö. Breit altbngy i. m. 57. old.

megerősödik, a választásokat meg lehet tartani és ezek kapcsán kialakulhatott volna egy egészséges demokrácia — egyszóval, Magyarországon sohasem lett volna bolsevizmus. Károlyi Mihálynak tehát az lett volna a kötelessége, hogyha egyáltalán számolt a bolsevizmus rémével és ki akarta kerülni azt, úgy a tőle telhető legnagyobb erővel támogassa és engedje dolgozni a hadügyminiszterét, aki (mint Jászi idézett szavai-
ból is kitűnik) az egyetlen lehetőséget kísérte meg, mely a fenyegető anarchiával szemben védelmet és biztonságot nyújthatott.

Bartha programjának megvalósulása azt jelentette, hogy a kormánynak minden politikai befolyástól ment, fegyelmezett hadserege lesz. Magától értetődik, hogy ez a gyakorlatban a katonatanácsok és Pogány József szerepének lefokozását, sőt megszüntetését eredményezte volna, amit a nagyravágyó kalandor nem volt hajlandó simán eltűrni. A legnagyobb titokban összegyűjtötte tehát a budapesti katonatanács bizalmi férfiai s — azzal a jelszóval, hogy veszélyben a forradalom — december 12 én reggel fegyverbe szólította az egész budapesti helyőrséget. A kormánybiztos „elvtárs” és a többi jómadar által így kellőképen „megszervezett” forradalmi „hadsereg” — mintegy 4000 ember — azután ágyúkkal, puskákkal, gépfegyverekkel, kézigránátokkal és egy nagy vörös lobogóval, városszerte óriási feltűnést és izgalmat keltve, felvonult a várba, körülfogta a hadügyminisztérium épületét, majd küldöttséget menesztett Károlyi Mihályhoz, mely átadta neki a „hadsereg” emlékiratba foglalt követeléseit. Követelték mindenekfölött az „ellenforradalmár” Bartha azonnali elbocsátását, helyébe „civil hadügyminiszter” (értsd: Pogány) kinevezését, továbbá a hadügyminisztérium átszervezését, a vezérkar irányító befolyásának megszüntetését, a tiszti csapatok haladéktalan feloszlátását, végül annak biztosítását, hogy a legénység maga választhatja meg parancsnokait. A derék katonák nem titkolták azt sem, hogyha követeléseik nem teljesülnek, lövetni fogják a hadügyminisztérium épületét.¹⁾

¹⁾ V. ö. Böhm i. m. 109. old.

Ez tehát formális lázadás volt.¹⁾ A Pogány vezetése alatt álló fegyveres csoport veszélyes fenyegetéssel meg akarta akadályozni a kormányt abban, hogy hivatását (az adott esetben a közrend helyreállítását) szabadon végezhesse, egyben kényszerítette annak elhatározására, hogy a hadügyminisztert demisszionálja, eddigi intézkedéseit változtassa meg és a lázadó tömeg által követelt új intézkedéseket rendelje el. Világos volt, hogyha a lázadók akarata sikerül, akkor a kormány tekintélyének (még a látszatának is) mindörökre vége van. Az a kormány s az a rendszer, melyben egy Pogányféle hitvány és még saját elvtársai által is megvetett kalandor ily vakmerő csínyt büntetlenül megtehet és hozzá sikert is ér el vele, reménytelenül eljátszotta szerepét; nemhogy demokráciát és békét teremtsen, de még önmagát sem lesz képes fenntartani. Vezető államférfi számára a pillanat tehát sorsdöntő jelentőséggel bírt: eszméi győzelme, az ország és a demokrácia jövője forgott kockán. Ilyenkor az apostoli hivatását érző államférfi nem habozik, nem tárgyal, hanem ha egyesegyedül van is: parancsol! és vagy elfogadja a lázadót saját katonáival, vagy azok fogják el és lövik agyon őt. Győz vagy meghal, de nem tárgyal, mert tudja, hogy a lázadónak nem szabad engednie. Károlyi Mihálynak is megadta tehát a sors azt a kitüntetést, hogy eszméiért szembenézhessen a fenyegető fegyverekkel és — ha kell — (bár ez az adott esetben teljesen valószínűtlen volt) Tisza” Istvánt mint mártírja legyen eszméinek. Ez a mártír korona azonban nem kellett Károlyi Mihálynak. Egész viselkedése a lázadókkal szemben oly szánalmasan gyatra, oly ingatag és államférfiúhoz méltatlan volt, hogy még híveinek is pirulniuk kellett a szegyetől.

A miniszterelnök nem azt mondta a lázadóknak, hogy takarodjanak haza, hanem *örömét fejezte ki* a fegyveres láto-

²⁾ „A csoportosulás, melynek célja..... a magyar kormány erőszakkal, vagy veszélyes fenyegetéssel, hivatásának szabad gyakorlásában akadályozni, vagy valaminek elhatározására, valamely intézkedésre, vagy valaminek elhagyására kényszeríteni; a lázadás büntetett képezi és 10 évtől 15 évig terjedhető államfogházzal büntetendő. (Btk. 152. §.)

gatás fölött és melegen *üdvözölte őket* a kormány nevében. A „*magyar néphadseregnek — úgymond — nemcsak joga, de kötelessége is, hogy kormányával együtt megbeszélje óhajait.*”¹⁾ Nem azt mondta, hogy helyesli amit a hadügyminiszter akar, hanem *védekezett*, hogy a kérdéses bizalmas rendeletekről „nem volt tudomása!”²⁾ Ennek ellenére megdicsérte nekik a hadügyminisztert, hogy „amióta a helyére került, a legenergikusabban, a legszorgalmasabban és legkitartóbban végezte munkáját, egyike volt a legbuzgóbb minisztereknek, ki éjjel-nappal állandó munkában arra törekedett, hogy rendet teremtsen!” Megvédelmezte: „nem szabad azt gondolni, hogy ő (Bartha) az új rendszer ellen akart volna dolgozni, vagy az új irányt akarta volna gyöngíteni”. És ezek után ismét nem azt mondta, hogy ezt a kitérő hadügyminisztert sem ő, sem az ország, sem a

¹⁾ V. ö. Károlyi beszédének a „Világ” című radikális lapban közölt beszédével.

²⁾ Ez a gyámoltalan védekezés aligha fedte a tényeket. Teljesen valószínűtlen, hogy az okos és előrelátó Bartha ne közölte volna programját a miniszterelnökkel. Az ellenben valószínű, hogy a szocialisták előzetesen nem tudtak terveiről. Mikor azonban Böhm felszólalt a kiadott intézkedések ellen, Károlyi állítólag utasítást adott a riadózászlóaljok rögtönös feloszlására. Bartha és a Károlyi-párt államtitkárai erre felmentek a miniszterelnökhöz és kérték, hogy ne járuljon hozzá, hogy a helyzet balra tolódjék, mire Károlyi ingerülten vágta oda nekik: „*Én gyorsvonatra ültem, és aki nem tud gyorsvonaton utazni, az szálljon le!*” Ugyanaznap a minisztertanácson nyíltan ellenforradalommal vádolta meg Barthát és keresztülvitte, hogy a minisztertanács lemondásra szólította fel a hadügyminisztert. Ez mind dec. 11-én, tehát a Pogány-féle lázadást megelőző napon történt, — Benda Jenő „Egy év története” c. tanulmányában előadottak szerint. Böhm emlékiratainak idevágó része nagyjában megerősíti azt, hogy Barthát már 11-én lemondatták. (V. ö. Böhm i. m. 109. old.)

Részünkről inkább Garami előadására támaszkodtunk, mert egyrészt ő sokkal tárgyilagosabb és megbízhatóbb, mint Böhm, másrészt a tényekkel inkább magegyezik az, hogy Barthát csak a lazacok felvonulása után ejtette el Károlyi. Ha nem így lett volna, akkor a lázadókhöz intézett beszéde nyilván egészen másképp hangzik: semmiesetre sem dicséri meg úgy a hadügyminisztert.

Bármint legyen is azonban, azt, hogy ő Bartha programját mint miniszterelnök ne ismerte volna, ismételjük, lehetetlennek kell tartanunk. De, még ha így lett volna, is, akkor sem volt szabad ezt neki a lázadók előtt védekezőleg bevallania 1

demokrácia nem nélkülözheti, hanem, hogy „a lázadók memorandumát *referálni fogja a minisztertanácsnak*, mely teljesíteni fogja a kérésüket”, tehát elbocsátja a minisztert, de némám azért, mert *fél*, hanem mert szereti a derék katonákat.

A megriadt, ügyefogyott, kapkodó ember siralmas dadogása volt ez a (természetesen zúgó éljenzéssel fogadott) önmagának folyton ellentmondó beszéd, melynél gyámoltalanabbat kritikus helyzetben még nem mondott államférfi. A legszebb volt mégis a vége, mikor lendületesen megmagyarázta a lázadóknak, hogy ők „nemcsak a szent magyar hazának, hanem a saját eszményeiknek (?) is a katonái! Most felszabadulva, *legyenek elég erősek saját céljaikért, saját érdekeikért, saját ideáljaikért, küzdeni, verekedni, élni és halni!*”¹ Károlyi szavaiból tehát a lázadó banda azt a megállapítást szűrhetette le, hogy ők valami egészen helyes és dicséretes dolgot cselekedtek és vezéreiknek tökéletesen igazuk volt, mikor erre a sikerült csínyre felbuzdították őket. További eredménye a lázadás sikerének az volt, hogy Pogány — akinek tekintélye és befolyása e révén fantasztikus mértékben megnövekedett, úgyszólván korlátlan ura lett a forradalom egyedüli fegyveres erejének.

A demokrácia jövője már most attól függött, hogy Pogány mellette marad-e vagy sem. Károlyi Mihály miniszterelnök magatartása miatt így került az ország és a demokrácia sorsa egy lelkiismeretlen, hitvány politikai kalandor kezébe.

Garami Ernő, akinek az egész kormányban a legtöbb érzéke volt a politikai realitások iránt, mint emlékirataiból látszik, teljes mértékben felfogta ezeknek az eseményeknek a végzetes horderejét. „Közöltem Károlyival — írja könyvében —, hogy sem mint a kormány tagja, sem mint a szociáldemokratapárt tagja, én ebbe bele nem nyugszom és kijelentem, hogy amennyiben ez kellőképp energikus megtorlásra nem talál és Pogány József helyéről nem távozik, akkor én fogok a miniszterségről lemondani!”

¹) V. ö. a beszéd egykorú sajtóközleményeivel.

Azt hittem — mondja Garami —, hogy ez az én energikus magatartásom Károlyinak öröme fog szolgálni és sietve fogja megragadni azt a segítséget, amelyet a szociáldemokrata Pogány ellen én, a szociáldemokrata nyújtok neki. Egy kissé csalódtam. Láttam rajta, hogy az én magatartásomat túlmesszemenőnek tartja. Valahogy az volt az érzésem, hogy bár kellemetlen precedenst lát Pogány fellépésében, alapjában véve szeretné gyümölcsöztetni abban az irányban, hogy *Bartha csakugyan eltávolíttassék a hadügy-miniszeri székből*. Károlyi t. i. szintén némi bizalmatlansággal nézte Bartha működését és a sok ellenforradalmárszaglálás őt is idegessé tette. Figyelmeztettem arra, hogyha mostan a kormány és a szociáldemokratapárt együttesen nem statuálják a legergikusabb példát, akkor *súlyos veszedelmek elé megyünk, mert végleg lehetetlenné fog válni az országban a rendnek a helyreállítása és fenntartása*, ha a katonaság ilyen rendbontó és fegyelembontó példával járhat elől anélkül, hogy annak nyomában rögtön a legszigorúbb megtorlás következzen.¹⁾

A szocialista miniszter tehát tudta és megmondotta, hogy az adott esetben mi egy vezetőállásban lévő államférfi teendője, Károlyi Mihály gróf miniszterelnök azonban nem értette, vagy nem akarta megérteni őt. Sietve kapaszkodott az időközben odaérkezett Kunfi nézetébe, amely nem tulajdonított akkora fontosságot sem az esetnek, sem a várható következményeknek, mint a mérsékelt és okos Garami.²⁾ *A szociáldemokratapárt hasonlóan passzív viselkedett, s ezzel*

¹⁾ V. ö. Garami i. m. 70. old.

²⁾ Hogy miért, arra szintén Garami felel meg azzal, hogy elmondja azt a párbeszédet, mely még jóval a forradalom előtt közte és Kunfi közt egy dunaparti séta alkalmával lefolyt. A háború kritikus kimeneteléről beszélgetve, Garami a budai királyi palotára mutatott s azt a kérdést vetette fel, hogy ugyan mi lesz ott fönne egy év múlva? Kunfi habozás nélkül felelte: „*Ott fog ülésezni a szovjet!*” Mivel Garami tréfára vette a dolgot, Kunfi erősen bizonyítgatni kezdte, hogy ez bizony így lesz. „*Akkori kijelentése feltárta lelkét és az a pillantás, amelyet akkor beléje vettem, Kunfi sok későbbi cselekedetét magyarázta meg nekem.*” (V. ö. Garami i. m. 73.) És jól jegyezzük meg, hogy Jászi mellett Kunfi volt Károlyinak a legmeghittebb tanácsadója, akire talán még Jászinál is jobban hallgatott.

kétségkívül szintén magára vette a felelősséget a katasztrofális következményekért. A pártvezetőségi ülésen Garami a legkeményebb szavakkal támadta meg a jelenlévő Pogányt és ott is kijelentette, hogy amennyiben ez nem távozik a katonatanács éléről, ő (Garami) vonja le a konzekvenciákat és lemond a miniszterségről. Ez is hiába volt. „Mindannyian elítélték Pogányt, de ennek az ítéletnek a konzekvenciáit nem akarták levonni.” Pogány végül is a helyén maradt, Garamit párthatározattal kötelezték, hogy tárcáját ennek dacára tartsa meg. A szociáldemokraták magatartását bizonyos fokig érthetővé teszi az a — bár elítélendő — pártszempont, hogyha Bartha programja megvalósult volna, a hadsereg nem az ő pártjuknak, hanem — mint kell — az országnak a hadereje lesz, következőleg nem a szocializmus osztályszempontjainak, hanem a közhatalom egyetemes érdekű céljainak lesz támasza és őre. Ők tehát csak a saját önző érdeküket védték, mikor a pártfegyelem megsértését Pogánnyal szemben enyhén bírálták el. Am Károlyi Mihályra nézve ez a körülmény csak még súlyosabb vád. Neki épp ezért kétszeresen kötelessége lett volna, ragaszkodni a legkeményebb megtorláshoz. Nem tette. Mint miniszterelnök, tehát mint a törvény és a rend felelős őre, szemet hunyt a lázadás büntette felett, mint politikum: közömbösen nézte, hogy a hatalom legfontosabb biztosítóka kiesik kezéből, mint az egyik polgári párt vezére, nyugodtan tűrte, hogy a szélsőséges demagóg irány mértéktelenül megerősödjék a polgárság rovására, s mindezt akkor, mikor már Kun Béla és társai Budapesten voltak és a bolsevizmus már nem is „ante portas”, de „infra muros” volt.

Az események történeti és logikai összefüggése minden kétséget kizár aziránt, hogy a demokrácia vagy bolsevizmus nagy kérdése a forradalom szempontjából a Pogány-főle lázadás tényével és következményeivel dőlt el. A hadsereg ettől kezdve végérvényesen a szociáldemokratapárt osztályhadserege lett, mely meggátolt minden olyan kezdeményezést, mely a hatalmi viszonyoknak bár a legcsekélyebb módosulását okozta volna. Mint Jászi is elismeri: „a katonai kérdés

volt kezdettől fogva az egész rendszer Achilles-sarka”. A lázadás sikere ezt sebezte meg.

A katonaság — írja Garami — ettől a pillanattól fogva mind tűrhetetlenebbül viselkedett. Folytonos követelésekkel lépett fel, egyszer bekecset követelt, másszor bakancsokat, egyszer ilyen intézkedéseket, máskor amolyat. Alig teljesült Pogányék követelése, másnap már a hidász- és árkászszászlóalj vonult fel, élén a bizalmi testülettel a Várba, hogy kiero- szakolja „kérés” formájában, hogy másik laktanyát kapjon. Károlyi ezeket is a Szent György-téren fogadta és úgy lön, ahogy akarták. *Pogány és a katonatanács mindenhatókká váltak a katonák előtt.* A halálos veszedelem pedig abban volt, hogy a szociáldemokratapártban akkor már erősen észrevehető volt a szélsőséges marxista irányzat térhódítása a reálpolitikai gondolkodással szemben.¹⁾ A legkomolyabban lehetett és kellett tehát tartani attól, hogyha ez a kommunista irányzat a pártban felülkerekedik, a hadsereg és a munkásszervezetek bolsevizálódása, s ezzel a proletárdiktatúra kikiáltása elkerül- hetetlenné válik. *Károlyi Mihály rendszerének bűnösségét éppen az állapítja meg, hogy ő és barátai mindezt tisztán látták és tudták, ennek dacára — tehát szándékosan — hagyták, hogy a lejtőre jutott demokrácia rohamosan csússzon a mindent elnyelő bolsevista örvény felé.* Ezt különben Jászi Oszkár könyvében nyíltan be is vallja.

„Hacsak nem akartuk az egész koalíciót felrobbantani, s ezáltal a forradalom összes vívmányait (?) tönkretenni, nem maradt más hátra, mint belenyugodni..., hogy a for- radalom hadserege tisztán szocialista hadsereg legyen. *Károlyi is, mi is teljes mértékben láttuk ennek a helyzetnek minden veszélyét,* különösen azt, hogy egy ilyen osztályhadsereg aligha fog a józan középső állásponton megállani és a szertelen kom- munista agitáció hatása alatt, magának a szocialista vezetőség- nek is könnyen a nyakára nőhet, ami pár hónap alatt be is

¹⁾ Garami ugyanezzel a ténnyel kapcsolatban mutat rá könyvében a szociáldemokratapárt aggasztó radikalizálódására. (V. ö. i. m. 72. old.) Az összefüggést tehát ő is itt keresi.

következett.” Böhm Vilmosék erre nézve ismételtlen megnyugtatták a kormányt, kifejtve, hogy a bolsevista mozgalom „nem komoly”. *„Bál éreztük ezen érvek labilitását, még sem a naivitás vagy becsapottság volt részünkről, hogy a hadsereg szocialista átalakulását elnéztük, hanem a viszonyok kényszere, mely nem tűrt más választást, mint vagy azt, hogy a szocialistákkal szakítva, a régi tisztikarral dolgozzunk (ami a hadsereget feltartóztathatatlanul ellenforradalmivá tette volna), vagy pedig azt, amit tettünk: vállalni a szocialista hadsereget a teljes bolsevizálás veszélyével együtt. Mint becsületes forradalmároknak, ha már a terror és anarchia nem kerülhető ki, inkább látszott tűrhetőnek a vörös, mint a fehér!”¹⁾*

Ez a vallomás minden vádiratnál többet mond és reflektorként világít be Károlyi Mihály rendszerének a becsületes demokrácia szempontjából érthetetlen tényeire.

A mondottak után megállapíthatjuk tehát, hogy Károlyi Mihály miniszterelnök teljesen tudatosan és számolva a bolsevizmus veszélyével nézte a hadsereg szocialista átalakulását. Ennek a magatartásnak a természetes következménye lett, hogy a kormánynak a polgári demokráciát őszintén féltő, mérsékelt tagjai, akik nem tudtak és nem is akartak Károlyi „gyorsvonatán” utazni, egymásután kiváltak a kabinetből. A kormányválság állandó lett. Barthával egyszerre távozott Batthány Tivadar gróf belügyminiszter és Kobek Kornél hadügyi államtitkár; nemsokára követte őket Lovászy Márton vallás és közoktatásügyi miniszter, a legtekintélyesebb és legnépszerűbb Károlyi-párti politikus azokban az időkben; végül Festetich Sándor gr., a hosszas válság után Bartha helyébe kinevezett hadügyminiszter, Károlyi Mihály sógora — is, akit Pogány szintén nyíltan ellenforradalmársággal vádolt meg, s aki kabinetkérdést csinált abból, hogy vagy ő, vagy Pogány hagyja el a helyét. Az eredmény persze az lett, hogy Festetich ment és Pogány maradt.²⁾

¹⁾ Lásd Jászi (i. m. 54. és 55. old.).

²⁾ Garami szerint „Károlyi látta ugyan Pogány rosszindulatát, de nem mert Festetich mellé állani, mert a szó szoros értelmében félt Pogány hatalmától. (V. ö. I. m. 75. old.)

A kormány tehát hovatovább teljesen szélsőbali demagógok befolyása alá került. A polgári miniszterek úgyszólván semmi befolyással sem bírtak az irányzatra, s a mérsékelt Garami még a saját pártjában is jóformán magára maradt. A demokrácia eszméje és céljai teljesen háttérbe szorultak, mind élesebben jelentkezett az a törekvés a szocialistapártban, hogy a munkásosztály „töltse be történelmi hivatását”, vegye át kizárólagosan az uralmat és azt a kapitalizmus megdöntésére, a bourgeoisie végleges megsemmisítésére használja fel. A szocialisták és velük az októberi forradalom egész rendszere, tehát egyre inkább lesiklott a demokratikus kooperáció útjáról. A helyzetet hitelesen jellemzik Jászi Oszkár alább következő megállapításai.

„A fegyveres hatalom és a közigazgatási szervezet felbomlása következtében az egész rendszer az egyetlen tényleges hatalom (a szociáldemokratapárt) belső logikája szerint igazodott és rohant kikerülhetetlenül a proletariátus diktatúrája felé.”¹

„A. szoc.-dem.-párt csak úgy menthette volna meg a helyzetet, és tartóztathatta volna fel a bolsevizmust, ha a közhatalomból — bár az a forradalmi konjunktúra folytán teljesen és kizárólag az ölébe hullott, — nem tartott volna meg többet, mint ami tényleges számbeli és erkölcsi súlyának valóban megfelelt.”)

„A szoc.-dem.-párt azonban erre a történelmi feladatra képtelennek bizonyult. Ennek oka egyrészt az, hogy *a szociáldemokrata mozgalomból általában hiányzik a pártközi, vagy osztályközi etika*. Hogy egy osztály a többiekkel szemben igazságossággal, lojalitással és humanizmussal tartozik s hogy *nem az osztály, de az egész társadalom fejlődési érdeke a fő*, ezeket a gondolatokat a marxizmus nemcsak nem ápolta, de elutasította magától. Marx és társai sohasem fukarkodtak olyan tanácsok-

¹) Ezzel szemben Garami azt írja, hogy éppen Jászi volt egyike a legelsőeknek, akik a sorozatos kormányválság kapcsán kiadták azt a szerencsétlen jelszót, hogy a polgári pártok álljanak félre és a szociáldemokratapárt vegye át egyedül a hatalmat.

kai, melyek az erőszakot, *sőt ha kell, a szövetséges társak becsapását is*, mint nélkülözhetetlen fegyvert ajánlották a proletariátusnak.”

Jászi tehát láthatóan a szocialistákat teszi felelőssé a katasztrofális fejleményekért. Külön ki is fejezi, hogy: „a szociáldemokratapárt kezében volt az ország sorsa letéve”. Nem vitatjuk, hogy igaza van, de ez nem menti sem őt, sem Károlyit. Igenis a szoc.-dem.-pártban volt még valaki, akinek szintén az volt a felfogása, hogy „polgári kormány kezében legyen a hatalom, melyet a szocialisták támogatnak; maga a szoc.-dem.-párt fordítson hátat az aktív hatalomnak és elégedjék meg az ellenőrző szerepével”.¹⁾ Ez pedig Garami volt, aki látva a fenyegető veszedelmet, meg akarta kísérelni, hogy pártját és az országot visszarántsa a bolsevizmus lejtőjéről és emlékirataiban szinte *vádat emel azok ellen a polgári politikusok ellen, akik őt ebben meggátolták, s akiknek a neve: Jászi Oszkár és Károlyi Mihály!* A tényállást Garami előadása nyomán röviden a következőkben ismertetjük:

Lovászy Márton lemondása után hosszú kormányválság keletkezett, melynek folyamán a kormányban az a felfogás kezdett kialakulni, hogy a szociáldemokratapárt egyedül vegye át a kormányt. A legelsőek egyike, aki ezt a szerencsétlen jelszót kiadta, Jászi volt.³⁾ Én — mondja Garami — súlyos katasztrófa magját láttam ebben a kialakuló hangulatban. Szemben Jászival és a többiekkel az volt a véleményem, hogy a szociáldemokratapárt egyedüli kormányrajutása nem hogy megoldaná a helyzetet, hanem ellenkezőleg: végleg megoldhatatlanná tenné! A tömegek étvágyát és a bolsevista

¹⁾ V. ö. Garami i. m. 94. old.

²⁾ Hogy miért, erre nézve Garami a következő érdekes jellemrajzot mondja Jásziról: „Sajnos, Jászi nem tudott, vagy nem akart a polgárságnak olyan energikus képviselője lenni, mint amilyenre az adott helyzetben szükség lett volna, mert át volt hatva a szocialista eszméktől. Akkoriban, Kunfiival együtt — ő is rabja volt egy kicsit a forradalmi romantikának és a radikális gesztusok szépségének és *ő is hiti Károlyihoz hasonlóan az eljövendő világforradalomban*, így történt, hogy — noha a polgárság képviselője volt, csodálatos módon mindig közelebb állott Kunfihoz, mint hozzám . . . stb. . . . (V. ö. Garami i. m. 86. old.)

agitáció hatását csak úgy lehet csökkenteni, ha a szoc.-párt egyáltalán visszavonul a hatalomtól és egy alakítandó polgári kormány ellenőrzésére szorítkozik. így több módja volna a bolsevisták féktelenségeivel szembeszállni, viszont a *tiszta polgári kormány szabadabb kezet kapna a bolsevista demagógia ellen való fellépésre*. E gondolatmenet alapján arra határoztam el magam, hogy megkísérlem keresztülvinni a szoc.-dem.-pártnak a kormányból való kilépését, s egy lehetőleg erős-kezü polgári kormány alakítását”.¹⁾

Garami elgondolása kétségkívül igen helyes és logikus volt, bár megvalósítása érdekében mindkét részről igen nagy nehézségekkel kellett megküzdenie. A legfontosabb, mondhatni döntő jelentőségű kérdés a terv sikeres végrehajtása szempontjából az volt, meg tudja-e nyerni Garami ennek a saját pártját. Lássuk, hogy hogy támogatta őt ebben az anti-bolsevista törekvésében az októberi demokrácia vezére és miniszterelnöke; Károlyi.

„Mintha valami gonosz merényletet terveznének ellene, annyira rossznéven vette állásfoglalásomat, — írja Garami — és egy addig precedens nélkül való lépésre határozta el magát: Kunfi útján közölte a pártvezetőséggel, hogy — bármily szokatlan legyen is, de *döntő fontosságú országos érdek kedvéért* ő a szoc.-dem.-párt országos választmányának legközelebbi ülésén szeretne, mint vendég résztvenni. Az ülésen — nagy feltűnést keltve, — csakugyan meg is jelent, napirend előtt kért szót és *nagy beszédet tartott, mely elejétől végéig azt a célt szolgálta, hogy az én később előterjesztendő tervem ellen minél erősebb hangulatot keltsen*. Csúnya hálátlanságnak minősítette, ha a szoc.-dem.-párt kivonulna a kormányból és egyszerűen cserbenhagyná. Beszédét mindvégig érzelmős hangnemben tartotta, gondosan kerülte a dolog politikai részét”, A hangulatkeltés nagyszerűen sikerült is; a munkások meg voltak hatva a beszéd szentimentális hangjától. Garami józan érvelése hiábavaló volt; a terv megbukott, s vele megghiúsult Károlyi jóvoltából egy újabb lehetőség a bolsevizmus veszé-

¹⁾ V. ö. Garami i. m. 93. és köv. lapjaival.

lyének az elhárítására. Hogy ez a lehetőség valóban komoly, meghíúsítása tehát valóságos bűn, vagy még ennél is több; politikai hiba volt, az meggyőzően látszik Garami következő kritikái észrevételeiből:

„... Károlyinak ez a fellépése rendkívül súlyos hiba volt. *Megjelenése nélkül a pártválasztmány többségét sikerült volna javaslatom számára megszerezni, nagyon valószínűnek tartom, hogy ebben az esetben a munkástanács is ugyanerre az álláspontra helyezkedett volna. Még ma is megrendíthetetlenül szilárd meggyőződésem, hogy a szociáldemokratapártnak az akkori pillanatban a kormányból való visszavonulásával a későbbi katasztrofális bajok elkerülhetők lettek volna.*”

A demokrácia valósulásának és védelmének ügye tehát ismét Károlyi magatartásán múlott és ismét meghíusult. A felelősség szempontjából azonban ez a második talán még súlyosabb, mint az első, mert itt nem fegyveres lázadókkal állott szemben a miniszterelnök, itt szó sem lehetett ijedtségről, zavarról, vagy tanácstalanságról, hanem ellenkezőleg *itt előre megfontolt tudatos cselekvést látunk*, melynek hatása és politikai következményei kétségkívül kiszámíthatók voltak. Ezt a lépést már igazán nem mentheti semmi. A munkástanácsnak négy nappal e nevezetes jelenet után tartott ülésén a felszólalók egész sora már nyílt bolsevista beszédet tartott és a döntő szavazásnál a bolsevista javaslat győzött.¹⁾ Ez a siker azonban akkor még megriasztotta a párt vezetőségét: korainak tartották; ennél fogva elállottak a tiszta szocialista kormány alakításától és a koalíció fenntartása mellett foglaltak végül is állást. Mindez azonban már hiábavaló volt. A koalícióban a polgári pártok elvesztették jelentőségüket és az új kormány, amelyben most már nem két, hanem négy szocialista miniszter^{a)} foglalt helyet, mint Garami nagyon helyesen megjegyzi, nem volt erősebb, de gyöngébb. A bolsevista nyomasztás pedig nemhogy veszített volna erejéből, hanem nyert.³⁾

¹⁾ V. ö. Garami i. m. 97. és 98. old.

²⁾ Kunfi, Garami, Böhm és Peidl (népjóléti miniszter).

³⁾ Lásd Garami i. m. 99. old.

A demokrácia sorsa ezekután úgyszólván meg volt pecsételve. Bartha bukásával és Garami kísérletének megghiúsulásával szétfoszlott az utolsó reménység is, hogy hadsereget és rendet lehet teremteni. A lavina megindult. A vörös végzet kiterjesztette véres árnyékát Magyarország felett. Az októberi forradalom hazafias, nemzeti jelszavai lassankint feloldódtak és eltűntek a marxizmus nemzetközi jelszavaiban. Az ország megmentésének az ügye harmadrendű kérdés lett. Az a rendszer, mely a „feudális osztályuralom” ledöntésének hangzatos frázisával jött, most a munkásosztály kizárólagos uralmának jogosságát és szükségességét kezdte hirdetni. Az állítólagos osztályuralom helyébe így a Károlyi-féle demokrácián keresztül egy *valóságos osztályuralom* került. A szerepek is kicserélődtek: a demokrácia eszméje az uralkodó irányzatra nézve terhessé vált és nem is nagyon titkolták, hogy attól szabadulni igyekeznek, viszont a polgárság, mely abban látta a társadalmi és politikai rend helyreállításának és a nyugodt fejlődés lehetőségének egyedüli erkölcsi biztosítékát, annál jobban ragaszkodott hozzá. *És előállott az a sajátos helyzet, hogy az a polgárság, melynek a demokrácia nevében forradalmi úton a nyakára erőltették a „népkormány”-t, szembekerült a kormánypárti forradalmárokkal, sőt de facto magával a népkor mánnnyal, hogy megvédje ellenük a demokráciát.*

A változott helyzetben tehát — jól jegyezzük meg — az új rendszer *ellenzéke* állott a demokrácia mellett, melynek védelme egyet jelentett a bolsevizmus elleni küzdelemmel. A társadalmi erők szervezése, melyre a küszöbön álló nemzetgyűlési választások kedvező alkalmat nyújtottak volt, még esetleg ellensúlyozhatta a bolsevista előtörést.

Guizot az angol forradalom történetéről írott művének klasszikus bevezetésében dicsérettel írja az angol népről, hogy *„az ellenállás szelleme a törvénytelenséggel és az elnyomatással szemben egyike legnemesebb és legüdvösebb történeti hajlamainak”*. A magyar nép ezeréves történelmét ugyanez az ellenállás teszi jellegzetessé. A hazafias polgárság tehát megmozdult, hogy a részint tehetetlen, részint rosszindulatú kormány ellen megvédje az országot és a demokráciát. És ezt

nevezték Károlyiak ellenforradalomnak! Az úgynevezett ellenforradalom tehát nem volt egyéb, mint az alkotmányosság-hoz ezeréven át hozzászokott nemzet megmozdulása és tiltakozása a Károlyi-féle áldemokrácia zsarnoki uralmával és diktatórikus céljaival szemben.³⁾ Hangsúlyoznunk kell, hogy ez a szervezkedés csak a vázolt kétségbeejtő helyzetben indult meg s nem irányult fegyveres felkelésre, hanem nyílt szókimondással keletkezett és teljesen legális keretek között maradt. Példa erre az ú. n. fehérmegyei határozat, melyben a vármegye törvényhatósága az egész nemzet véleményét fejezte ki.

Február 3-án Székesfehérvárott a törvényhatósági bizottság közgyűlésén Károlyi József gróf indítványára²⁾ a vármegye egyhangú lelkesedéssel kimondta, hogy ragaszkodik a nemzeti eszméhez és Magyarország területi épségéhez. Követeli a nemzeti érzésű hadsereg felállítását, követeli az országgyűlés azonnali összehívását, tiltakozik az ellenőrzés és felelősségnélküli kormányzás ellen. A minisztertanácsban hozott

¹⁾ Sajátságos, de a viszonyok természetéből kiindulva, egészen érthető, hogy az első megmozdulásokat a nemzet kockán forgó érdekeinek, sőt létének aktív védelmére egészen kis, többnyire névtelen emberek kezdeményezték, olyanok, kik azelőtt talán még csak nem is gondoltak politikára. Kistisztviselők, iparosok, kereskedők, bankhivatalnokok, egyetemi hallgatók, volt katonatisztek, parasztok, munkások, férfiak és nők egyaránt gyülekeztek össze különféle címeken, hogy a jelentkező bajokat megbeszéljék és a csöcselék mind tűrhetlenebbé váló politikai befolyását és előretörését ellensúlyozzák. Sokan remélték, hogy ennél a nagyon is szükséges akciónál Károlyi jóindulatára is lehet számítani, hiszen ha az utca befolyása a közügyekre csökken, ez csak a kormányzat erősbödését hozhatja magával. Csakhamar be kellett látniuk azonban, hogy csalódtak, mert Károlyinak és a kormányban döntő befolyással bíró tényezőknek ez a támogatás nem volt inyére. *A polgári jellegű konszolidációtól a Károlyi-féle „demokrácia” jobban félt, mint a bolsevizmustól.* Így történt, hogy az irányzat folytonos balratolódása a polgárság szervezkedő táborát viszont természetszerűleg mindinkább jobbfelé szorította és végül merőlegesen szembeállította azzal a kormánnyal, mely a szociáldemokrácia egyeduralomra törő s a bolsevistákkal nyíltan fraternizáló vezérkarának hitvány és lelkiismeretlen uszályhordozójává lett.

²⁾ Az indítványt Károlyi József gróf a következő szavakkal vezette be: „Egyetlen testvérbátyám, Károlyi Mihály van élén annak a társaságnak, mely fecsérlí az ország pénzét . . . stb., stb.»

néptörvényeket a törvények kigúnyolásának tartja. Követeli a nemzeti szellem ápolását és a vallásoktatást az összes iskolában. Tiltakozik az állami vagyon lelketlen elfecsérése ellen. Követeli a gyülekezési jog szabadságát és a vélemény, valamint a személyes szabadság hathatós védelmét. Miután pedig a vármegye nem talált a mai kormányban sem tekintélyt kifelé, sem energiát befelé, sem előrelátást, sem politikai érzéket, ellenben a kormány működésében aknamunkát lát, a keresztény világnézet és a nemzeti történelem megszentelt hagyományai ellen, a törvényhatóság, híven történelmi múltjához, elszánva a jelenben és bízva a jövőben, *a kormány iránt mélységes bizalmatlansággal viseltetik s erről a kormányt és a törvényhatóságokat értesíti.*

Ezt a férfias, nyílt állásfoglalást a kormány és sajtója a „fejérmegyei grófok” ellenforradalmának bélyegezte. Válasza pedig az volt, hogy a vármegye autonómiáját felfüggesztette, az alispánt elmozdította és a közigazgatást a munkás- és katonatanácsnak adta át. Hasonlóan járt el a kormány az ország közvéleményének minden ilyen irányú megnyilvánulásával szemben másutt is. Az aktív tisztek egyesületét, a M. O. V E-t, bár ő maga engedte volt meg a hadsereg tagjainak a politikai átlásfoglalást,¹⁾ azon a címen, hogy „ellenforradalmi érzelmű⁸ egyesülés, feloszlatta. Ugyancsak feloszlatta a konzervatív polgárságot Bethlen István gróf elnöklése alatt tömörítő *Nemzeti Egyesülés Pártját is*, mely tisztán a nemzetgyűlési választásokra készülődött. Néptörvényt hozott a köztársasági államforma védelméről (1919. évi XI. néptörvény), melynek alapján ötévi fegyházal volt büntethető az is, aki a köztársasági államformát „*politikai célzattal* megtámadja, megszüntetése érdekében mozgalmat indít, vagy abban tevékeny részt vesz”. Az ellenzék minden politikai akciója végeredményében alávonható volt ennek a rendelkezésnek. De még ez sem volt elég. Az 1919. évi XX. néptörvény „azoknak,

¹⁾ A 32,334/1918. eln. 2a. számú rendelet a tiszteknek és altiszteknek megadta a jogot, hogy bármely magyar népköztársaságbeli politikai párthoz csatlakozzanak és a pártok klubjaiba belépjenek.

akiknek magatartása a forradalom vívmányainak biztosítása szempontjából aggályos”, rendőri felügyelet alá helyezését és internálását rendeli el.¹⁾ Egyszóval a polgárság minden moccanását a legbrutálisabb módon elfojtották és megakadályozták. *Meggátolták tehát azt, hogy a bolsevista áramlat ellen-súlyozását helyettük egy megszervezett, erős polgárság kísérelje meg.* Lássuk ezzel párhuzamosan, hogyan viselkedett Károlyi rendszere a kommunistákkal szemben.

A magyarországi kommunista párt vezére Kun (Kohn) Béla, Szamuely Tiborral együtt, 1918 nov. 19-én érkezett hamis útlevelemmel Oroszországból, ahol az egyik vörösgárdának volt parancsnoka.²⁾ A későbbi tanácsköztársaság e jeles vezérére — mint Garami is megírja — régebben kizárták a szocialistapártból, mert mint a kolozsvári munkásbiztosító pénztár tisztségviselője, *elsikkasztotta a beteg munkások pénzét*³⁾ Göndör azt írja róluk, hogy „alacsony erkölcsi és szellemi fajsúlyú embereknek tartotta őket”. Szamuelyt „rosszarcú és rossz-jellemű”, igen közepes képességű hírlapírónak ismerte, aki ezelőtt egy klerikális könyvnyomtatónál dolgozott. Rövidesen utánuk jött Oroszországból Rabinovits József is, aki a háború előtt Moszkvában leánykereskedéssel foglalkozott.⁴⁾ Ez a Lenin instrukcióival és sok pénzzel felszerelt díszes társaság egy-kettőre maga köré gyűjtötte azokat a kétes alakokat, akik „összeférhetetlen” természetük és rágalmazásra való hajlandóságuk miatt⁵⁾ már évek óta ki voltak közösítve a szocialistapártból. Ezek a kivetnivaló salaknak bizonyult egyének tömörültek Kun Béla köré és megkezdték a nekik legkönny-

¹⁾ A nem hadiérdekből való internálást és rendőri felügyelet alá helyezést tehát, melyért a forradalmak utáni kormányokat éppen Károlyiék az emigráció lapjaiban annyit támadták, eredetileg *ők maguk alkalmazták először* és pedig miniszterviselt tisztas államférfiak, sőt felszentelt püspök ellen is.

²⁾ V. ö. Breit altngy idézett műve 43. lap. Böhm szerint (i. m. 96. old.), nov. 16-án érkezett haza.

³⁾ V. ö. Garami i. m. 86. old. és Göndör i. m. 42. old.

⁴⁾ V. ö. Breit altngy idézett műve 43. 1.

⁵⁾ Lásd Garami i. m. 87. old. Meg is nevezi őket: Alpári Gyula, Vágó Béla, Rudas László, Szabados Sándor és még egy sereg kétes alak, kiből mind népbiztosok lettek.

nyebben hozzáférhető szoc.-dem.-párt s ezen keresztül az egész rendszer aláaknázását.

A kormány előtt nem volt titok, hogy kik ezek az emberek és mit akarnak. Sem egyéni, sem erkölcsi, sem világnézeti okok nem indokolták a kíméletes eljárást; a politikai okok és ezek között elsősorban az ország és a demokrácia érdeke meg éppen azt követelték, hogy a kormány — szükség esetén — a legrigorózusabb eszközöket is igénybe vegye ezeknek a veszedelmes embereknek és akciójuknak a lehetlennétételére. Lwow herceg és Kerenszki forradalmának intő példája ott volt Károlyi Mihálynak és társainak szeme előtt. Láthatták, hová vezet az, ha a hatalomért felelős tényezők nem akarnak, nem mernek, vagy elmulasztják élni a hatalommal, akkor, amikor azzal élni kell! Ennek dacára a Károlyi-kormány bűnös közönnyel nézte az aknamunka megindítását. Tétlenül nézte, mint izgat napról napra vadabbul a „Vörös Újság” a demokrácia „módszere” ellen és a proletariátus diktatúrája mellett. Túrte, hogy a „Vörös Katona” véresszájú cikkekben arra lázítsa a katonákat, hogy tagadják meg az engedelmességet a kormánynak és álljanak a diktatúra mellé. Tízezrével jelentek meg a lázító bolsevista szellemű röpiratok, melyek sorozatosan sértették a büntetőtörvénykönyv rendelkezéseit és gúny tárgyává tették a kormány rendeleteit, ám egyetlen esetben sem fogták perbe a lázító cikkek, vagy iratok szerzőit, ¹⁾ holott ugyanakkor a polgári ellenzéki sajtó, mint fönnebb láttuk, a legféltelenebb terror és zaklatás alatt állott. Minden komoly ellensúlyozás nélkül elnézték a népgyűléseken folyó elképzelhetetlen lazítást, a munkanélküliek, a munkások, a rokkantak, az özvegyek, a hadviseltek állandó izgatását s hagyták, hogy ezek folyton megújuló mind telje-

¹⁾ A Népszava elleni támadást megelőző időből csak egy esetről van tudomásunk, mikor a Vörös Újság szerkesztőségében február 3-án házkutatást rendeltek el. Ekkor is az történt, hogy Wagaszt rendőrkapitány — akiről mindenki tudta már, hogy Kun Béláékkal tart, de mégis állásban maradt — előre megüzente kommunista barátainak, hogy mire készül s így nem találtak semmi lényegeset. Wagaszt ellen ezért még csak vizsgálatot sem indítottak. (V. ö. Benda J. i. m. 11. fej.)

síthetlenebb követelésekkel tegyék lehetlenné a kormány helyzetét. Nap-nap mellett látták, hogyan vásárolják, vesztegetik, ámítják az embereket politikai célokból pénzzel, teljesíthetetlen ígéretekkel és eszeveszett tanokkal. Látták, hogyan fegyverkezik a söpredék a kormány, a demokrácia és a polgári rend ellen, látták, hogyan mérgezik meg a rendőrség és a katonaság szellemét a féktelen kaszárnya-agitációval, éjjel-nappal, nyílt és titkos összejöveteleken, sem fáradságot, sem pénzt, sem hazugságot nem kímélve. Tudták, hogy a megvásárolt emberek minden hivatalba és közintézménybe beférkőztek, hogy pl. a telefonközpontokban kommunista kémek ülnek, akik minden fontosabb hivatalos beszélgetést kihallgatnak és jelentenek Kun Béláéknak *és mégsem tettek semmit*. A rendőrség, mely a kommunisták minden tényéről és tervéről informálva volt, hiába tette meg jelentéseit. A kormány tagjai részint tudomásul vették, részint *leszidták* (mint Kunfi) a kötelességüket lelkiismeretesen teljesítő rendőrtisztviselőket.¹⁾ Tudták, hogy a kommunisták napról napra több fegyver fölött rendelkeznek, hogy puccsokat, merényleteket, utcai harcokat és polgárháborút készítenek elő; látták, hogy jön az özönvíz, de észretérés helyett inkább a bolsevistákkal való megegyezés (az ú. n. „egység”) bárkáján gondolkoztak. Nem az volt a fő, hogy miként mentse meg az országot és a demokráciát, hanem, hogyha baj lesz, még idejében fel tudjanak szállni Kun Béla vöröslobogós hajójára. És hiába volt a lemondott polgári miniszterek vészkiáltása, hiába a józan Garami figyelmeztető szava, Károlyi Mihály nem mozdult, mert ő is hitt vakon a világforradalom kitörésében, *lelkében tehát ő is bolsevista volt*.

¹⁾ Garami emlékirataiban (i. m. 105. old.) olvassuk a következőket: »Emlékszem . . ., hogy egyszer felkeresett engem hivatalomban Dietz főkapitány és Szentkirályi főkapitányhelyettes és *figyelmeztettek a bolsevista agitáció alattomos készülődéseire és veszedelmeire és közölték velem mindazokat az adatokat, melyeket bizalmas úton szereztek . . .* Később értesültem, hogy ez a két rendőrtisztviselő ugyanazokkal az adatokkal felkereste Kunfit (a közokt. minisztert) és Böhmöt (a hadügyminisztert) is és mind a kettő indulatosan tiltotta meg, hogy ilyesmivel molesztálják.»

E rettentő, vészujzó jelenségek közt, melyek a legkeményebb és leghatározottabb beavatkozást tették volna szükségessé, Károlyi Mihály úszott az árral, mely sodorta őt az annyira féltett népszerűsége hullámain mindjobban balra, a proletárdiktatúra mindent elnyelő örvénye felé. Pedig az idők jelei világosan, félre nem érthetően beszéltek. November 19-én a budapesti Munkástanácsban nyíltan megvádolják a kormányt, hogy a közvélemény elől elsikkasztott egy Lenintől érkezett táviratot, melyben a szovjet vezére felhívja az októberi forradalom kormányát, hogy kössön velük szövetséget és csatlakozzék a bolsevisták világforradalmához.¹⁾ A kormány beismerte, hogy tényleg kapott ilyen táviratot azzal a felszólítással, hogy továbbítsa Prágába és Zágrábba; *aminek eleget is tett*; a táviratot pedig a lapokban közzétette.²⁾ Vájjon eszébe jutott-e Károlyi Mihálynak, hogy ennek a táviratnak a közzététele az adott viszonyok között tulajdonképp *hivatalos szovjetpropaganda*? Ám ez csak jelentéktelen epizód volt az események meginduló forgatagában. A kommunistapárt Kun Béla vezetése alatt megalakult és csakhamar megnyerte magának az utcai csőcseléket. De beférkőzött a szociáldemokrata szakszervezetekbe is. December 15-én már közlik a lapok, hogy a leghatalmasabb munkásszervezet: a vas- és fémmunkások szakszervezetének öszbizalmi testülete kimondta, hogy megengedi tagjainak, hogy a kommunistapártba belépjenek. Ugyanakkor elfogadott egy bolsevista határozati javaslatot, melynek értelmében a földbirtokosoktól a földreformeljárás során a földet minden kárpótlás nélkül el kell venni. December 19-én, tehát egy héttel a Pogány-

¹⁾ V. ö. Benda Jenő i. m. 4. fejt.

²⁾ Lásd a „Világ” 1918 nov. 20-i számát. A távirat óva inti a monarchia proletárait a francia, angol és amerikai „kapitalizmus” jóakarátába vetett túlságos reménységtől. „Az amerikai kormány ígérete, hogy élelmiszereket fog küldeni: csalás. Segítséget és kenyeret — mondja az üzenet — csak az orosz munkások tudnak nektek küldeni... A dolgozó tömegek felszabadítása csak egy proletár világforradalom útján lehetséges. Lépjetek szövetségre az orosz munkásokkal és parasztokkal és szövetségünkhöz a világ összes munkásai és katonái csatlakozni fognak!

féle lázadás után a kommunistapárt tüntető felvonulást rendez az utcán. *A katonák már vörös sapkagombot viselnek*, s letépik a tisztek és a nem bolsevista érzelmű katonák csákóiról a nemzetiszínű jelvényeket. A nemzeti zászlót sok helyen leszaggatták és harsogva követelték a *vörös gárda* felállítását. A közvélemény felzúdult, mire a kormány is jónak látta kilépni passzivitásából. Károlyi és társai dübörgő frazeológiával jelentették ki, hogy elítélik a bolsevizmust és fogadkoztak, hogy a demokrácia megsemmisítését nem engedik. Ennek ellenére a hosszas válság után újjáalakított Károlyi-kormány az első minisztertanácson *hivatalosan elismeri a kommunistapártot magyar politikai pártnak* s ezzel az akkori viszonyok között legalább is felesleges intézkedéssel mintegy legitimálja a bolsevista mozgalmat. Történni azonban nem történik semmi, azaz, hogy mégis! Kun Béla 1918 december 31-én Pogány kormánybiztos titkos egyetértésével megjelenik az I. honvédegyalozezred Üllői úti laktanyájában, lázító beszédet tart Festetich gróf, újonnan kinevezett hadügyminiszter ellen, fegyveres zendülésre biztatja és formálisan toborozza a katonákat a vörös gárda számára. A beszéd nyomán fegyveres összetűzés támad a hozzá szító s az ellene állástfoglaló honvédek között s a nagy összevissza lövöldözés közben Kun Béla elpárolog. Innen a 32-es gyalozezred „Mária Terézia”-laktanyájába siet a kommunista vezér, ahová az anti-bolsevista érzelmű legénység nem akarta beereszteni, s amikor egy mellékajton mégis belopódzott, beszéde közben neki-támadtak és letartóztatták. Erre Pogány kormánybiztos Kun Béla elmenekült cinkosainak hívására megjelent a laktanyában, kiszabadította a bolsevistavezért a felháborodott katonák kezéből, akik el akarták páholni¹⁾ és tüntetőleg karonfogva őt, vele együtt távozott a kaszárnyából. Képzeltető az a demoralizáló hatás, amit ez a tény, a bár szociáldemokrata, de még nem bolsevista érzelmű katonákra gyakorolt. *A kormány teljhatalmú biztosa és bizalmi embere nyíltan barátkozik azzal*

¹⁾ Pogány ezzel másnap egy interview-ben a nyilvánosság előtt is eldicskedett. (Lásd a Világ 1919 január 1 számát, 7. oldal.)

*a gonosztevővel, aki őtet a fennálló kormány és a demokratikus rendszer ellen fegyveres zendülésre hívta fel.*¹⁾ Ugyanaznap este a Margit-körúti katonai fogházba kommunista tengerészek nyomulnak be, kiszabadítják a rabokat, s megtámadják az őrszemélyzetet. Órákig tartó lövöldözés, gépfegyverropogás és a közelharc után sikerült csak az utóbbinak felülkerekedni, a rabokat celláikba visszacsukni, s így megakadályozni, hogy egy sereg veszedelmes gonosztevő rá ne szabaduljon az alvó városra.²⁾ Se Pogánynak, se Kun Bélának, se cinkosaiknak hajukszála sem görbült meg. Az új rend és a „demokrácia módszere” ellen intézett ez a flagrális merénylet, úgy látszik, nem volt „ellenforradalom” a kormány szemében. Barthát egy állítólagos ellenforradalmi rendelet miatt azonnal lemondatta az „erélyes” Károlyi, — Pogányt súlyos és valóságos puccs-cselekedetéért nemhogy elcsapta volna, de még felelősségre sem vonta³⁾ Kun Béla pedig vígan folytathatta üzelmeit, elgáncsolhatta a kormány terveit, csúfot üzhetett a rendeletekből, lázíthatott a polgárháborúra, érlelhette a magyar tanácsköztársaság gondolatát és szervezhette a bolsevizmus ellenforradalmát, — szabadon! . . .

Január 9-én a kommunisták nagygyűlést tartanak a Vigadóban, melyen Kun Béla óriási sikerrel beszél a leszerelt katonák, hadirokkantak és az ú. n. csöcselék-proletáriátus előtt. A kommunisták látva, hogy minden szabad, vérszemet kaptak. A gyárak, bányák, földbirtokok, erőszakos elkommunizálása, a munkanélküliek, rokkantak és a leszerelt katonák mértéktelen követelése, a házbérfizetés megtagadása, a nemzetgyűlés összehívása és a földreform elleni agitáció a fővá-

¹⁾ Érdekes megemlíteni, hogy a Világ egykorú számában közölt híradás szerint a késő délutáni órákban *gróf Károlyi Mihályné* maga járta be a kaszárnyákat és személyesen tett jelentést a minisztertanácsnak arról, hogy a nyugalom helyreállt.

²⁾ V. ö. Breit altbngy i. m. 67. old. és Benda Jenő i. m. 102. old.

³⁾ A hadügyminiszter az Üllői-úti honvédlaktanyában történt incidens dolgában elrendelt ugyan egy hadbíróvási vizsgálatot, de csak annak megállapítására, hogy kinek a parancsára lőttek a katonákra. (Lásd a Világ január elsejei közlését.) Festetich bukása után azonban ennek sem lett semmi eredménye.

rosban és a vidéken a legaggasztóbb helyzetet teremtette. A kormány — talán a berni szocialista világkongresszus és a munkástanács erre következő állásfoglalásának hatása alatt — végre megsokalja a dolgot és elhatározza, hogy megrendszabályozza a kommunistákat. Házkutatást rendel el a „Vörös Újság” szerkesztőségében.¹⁾ Egyidejűleg a felizgatott emberek megnyugtatására bizonyos közigazgatási intézkedéseket (köz-munkák stb. . . .) helyezett kilátásba. Csakhogy ekkor már késő volt. Maga Jászi mutat rá könyvében nagyon találóan arra, hogy „*a kormány a bolsevista mozgalommal szemben a legképtelenebb taktikát választotta; a kommunista propaganda első hónapjaiban nem akart beavatkozni, — amikor végre erélyes lett, késő volt!*”

A bolsevizálódás már sokkal előbbre haladt, hogysen a hónapok óta tartott és összetett kezekkel nézett folyamatot ily lagymatag rendszabállyal meg lehetett volna állítani. A munkástanácsban nyíltan folyt a kommunista propaganda; a későbbi népbiztosok: Pogány, Varga, Landler, Vágó, Bokányi, Garbai, már kifejezetten lelkesedtek a kommuniz-

¹⁾ Jellemző, hogy a Világ című kormánytámogató újság, Jászi lópja február 4-i számában a következő tendenciózus hírben adja ezt közre:

„A rendőrök szerint a házkutatás célja az volt, hogy megállapítsák, honnan szerzik a kommunisták a „Vörös Újság”-hoz szükséges papírt. Le is foglalták az újság egész papírkészletét, de ezenkívül elvitték a párt üzleti könyveit, levelezését, levélpapírjait és borítékjait és 2800 korona készpénzt. Elvitték Szamuely Tibor szerkesztő egy rend ruháját, 1200 darab cigarettáját, könyveit (többi között Goethe Faustját) stb. . . . noha nyilvánvaló volt, hogy sem a Faust, sem a cigaretták, sőt Szamuely ruhája sem készült a papírközpont elől elesempészett papírból”.

„Úgy látszik, hogy a rendőrök a kelleténél buzgóbbak voltak. A buzgalom azonban nem ért véget, mert a rendőrök a gépfegyverekkel, a kommunista katonákkal együtt teherautóra rakták Szamuely könyvtárát, cigarettáját, ruháját és írásait és elbogtak vele a toloncházba; A katonákat lecsukták, ellenben a könyvtárt, a ruhát, Goethét stb. . . . rakásra hányták a toloncház havas, sáros udvarán, úgyhogy ezek a holmik, amelyek egyelőre még nem vétettek semmit, szintén megbűnhődtek, mert alaposan tönkrementek. A Vörös Újság ellen irányuló eljárással egyébként, — mint halljuk, az újságírók Szabadszervezete is foglalkozni fog.” *A radikális lap tehát nem a kommunisták, hanem a rendőrség ellen csinált hangulatot.*

musért, míg Böhm és Kunfi (a két miniszter) még csak „közvetítő” szerepet tölthettek be az elvileg helyeselt kommunista célok és a demokrácia gyakorlati „módszere” között. Határozottan antibolsevista csak Garami és néhány híve volt. A szociáldemokraták hivatalos lapja, a „Népszava”, bárha a polgári társadalommal szemben a legszélsőségesebb modorban írt, viszont a bolsevizmust és a bolsevistákat is folyton élesen támadta. A vérszemet kapott kommunisták elhatározták, hogy végeznek a Népszavával, s február 18-án előre elkészített terv szerint fegyveres támadást intéztek a lap épülete és nyomdája ellen, hogy azt hatalmukba kerítsék, vagy legalább összerombolják. A terv megakadályozására kivonult rendőrséggel heves utcai harcba keveredtek, melyben 8 rendőr meghalt, 25 pedig többé-kevésbé súlyos sebet kapott. A közvélemény felháborodása e gáztett felett pártkülönbség nélkül óriási volt. A munkásság óriási tüntetéssel juttatta kifejezésre, hogy a bolsevisták a szociáldemokratáknak mily csekély töredékét teszik.¹⁾ A meggyilkolt rendőrök temetése szintén nagy tüntetéssé vált a bolsevizmus ellen.

Most, most kellett volna Károlyi Mihálynak erősnek lennie! Soha jobb alkalom nem kínálkozott arra, hogy a szociáldemokrata munkástömegek egetverő üdvörlgása mellett egyszersmindenkorra végezzen a bolsevista mozgalommal és annak vezetőivel.³⁾ A meghatott és felbőszült közvélemény

¹⁾ Mint Garami írja, ezen a napon a párttitkárság ablakából Varga Jenővel, a későbbi népbiztossal, ki nem titkolta volt kommunista felfogását, együtt nézték a tüntető tömeg felvonulását, s ez alkalommal Varga önkéntelenül megjegyezte, „Be kell látni, hogy Budapesten a bolsevistáknak nincs táboruk!” (Lásd Garami i. m. 103. old.)

²⁾ Ha ebben a pillanatban — írja Garami — polgári kormány lett volna uralmon, a szocialisták nélkül, akkor az kiaknázhatta volna a helyzet pillanatnyi fordulását és energikus lépéseket tehetett volna a bolsevista agitáció végleges elintézésére. Azonban az a kormány, amelynek négy szociáldemokrata tagja volt és amelynek egyes „polgári” miniszterei semmiképpen sem akartak emezeknél kevésbé radikálisak lenni (Garami itt Jászira és közvetve Károlyira is céloz), ezt nem tehetette. Lásd Garami (i. m. 103. old.).

Mi részünkről azt tartjuk, hogy Károlyi, ha sarkára áll, feltétlenül elérhette volna a Garami által is lehetségesnek tartott sikert. Egyébiránt

minden erélyes intézkedést: perbefogást, feloszlatást, kiutasítást, internálást, sőt a bűnösök halálraítélését is igazságos és megérdemelt megtorlásnak tekintette volna. Azonban — mint a döntő pillanatokban mindig — Károlyi Mihály most is méltatlannak bizonyult a magaválasztotta szerepre. Nem tudott sem a nemzetnek, sem a demokráciának igazi, erőskezű vezére lenni. A kormány erélyes lett, de csak látszólag. Elfogatta Kun Bélát és cinkostársait, de ezzel a helyzet egyáltalán nem javult.¹⁾ A letartóztatott bolsevistákat a gyűjtőfogházba szállították, hol a társaik halálán feldőhődött rendőrök Kun Bélát alaposan elverték. Ezt a sajnálatos, de emberileg érthető tényt „Az Est” című lap szenzációhajhászó cikkben, mint vérlázító brutalitást kürtölte széjjel, s erre megtörtént az a hallatlan eset, hogy Károlyi Mihály, a magyar köztársaság elnöke elküldte titkárát a letartóztatott gonosztevőhöz, Kun Bélához, üdvözlét küldte neki és megkérdezte, hogy nincs-e valamire szüksége? Egyben, a fogház szabályaitól eltérőleg, különlegesen kedvező helyzetet biztosított számukra. „Főleg Károlyi érezte kötelességének — jegyzi meg némi iróniával Garami —, hogy minden megtétessék e foglyok politikai foglyokként való kezelésére, *hogy a külvilágtól el ne legyenek zárva*, hogy jó élelmezésben részesüljenek, hogy írhasanak és olvashassanak!”²⁾ Károlyi-

— mint fönnebb is láttuk — az is csak Károlyin múltott, hogy ekkor nem a Garami-féle kibontakozási terv szerint alakuló tiszta polgári kabinet állott az ügyek élén.

¹⁾ „Sajnos, 24 óráig tartott csak ez a látszat, sem ezzel a hatalmas tüntetéssel, sem a bolsevista vezérek letartóztatásával nem jutottunk előbbre egy lépést sem!” (V. ö. Garami i. m. 103. old.)

²⁾ „Természetes, hogy Károlynak ez a magatartása nem találhatott ellentmondásra nálunk, szocialista minisztereknél” — fűzi hozzá Garami —, ki magában nyilván furcsának találta a köztársasági elnök e gyöngédségét azzal a gonosztevővel szemben, aki történetesen épp azért ült, mert nyolc szegény rendőr (és még ki tudja, hány más ember) halála terhelte lelkiismeretét. Joggal találja különösnek Garami azt is, hogy a polgári miniszterek ezt a lehetetlen eljárást szó nélkül tűrték. Viszont az is igaz, hogy ő is felszólalhatott volna ellene, mert á miniszter, ha százszor szocialista is, azért mégis miniszter, akinek ügyelnie kell, hogy a köztársaság elnöke ne csináljon ilyen dőre és káros hatású dolgokat!

nak az elfogott kommunistákkal szemben tanúsított ez a humánus (!) együttérzése a napilapok útján a közönség körébe is eljutott és képzelhető, hogy megtette mindent a maga hatására. A kivételes bánásmód következménye pedig az lett, hogy — miután sem a felügyelő személyzetisének felettesei nem tudták magukat orientálni aziránt, hogy mit szabad hát tenni Kun Bélának a fogházban és mit nem, — *a letartóztatott kommunisták a fogházban valóságos gyöngyéletet éltek, zavartalanul folytathatták üzelveiket, szerkesztették a Vörös Újságot, leveleztek, vendégeket fogadtak, kémeik révén mindenről pontosan értesültek*, sőt a csepeli szikratáviró egyik kommunista alkalmazottja révén Leninnel is érintkezhettek. Látogatóik között pedig egyre sűrűbben fordultak meg a szociáldemokrácia fentemlített vezérei, akik lelükben már teljesen bolsevisták voltak.¹⁾ „Ilyen körülmények között — jegyzi meg Garami nagyon helyesen — *a bolsevista vezetők letartóztatása nemhogy csökkentette volna akcióképességüket, hanem fokozta, mert most már a börtönből mártírkoszorúval fejükön vezethették mozgalmukat*”²⁾ És aki ezt a hamis mártírkoszorút részint elkésett erélyeskedésével, részint dőre és méltatlan magatartásával megszerezte nekik, — aki a megtorlást velük szemben akkép alkalmazta, hogy gúnyt űzött vele az állam büntető hatalmából, — s aki nemcsak előmozdította és megengedte, de utóbb — mint rögtön látni fogjuk — maga javasolta a szociáldemokrata minisztereknek a börtönben ülő gonosztevőkkel való politikai tárgyalást, — az Károlyi Mihály volt, a magyar köztársaság akkori elnöke, s a demokrácia megcsúfolt és sárbataposott eszméjének mai mártírkoszorús apostola!

És szomorú kuriózumkép vegyük ehhez hozzá azt a tényt, hogy Kun Bélák letartóztatása után Kunfi és Böhm miniszterek kifejtették a minisztertanácsban, hogy a bolsevisták bebörtönözését a néptömegek (!) előtt csak úgy kép-

¹⁾ Mindezekre nézve lásd Breit altábornagy (i. m. 44. lap) és Benda Jenő (i. m. 107. old.).

²⁾ Lásd Garami (i. m. 104. old.).

viselhetik, ha a kormány egyidejűleg ugyanilyen elbánásban részesíti a „jobboldali” álláspont képviselőit is. Erre a kormány elrendelte, hogy Szurmay Sándor báró, volt honvédelmi, Sztéryni József volt kereskedelmi miniszter és gróf Mikes János szombathelyi püspököt szintén fogják el és internálják. *Azért tehát, hogy flagráns gaztetten ért gonosztevőket fogságban tarthassanak, letartóztattak köztiszteletben álló, nagymultú és magasállású férfiakat. íme, ez a hű képe Károlyi Mihály rendszerének.*

*

Az eddig elmondottak során végigkísértük a Károlyi-féle „demokrácia” uralma alatt történt azokat a döntő jelentőségű eseményeket, melyekből következett és melyeken megfordult a proletárdiktatúra kikiáltásának annyit vitatott ténye.

A „Vörös Újság” első száma december 10-én jelent meg és alig pár nap múlva már megkezdődik a katonai lázadások, gyári felkelések, izolált, terrorisztikus tények hosszú sorozata. A kommunista lázadás a Margit-körúti fogházban, a szilveszteréji puccs, a salgótarjáni véres felkelés, a Népszava előtti véres utcai harc s egy csomó más „direkt akció” hétről hétre véstjóslobban igazolta, hogy a bolsevizmus megnyerte magának a lumpen-proletariátust s hogy mindenáron meg akarja dönteni a demokrácia „módszerét!”¹⁾ És láttuk, hogy az októberi forradalom rendszerének felelős és felelőtlen vezérei, élükön Károlyi Mihállyal, következetesen elmulasztották, hogy a sorsdöntő pillanatokban önfeláldozó állásfoglalással és energikus intézkedésekkel megvédelmezzék ingatag, képmutató demokráciájukat. Ha ők igazi, becsületes demokráciát akartak és alkottak volna, nem lett volna megoldhatatlan feladat a bolsevizmust elhárítani. Ám az ő uralmuktól — mint kimutattuk — hiányzott a demokrácia minden lényeges kelléke. Bátran elmondhatjuk, hogy az októberi forradalom és a tanácsköztársaság rendszere között de facto igazán csak „módszerkülönbség” volt. Károlyiék főként az utolsó

¹⁾ V ö. Jászi i. m. 78-79. old.

hónapokban csak kendőzték azt, amit Kun Béla utánuk nyíltan kimondott: a proletariátus diktatúráját.

A kommunista forradalom tehát a háború elvesztésének pillanatában még nem volt az a kikerülhetetlen végzet, aminek Jászi szeretné beállítani; de azzá lett az ő bűnös és tehetetlen uralmuk alatt. Az ő sorvasztó rendszerük ásta alá a nemzet természetes ellenállóképességét, míg ugyanakkor nagyra növelte a bomlás és pusztulás csiráit az állam és társadalom szenvedések által bár meggyöngült, de még életképes szervezeteiben. Az a rendszer, mely holdkóros politikai álmokképek kedvéért felforgatta egy ezeréves állam történelmileg fejlődött alkotmányos rendjét, bár helyébe újat és jobbat adni nem tudott s amely komoly és felelősségüket érző államférfiak helyett csak beteg fantáziájú vezéreket, bujtogató kalandorokat és tehetetlen, képtelen akarnokokat állított magas, felelős helyekre, az a rendszer, melynek vezérei nem mertek bátran szembeszállni a csöcselőkkel és nem tudtak se győzni, se meghalni ideáljaikért, az a rendszer nem a demokráciának, hanem a bolsevizmusnak dolgozott.

A hírhedt Vyx-féle jegyzék már csak betetőzte az általuk felidézett katasztrófát.¹⁾ Bizonyos, hogy az ultimátum hatása

¹⁾ E jegyzéket Vyx alezredes a párisi békekonferencia február 23-i határozatából folyólag nyújtotta át a Berinkey-kormánynak március 20-án. A határozat — szemben a fegyverszüneti szerződések megállapodásaival — a magyar impérium számára új határvonalakat állapított meg s ezzel lehetővé tette, hogy pl. az oláh csapatok átlagosan 100 kilométer szélességben tovább előrenyomuljanak, eddig szabad színmagyar területeken. A békekonferencia intézkedése azon ürügy alatt történt, hogy a magyar és oláh csapatok közé a netaláni összeütközések elkerülése végett semleges zónát iktat, melyet a szövetséges csapatok szállanak meg. Kétségtelen, hogy ez a jegyzék brutális és egyoldalú felrúgása volt a fegyverszüneti szerződéseknek és igazi célja nem a rend és béke fenntartása, hanem az volt, hogy az oláhok javára a béketárgyalások előtt fajt accomplit teremtsen. Károlyi Mihály a lemondásakor kiadott proklamációban azt mondja, hogy Vyx kijelentette előtte, hogy az újonnan megállapított demarkacionális vonalakat ezentúl politikai határoknak tekinti. Ezt és a fenyegető termelési anarchiát adja lemondása okául. Vyx alezredes azonban március 23-án hivatalosan megcáfolta Károlyi állítását s az ententemisszió nevében megállapította, hogy Károlyival és a magyar kormánnyal folytatott

megrendítő volt. Mindent ráhárítani azonban nem lehet.¹⁾ A társadalmi és politikai helyzet éppen Károlyi Mihálynak és az októberi forradalom egész rendszerének sorozatos hibái és bűnei folytán, a proletárdiktatúra szempontjából telített oldat volt s a Vyx-féle jegyzék lett azután az az idegen test, az a külső behatás, mely egy gonosz pillanatban Kun Béla rendszerét kikristályosította. Felelősségük és vétkeességük elvitathatatlan. Az előbbi forradalmi vállalkozásuknak és viselt tisztüknek, az utóbbi pedig tudatos tényeiknek és mulasztásaiknak természetes következménye. Az, hogy átadta-e Károlyi Mihály „elnök” a hatalmat Kun Bélának vagy ezek egyszerűen minden további kérdezősködés nélkül átvették tőle, az adott körülmények közt nem lényeges. Ennek a homályos kérdésnek a tisztázása legfeljebb súlyosbíthatja felelősségét, de már nem mentheti őt.

tárgyalások során soha nem történt említés arról, hogy az adott esetben politikai határokról volna szó.

E tanulmány keretét meghaladná a Vyx-féle jegyzék körülményeinek beható vizsgálata. Tény az, hogy a jegyzék borzalmas csapás volt a magyar nemzet érdekeire és reményeire. *Károlyiakat pedig egyszerűen leleplezte.* Kiderült, hogy Károlyi Mihálynak az entente-nál való befolyása, a pacifista jelszavakra felépített egész politika nem egyéb önámításnál. A katasztrofális diplomáciai vereséget persze fokozta az, hogy a kormánynak még csak ideje sem volt a különféle hazugságokkal elámított nemzetet erre a csapásra előkészíteni, mert külpolitikájának teljes csődje miatt (melyről fennebb már megemlékeztünk) tökéletesen tájékozatlan volt arról, hogy Párizsban mi készül ellenünk.

¹⁾ Ezt maga Jászi is elismeri: „Mindig naiv realizmus az, amikor az emberek nagy történelmi sorsfordulók okát egy hosszú okozati sor utolsó láncszeméhez fűzik. *A magyar bolsevizmus igazi oka nem a Vyx-féle jegyzék, hanem annak hosszú genezise van.* A „genezist” azonban a „sok évszázados osztályuralommal” kezdi és az utolsó ötven év hibás belpolitikáján keresztül Tisza István rendszerével, a háborúval és az összeomlás utáni anarchiával végzi. Ezzel a fáradsággal Jászi akár az aranybullánál, vagy a világ teremtésénél is kezdhetne volna a bolsevizmus okait.

Csak megvetéssel lehet fogadni azt a további állítását, hogy a „magyar bolsevizmusnak voltaképp Tisza István az igazi okozója”. A nemes vértanúhoz nem ér fel Jászi balga logikájának ez a sánta vádja, de aki ilyen tud állítani, az minden komoly, becsületes lelkű és józanul gondolkodó ember előtt örökre elítélte önmagát.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a Vyx-féle jegyzék Károlyiék egész politikájának a teljes és tökéletes csődjét leplezte le. A bukás oly nagy volt, hogy még ők maguk is megrettentek tőle. Jellemző államférfiúi bölcsességükre és gondolkodásukra, hogy pont ebben a katasztrofális pillanatban lobbant fel bennük — állítólag — a nacionalista érzés és fegyveres ellenállásra, élet-halálharcra határozták el magukat. Az előzmények után azonban az ember kénytelen azt hinni, hogy ebben a nagy nekikeseredésben az ő részükről sokkal több volt a bosszú, mint a meggyötört hazafiság. Higgadt államférfi abban a helyzetben, amelyben ők voltak; hadsereg, pénz, fegyverek és élelmiszerek nélkül, háttérben a polgárháború ijesztő rémével, egy pillanatig sem gondol arra, hogy fegyverhez nyúl, mert tudja, hogy a nemzet életét nem szabad bele vinnie a bizonyos pusztulásba. Ám a megijedt és elkeseredett pacifisták rosszabbak ilyenkor a legintranzingesebb militaristáknál is. „Mindent feláldoztunk — gondolták — csakhogy megnyerjük az ellenség rokonszenvét és íme, semmi eredmény. — nohát jöjjön az új orientáció, az orosz szövetség, a világforradalom — majd megmutatjuk mi az entente-nak!”

Csakhogy Lenin nem köt szövetséget olyan kormány-nyal, melyben burzsoák is helyet foglalnak: jöjjön tehát a tiszta szocialista kormány! *És hogy az országban belül rend legyen, kössön ez a kormány megegyezést a börtönben ülő kommunistákkal!* Ezt javasolta a minisztertanácsban Károlyi Mihály, a magyar köztársaság elnöke.¹⁾

Ez a javaslat lényegileg a bolsevizmust jelentette. Elfogadhatatlan ugyanis az az ellenvetés, hogy Károlyi nem gondolt a proletárdiktatúrára, mert gondolatai megállottak a tiszta szocialista kormánynál, mely fölött ő maradt volna

¹⁾ „Az új szociáldemokrata kormánynak most a kommunistákkal egy megegyezést kell kötnie oly célból, hogy míg ezt az élethalálharcot viszik, az imperialista betolakodókkal szemben, az országban ne támadhasson rendetlenség vagy egyéb nehézség . . .” (Lásd Károlyi Mihály cikkét [Die Geschichte meiner Abdankung] a bécsi Arbeiter Zeitung 1919 július 25-i számában, idézve Jászi i. m. 97. old.)

a köztársaság elnöke. Ilyen gyerekes védekezés felelős államférfiúnál, kész vádbeszéd önmaga ellen. Igenis, Károlyi Mihálynak kötelessége volt *tovább is gondolni!* Gondolnia kellett volna arra, hogy mi lesz ennek a javaslatnak a múlhatatlan következménye. Nem volt titok, hogy a szovjettel való szövetkezésnek megvannak a Lenin által előre megszabott. és a novemberi sürgönyben közölt feltételei, úgymint: a tanácsköztársaság megalakítása és a proletárdiktatúra módszerének elfogadása. Azt sem volt nehéz kitalálnia, hogy a kommunistákkal való lealázó egyezkedés az adott helyzetben nem is végződhetik másként, mint úgy, hogy *azok diktálnak*; és hogy mit fognak diktálni, azt hónapok óta eleget hallotta tőlük Károlyi Mihály.- De még ha a nagy megzavaródásban megfeledkezett volna is erről, akkor is: Garami, aki ezúttal is ellene szegült a tiszta szocialista kormány tervének, elég világosan eszébe juttatta.¹⁾ Mindezt meg kellett gondolnia a magyar köztársaság elnökének, midőn javaslatát megtette — és részünkről fenn kell tartanunk, minden cáfolattal szemben is azt a nézetünket, hogy meg is gondolta.²⁾ Lélektani lehetetlenségnek tartjuk, hogy az a Károlyi, aki oly logikus helyzetképet rajzolt a minisztertanács előtt s az új orientáció szükségéről annak oly félre nem érhető javaslatot tett, ne fontolta volna meg az általa ajánlott megoldás kézenfekvő következményeit. És mert ez így van, Károlyi Mihály cselekvőleg is részes abban, hogy Kun Béla kormánya megalakulhatott.

Az események rohamosan követték egymást. A szociáldemokrata pártvezetőség március 21-én délelőtt Garami heves ellenzése dacára kimondta, hogy hajlandó a kormány átvételére, kijelölte Garbai Sándort, — Bokányi Dezső javaslatára

¹⁾ Garami „súlyos és szinte érthetetlen tévedésnek” mondja Károlyinak fentidézett cikkében foglalt azt az állítását, hogy ő és Peidl hozzájárult volna a szoc.-dem. kabinet alakításához és ismételten hangsúlyozza, hogy ők csak a kormány lemondásához járultak hozzá; tehát máshoz nem! (V. ö. Garami i. m. 110. old.)

²⁾ Legfeljebb azt nem gondolta meg Károlyi, hogy a proletár uralom őt, akinek annyit köszönhetett, nem fogja meghagyni magas pozíciójában. Ezt csakugyan nem hihette! Hálátlanság is volt!

nem „miniszterelnöknek”, hanem a „forradalmi kormányzótanács elnökének” s végül bizottságot küldött ki a gyűjtőfogházban ülő kommunistákkal való tárgyalásra. Délutánra már alá is írták a megegyezést, melyben kimondották a szocdem. és a kommunistapárt egyesülését, a kormány átvételét, a proletárdiktatúra megszervezését, a vörös hadsereg felállítását és a Szovjet-Oroszországgal való véd- és dacsövetiséget. Garami, aki annak a hírére, hogy az új párt elnevezéséből a „demokrata” szó kimaradt, még a pártból is kilépett, megírja,¹⁾ hogy az utolsó minisztertanács után e kilépésére célozva, Károlyi leplezetlen csodálkozással a következőket mondotta neki: „*Nem értelek; ha én szociáldemokrata volnék, nem esnék nehezemre megtenni azt az egy lépést a bolsevizmushoz is*”. Károlyi Mihály tehát távolról sem találta oly ellenszenvesnek a bolsevizmust, mint a komoly szocialista vezér. Ez a kis epizód valóban szinte reflektorfénnyel világítja meg Károlyi Mihály emberi és államférfiúi egyéniségét. Ő sokkal, de sokkal nagyobb lépéseket, sőt szédítő ugrásokat tett meg azelőtt, sőt azóta is, és egyszer sem érezte szükségét annak, hogy levonja a konzekvenciákat. Kiegészíti a képet az a másik epizód, mely ugyanakkor történt. Mikor már mindennek vége volt, Károlyi azzal a kérdéssel fordult Kunfihoz, hogy „már most mi legyen övele; van-e értelme annak, hogy ő tovább is köztársasági elnök maradjon?” (Az eredeti terv ugyanis az volt.) Mire Kunfi csak vállvonogatással felelt, ami — mondja Garami — *abban a pillanatban minden hangos beszédnél is hangosabb volt*²⁾

Így, a bolsevista népbiztosnak sajnálkozó és megalázó vállvonogatásával távozott el Károlyi Mihály gróf a magyar köztársaság elnöki székéből. Utolsó ténykedése annak a proklamációnak az aláírása volt, melyben bejelentette a népnek, hogy leköszönt és a hatalmat átadta a proletariátusnak.

¹⁾ Lásd Garami i. m. 115. old.

²⁾ Lásd Garami i. m. 116. old. Érdekes volna tudni, vajjon mit felelt vagy tett volna Károlyi Mihály, ha Kunfi erre a kérdésre történetesen „igen”-nel válaszol?! Lehet, hogy még azt az „áldozatot” is meghozta volna a hazájáért és a demokráciáért, hogy megmarad.

Magyarországot és a demokráciát sírba tette, de még ennél az irtózatos katasztrófánál sem tudta megállni, hogy a mártírkoszorút ne a saját fejére tegye: „Meghozta ezt az áldozatot, — mondja — ahelyett, hogy az elfogatás olcsó mártírkoronáját vettem volna föl, hogy ne támadjon öldöklés és hogy az ország a polgárháború szörnyűségeitől meg legyen kímélve!” A proletárdiktatúra szenvedéseinek és borzalmainak retentő története felel meg arra, hogy ez az önfeláldozása Károlyi Mihálynak mennyire érdemli meg az elismerést.

Befejezés.

Hét év telt el azóta, hogy az októberi forradalom rendszere, mint valami sorvasztó láz, rátámadt a magyar nemzet életére. Súlyos és rosszindulatú kór volt; a halál kaszája ismételten megcsillant miatta Magyarország felett, de Istennek hála, a nemzet életére mégis győzedelmeskedett. A láz elmúlt, a tetszhalottá vált nemzet ereibe friss vér, idegeibe új erő, lelkébe új hit költözött s a sok-sok szenvedésben elcsigázott ország újból nekifogott a munkának. Az újjáéledő nemzet lelkében Horatius klasszikus szavai csengtek: ... „Di multa neglecti dederunt, Hesperiae mala luctuosae!” És az ősi istenek ledöntött templomai újra felépültek s a politikai hamis bálványok örjögő bacchanálja helyébe visszaköltözött a nemzeti eszmények ezeréves komoly kultusza.

Az októberi forradalom emlékét ma már csak gonosz következményei tartják ébren és néhány politikai kísértet, ki nem akar és nem tud megnyugodni abban, hogy ideje lejárt. Károlyi Mihály maga már régen túl van az ú. n. októbrizmuson. Szertelen ambíciója, hevülékeny fantáziája, kiegyensúlyozatlan gondolkodása egyre túlzóbb eszmék és irányok szolgálatába állították, ma felforgatóbb és féktelenebb, mint valaha. Önmagához — mint Ibsen „Peer Gynt”-je — mindig hű maradt, de ámitó eszméit szívesen cserélgeti úgy, hogy ma már legbensőbb politikai barátai sem veszik komolyan. A hajdani reakciós, feudális és militarista mágnásból lett de-

mokrata és pacifista vezér *ma már szélsőséges marxista forradalmár*, aki „meggyőződésből” irtóháborút hirdet a fennálló társadalmi és állami rend ellen. Minthogy azonban ez a program nem mindenütt szerez neki és céljainak barátokat, Károlyi Mihály célszerűnek tartja, hogy ebben a kérdésben kétszínű szerepet játsszék. Erre mutat az a nyílt levél, melyet a New-Yorkban megjelenő „Új Előre” című, magyaryelvű kommunista lap 1925 május 24-iki számában, egy amerikai magyar kommunista vezér Károlyi Mihály grófhhoz intézett. A levél elmondja, hogy Károlyi Mihály legutóbbi amerikai tartózkodása alatt — Kellogg államtitkárnak adott ünnepélyes ígéretét megszegve — érintkezést keresett az ottani magyar kommunistákkal, s ezeknek nagy titokban a következő kijelentéseket tette:

„Én ma már a legszélsőségesebb forradalmár vagyok. *Az októbrizmushoz, mely nevemhez fűződik, semmi közöm.* Ezt az *elavult* álláspontot már magam mögött hagytam és emiatt meg is hasonlítottam Jászi Oszkárral és Hock Jánossal. Olvastam azokat az együgyűségeket, melyeket Hock János az Egyesült-Államokban mondott és írt,¹⁾ meg is írtam neki, hogy nem értek vele egyet. Egyenesen megkértem őt, hogy propagandájában *ne hivatkozzon rám, mint vezérére és eszméit ne hirdesse úgy, mintha azok az én eszméim volnának.* Meggyőződésem, hogy a kapitalizmust a proletárdiktatúrának kell követnie, mert *a társadalmi kérdéseket csakis a proletárdiktatúra által lehet megoldani*”.

„Az amerikai magyar októbristákról az a véleményem, hogy egy részük szemét, amelyet közei sem engednék magamhoz, a többi pedig zavarosfejű, elmaradott és reakciós elem, akikkel nekem semmi elvi közösségem sincs. *Én az önök mozgalmával rokonszenvezem*”.

A nyílt levél írója szerint Károlyi ugyanakkor kijelentette, hogy e nyilatkozatait — Kellogg miatt — szigorúan bizalmasaknak kívánja tekinteni, s ha nyilvánosságra hoznák, kénytelen volna *letagadni*. A kitűnő fegyvertársak hallgattak

¹⁾ T. i. a demokráciáról és a pacifizmusról.

is addig, míg Károlyi el nem fogadta az Amerikai Magyar Köztársasági Párt tiszteletbeli elnökségét. Ekkor azonban felzúdultak, s a nyílt levélben azt a nyilvános kérdést intézték Károlyihoz, hogy már most nyilatkozzék: „az októbristák szélhámoskodnak-e az ő nevével, vagy pedig ő (Károlyi) akarta becsapni a fenti kijelentésével a kommunistákat”.

Mi nem kívánjuk ezt a vitát sem megvizsgálni, sem eldönteni. A nyílt levélnek a mi szempontunkból csak annyiban van jelentősége, hogy a benne foglalt és tudomásunk szerint meg nem cáfolt állítások veszedelmesen egybevágnak Jászinak és Garaminak egyes, Károlyi jellemére és világnézetére vonatkozó közléseivel, melyekre e tanulmány során is hivatkoztunk, s amelyek megerősíteni látszanak azt a feltevést, hogy az amerikai kommunista lap ezúttal igazat írt. Emellett szólnak egyéb tények is, mint pl. az ú. n. emigrációnak legutóbb a boulognei városháza gyűléstermében tartott összejövelete, melyen Károlyi — hír szerint — nyíltan felhívta híveit, hogy alkossák meg a munkások forradalmi egységfrontját és lépjenek be a francia kommunistapárt (C. G. T. U.) magyar csoportjába. Ezek után igazán nem nehéz megérteni azt sem, miért adta ki emlékiratait az említett talányos címmel: „Egy egész világ ellen!” Valóban, *Károlyi Mihály gróf ma már nemcsak hazája ellen harcol, de az egész művelt világ ellen*, mely semmikép sem akar kommunista lenni!

Végére értünk tanulmányunknak. Hitünk szerint kimutattuk azt, hogy az októberi forradalom rendszere nemcsak nem volt demokratikus, de egyenesen ellenkezője ennek. Bebizonyították pedig ezt nemcsak a hivatkozott *tények*, de az októbrista vezérek saját emlékirataiból idézett *önvallomások* is. Még csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy bár fejtegetéseink során elsősorban a rendszer fejével, Károlyi Mihály gróffal foglalkoztunk s bizonyos balvégzetű tényekért őt tettük elsősorban felelőssé, mindamelllett *ez semmikép sem csökkenti kormányrendszere többi tagjának politikai felelősségét*. Magától értetődik, hogy az a miniszter, aki bármily okból tagja maradt a kormánynak, melynek egy vagy más tényét, avagy egész

irányát hibáztatta, vagy elítélte, e nézetétől függetlenül *teljes mértékben osztozik a felelősségben*. Az államférfi a pusztá ellentmondással nem szabadulhat a felelősség alól; még a lemondással is csak akkor, ha abban a közérdekű kérdésben, amiért lemondott, nyíltan szembefordul volt minisztertársaival, sőt az egész rendszerrel, melynek kormányzatát vagy egyes tényeit a közre veszélyesnek tartja.

Nem fejezhetjük be fejtegetéseinket anélkül, hogy egy pillantást ne vessünk arra a gyűlölködő, rút vádaskodásra és a töméntelen rágalomra, mellyel az októbrista vezérek, — hogy magukat igazolhassák, — az ú. n. „régí” Magyarországot illették.

Ez alkalommal nem célunk a régi Magyarországról Károlyi és társai által megrajzolt hamis — mert célzatos és egyoldalú — kép felett polemizálni. Hogy demokratikus, vagy antidemokratikus volt-e, illetve lehetett-e egy ezeréves állam alkotmánya, mely — mint a történelmi alkotmányok általában — mindig szervesen fejlődött a haladó korrallal, azt nem Károlyié, sem mi, hanem *egyedül a történelem fogja eldönteni*. Ma erről csak politikai véleményeket lehet felállítani és kicserélni, a politikai vélemények azonban természetüknél fogva nem alkalmasak tárgyilagos ítéletek megalkotására. Az adott esetben mindenképen igen sok fog megfordulni azon, hogy az illető politikus mit tart tulajdonképpen a demokráciáról, annak lényegéről, alapelveiről, fenntartó és kormányzó erőiről. Montesquieu, a történelem és a törvények szellemének mély bölcsességű kutatója, mesteri vonásokkal rajzolta meg az objektív tudomány éleslátásával azokat az elvi és tárgyi körülményeket, melyek fennforgása vagy hiánya mellett a demokrácia boldogul vagy bukik. Ha Károlyi Mihály gróf *most* olvasná el újra az „Esprit des Lois idevágó fejezeteit,¹⁾ nagyon sok oly igazságot ismerne meg, melyeknek annak idején felelős helyen jó hasznát vehette volna s melyeknek még ma is lenne ránézve annyi tanulsága, hogy bukásának

¹⁾ Livre II. Chap. I. és II. Livre III. Chap. III. Livre V. Chap. VII. Livre VIII. Chap I-IV.

belső okairól felvilágosíthatná. Talán meglepné őt, ha a demokrácia alapelve és fenntartó erejeként nem azok a homályos doktrínák vannak«megjelölve, melyekről ő oly előszeretettel szavalt, hanem csak egyetlen, de mindent kifejező szó: *az erény!* Ez az a Károlyi gróf és forradalmi társai előtt — inkább múltjuk, mint írásaik után ítélve — szinte ismeretlen erkölcsi hatalom, mely nélkül nincs demokrácia. A nyugati nagy népek demokráciájából csupán csak ezt az egyet nem vették át Károlyi gróf és társai, azért buktak meg és azért nincs nekik erkölcsi joguk demokráciáról beszólni, legkevésbé akkor, ha az ú. n. „régí” Magyarország intézményeit és kormányzatát illetik bírálatukkal. És ha az októberi forradalom korifeusai, élükön Károlyi Mihállyal, érezve retentő felelősségüket, azzal az ismert fogással akarják menteni magukat, hogy hibákat és bűnöket válogatnak össze a régi rezsím idejéből gonosz tendenciával a régi Magyarország ellen, jusson eszükbe a krisztusi példabeszéd a „szálkáról” és a saját szemükben lévő „gerendáról”. A régi Magyarország ellen sok vádat és sok hibát és — bizonyára — nem egy fájdalmas igazságot lehet felhozni, sokat lehet rajtuk vitázni is, de egyen nem lehet vitatkozni, egyet nem lehet kétségbevonni, egyet még Károlyinak és társainak sem lehet letagadni, s ez az, hogy *ez a lenézett, megcsúfolt, agyonrágalmazott, keresztrefeszített „régí” Magyarország* minden fogyatkozása mellett is összehasonlíthatatlan magasságban állott az államfenntartó erények szempontjából a Károlyi-féle „új” és — láttuk mennyire — „demokratikus” Magyarország felett. Ez a rendszer, mely közéleti hazugságok révén vergődött népszerűségre, ez a kormány, mely csak pusztítani tudott, de alkotni nem, ez a „népköztársaság”, mely alakulása pillanatában rögtön az államfenntartó erények ellen fordult és a katonával eldobatta a honvédő fegyvert, a munkással a kenyéradó szerszámot, a földművessel az ekét, ez a forradalom, mely a közéletben polgárerénnyé tette a szabadosságot, ez minden volt a világon, csak demokrácia nem.

Ezek a rideg tények. Károlyi Mihály ma méltó társaival együtt a világot járja és a demokrácia vértanújának, a szabad-

ság s az emberi jogok száműzött apostolának szerepében ünnepeleti magát, — bár ebben csak ott van része, ahol vagy nem ismerik, vagy ha ismerik, úgy abban a körben ünnepeletet nem dicsőség, de szégyen. Ám az egész világon a hitvány emberek lármás szolidaritása felett ott áll az igaz és becsületesen gondolkodó többség csendes, de annál hatalmasabb szolidaritása. Ennek tartoztunk azzal, hogy lerántuk a leplet arról a forradalmi demokráciáról, melynek „emigrációja” most a külföld közvéleményét igyekszik félrevezetni, hogy e révén erkölcsi és anyagi tőkéhez jusson, mellyel sokat szenvedett hazája békés fejlődését megakadályozza és visszahozhassa ide az októberi forradalom demokráciáját. Ám, ha ők a múltból nem tanultak, a magyar nemzet viszont nem felejtett és nem felejt el soha azt, hogy a történelmileg fejlődő magyar demokrácia legnagyobb veszedelme, szinte sírásója, éppen az októberi forradalom rendszere volt.